

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

ÚSTAV ČESKÝCH DĚJIN

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Lenka Kobrová

Situace na krkonošských panstvích po třicetileté válce.

Obraz rekatolizace na jilemnickém a branském panství

**The Situation on the Demesnes in the Giant Mountains after the Thirty
Years' War.**

The Picture of Recatholisation on the Demesne in Jilemnice and Branná

Praha 2009

Prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.

Chci poděkovat Panu profesoru Jaroslavu Čechurovi za vedení, podporu a trpělivost.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších zdrojů.

V Praze

Anotace

Situace na krkonošských panstvích po třicetileté válce.

Obraz rekatolizace na jilemnickém a branském panství

Tato práce se zabývá rekatolizací na jilemnickém a branském panství v prvních letech po konci třicetileté války. Snažila jsem se ukázat, jaké vlivy posilují rezistenci vůči rekatolizaci. Jsou to přírodní podmínky, provázanost vztahů s nekatolickým prostředím, nedostatečně zajištěná církevní správa, aktivita nekatolických predikantů, lidový konzervatismus poddaných, nekatoličtí úředníci a vrchnost, která na panství nesídlí. Každému ze zmíněných faktorů jsem věnovala kapitolu a na závěr jsme shrnula postup a výsledky rekatolizace od roku 1650 do konce roku 1651.

The Situation on the Demesnes in the Giant Mountains after the Thirty Years' War.

The Picture of Recatholisation on the Demesne in Jilemnice and Branná

This thesis deals with the recatholisation on the demesne in Branná and Jilemnice within the first years after the end of the Thirty Years' War. I wanted to reveal the impacts strengthening the resistance towards the recatholisation. These are natural conditions, the cohesion of relationships with the non-Catholic background, insufficient church administration; the activity of non-Catholic predikants and the national conservatism of the dependents, non-Catholic officials and authorities not settled on the demesne. Each and every impact mentioned has been closely analysed in relevant chapter. Finally, I summed up the progress and results of the recatholisation from 1650 till the end of 1651.

Klíčová slova

Horní Branná – Jilemnice – Krkonoše – rekatolizace – nekatolíci - misionáři

OBSAH

1. Úvod	1
1.1. Literatura	5
2. O Obřích horách, jež Němci nazývají Riesengebirge, Češi jim podle řeckého názvu říkají Krkonošské hory	12
3. Lidé	17
4. Uvedení do náboženské situace	20
5. Nástup rekatolizace	26
6. Panstvo	31
7. Válka	35
8. Kostely, záduší a desátky	41
9. Faráři	45
10. Predikanti	51
11. Úředníci	55
12. Rychtáři, konšelé a ostatní obyvatelé všeho panství branského	58
13. Stav katolického náboženství v soupisu poddaných podle víry z jilemnického panství	62
14. Stav katolického náboženství v roce 1650	67
15. Stav katolického náboženství v roce 1651	69
16. Útěky	75
17. Stav katolického náboženství koncem roku 1651 a v letech následujících	78
18. Misionáři a venkovský lid	80
19. Jezuitští misionáři v Branné	84
20. Kapucínští misionáři v Branné	88
21. Misie Pátera Augustina do hor krkonošských	90
22. Noví katolíci	94
23. Závěr	99

1. Úvod

Ve své diplomové práci bych ráda představila úskalí rekatolizace po skončení třicetileté války na panstvích západních Krkonoš. Této části hor, na rozdíl od jejich východní poloviny, ještě nebyla věnována dostatečná pozornost. Nevznikla zde dosud žádná souhrnná práce popisující a zhodnocující průběh rekatolizace. Přitom se jedná, i vzhledem k relativně pestré škále pramenů, o zajímavé a přínosné téma. Nemám ambice plně jej popsat a zhodnotit, neboť k tomu by bylo třeba i výzkumu v harrachovském archivu ve Vídni, který jsem nejen z časových důvodů nepodnikla. Přesto věřím, že práce, kterou jsem odvedla, bude užitečným příspěvkem k dané problematice.

Na začátku bych se ráda přiznala k tomu, že toto téma jsem si tvrdohlavě prosadila i přes silné a oprávněné obavy, že se k němu neváže kloudný archivní materiál. Nakonec se ale naštěstí ukázalo, že pramenný materiál je dostačující a co více, velmi zajímavý. Zahrnuje příspěvky hned od několika aktérů rekatolizace na jilemnickém a branském panství. Zajímavá škála informací vzešlých od úřadů státní správy, vrchnostenských úřadů, od branského faráře, silně zastoupena je taktéž strana misionářů a nechybí ohlasy ze strany poddaných.

Výsledkem této práce je obraz dvou panství na hranicích s nekatolickým Slezskem a Saskem. Geografická tvářnost území představovala roušku, pod kterou bylo možné ledacos skrýt. Vesnice ukryté v táhlých údolích nebo položené na vyvýšeninách kopců byly obzvláště v zimě velmi špatně dostupné.

Zdejší vsi, především ty s německým obyvatelstvem, měly dlouhotrvající styky se slezskou oblastí na severní straně hor. Nejednalo se jen o styky rázu obchodního, hřebeny hor protínaly i příbuzenské nebo pracovní vztahy. Tato pestrá propojenost s nekatolickým Slezskem byla jednou z velkých překážek rekatolizace. Zvláště bylo-li nekatolictví místních lidí podporováno a posilováno nekatolickými predikanty přicházejícími z velké části ze Slezska. Nekatolictví zde bylo silně zakořeněné a mělo pevné zázemí. V obraně proti změnám ve věcech víry se poddaní semknuli, psali supliky, společně se radili. Proti tomu všemu byl osamocený katolický kněz bez šancí. Zvláště když vrchnostenští úředníci, kteří mu měli být oporou, byli zpočátku sami nekatolíky. Není lehké si představit náročnost farářova poslání v nekatolickém prostředí, které se nebojí dát svoji nelibost najevo. Místní farář se musel potýkat i s jinými překážkami, spravoval celkem 3 farnosti a jejich filiální kostely byly rozesety i ve vyšších polohách a ve velkých vzdálenostech od farního kostela. Tohoto nevýhodného postavení využívali nekatoličtí kazatelé k tomu, aby poddané utvrzovali v jejich původní víře a v rezistenci vůči rekatolizaci.

Svůj význam má taktéž skutečnost, že jak hraběnka Harantová, tak hrabě Harrach¹ panství pouze spravovali za své malé synovce, a proto se cítili být zodpovědní za stav, v kterém jim ho předají. To do značné míry ovlivňovalo i jejich rekatolizační politiku. Jejich opatrný přístup se mění na jaře roku 1651 po zkušenostech s poddanskými nepokoji. Poháněni centrálními úřady a touhou své poddané zkrotit, přistoupili na razantnější postup. Na panství přišli misionáři i vojáci. Na začátku roku 1651 vypadala situace beznadějně, ale na konci téhož roku reformační komisaři hlásí více než skvělé výsledky: žádný nekatolík,

¹ V případě Arnošta Vojtěcha Harracha, v souvislosti s jeho správcovskou rolí, upřednostňuji ve většině případů užití titulu „hrabě“, ne „kardinál“ či „arcibiskup“.

stovky katolíků. Dodatkem tohoto hlášení jsou číselné údaje o stovkách lidí, kteří z panství uprchli. Lichotivá čísla tohoto, na první pohled spíše zběžného, výkazu je třeba brát s rezervou. I přesto rok 1651 zde představuje jasný zlom. Katolíci se poprvé přestali počítat po jednotlivcích, ale po desítkách či stovkách. Jedná se o důležité prolomení hradby zarputilého odporu. Ač jsem si práci vymezila rokem 1651, nebylo nemožné obejít se bez náznaku dalšího vývoje. Ten pomáhají načrtnout dochované zpovědní výkazy.

Práce se současně věnuje panství jilemnickému a branskému, což kladlo jisté nároky na srozumitelnost popisu. Obě jsem zvolila proto, že ve vzdálenější i bližší minulosti tvořila jediné panství, k tomu se ve zmiňované době dělila o městečko Jilemnici a spojovala je i osoba faráře. Dalším důvodem byla pramenná základna, neboť absenci pramenů na jednom panství může nahradit existence svědectví na panství druhém, předpokládáme-li podobný vývoj. Ve většině případů ale máme možnost sledovat dění na obou panstvích zároveň. A to i přes to, že například na branském panství nevznikl tak důležitý statistický materiál, jako Soupis poddaných podle víry.

Celá práce byla rozdělena do několika částí a to především pro větší přehlednost. Na začátku jsme se snažila popsat prostředí, ve kterém se vše odehrává, představit přírodní, národnostní, kulturní i geografické determinanty této oblasti, která se tolik liší od vnitřních Čech ale naopak ji tolik spojuje s celým pásmem severovýchodních pomezích hor. Dále jsem se snažila představit vývoj panství v obdobích, která jejich situaci v 50. letech velmi ovlivňovala, ať už je to nucená změna vyznání vrchnosti nebo válka, která vývoj v Krkonoších také násilně usměřňovala.

Následující kapitoly pak měly představit hlavní aktéry, tedy faráře spolu s jeho zázemím, vrchnostenské úředníky, poddané a nakonec misionáře,

kteří na obou panstvích působili. V závěru jsem se snažila za pomoci dostupných svědectví vykreslit, jakým způsobem obyvatelé přestup prožívali, co pro ně bylo nové, co odmítali atd. K tomu jsem v hojné míře využívala svědectví zaznamenaná jezuitským misionářem P. Kašparem Diringem. Jeho relace sice pochází z doby o 30 let mladší, představují ale velmi zajímavé svědectví o strastech misionářů, o jejich „taktice“, s jakou přistupovali k nekatolickým poddaným a především o životě nekatolíků mezi katolickými duchovními a predikanty, který byl jistě stejný i o 30 let dříve.

Nezbytností po představení hlavních hráčů bylo souhrnné shrnutí postupu rekatolizace od roku 1650 do konce roku 1651 a dále za pomoci dochovaných zповědních výkazů načrtnout další vývoj. Velká pozornost byla věnována také Soupisu poddaných podle víry z jilemnického panství a suplikám poddaných z panství branského.

Práce se nazývá „Situace na krkonošských panstvích po třicetileté válce“ a tak jsem jako spodní hranici zvolila první poválečný rok. I když pro tuto oblast válka fakticky skončila se stažením švédských vojsk roku 1648, poddaní se o konci války dozvěděli v létě 1650. Jako opačné vymezení tématu se nabízely dva významné mezníky. Tím vzdálenějším byl rok 1680, kdy oficiálně padla poslední „bašta luteránů“, Rokytnice. A tím o mnoho bližším byl rok 1651, kdy docházelo k prvním konverzím většího počtu lidí. A tento mezník jsem upřednostnila.

Dala jsem prostor i stylizaci a autostylizaci některých aktérů. Proto jsou predikanti vždy "zvrácení" a poddaní vždy "zatvrzelí" či "tvrdohlaví", přitom ti sami sebe líčí jako "ubohé" a "poslušné" poddané žádající od vrchnosti pouze dovolení dál setrvat ve víře, ve které byli vychováni. Abych nechala vyniknout osobitost a ducha některých svědectví, uchylovala jsem se často

k užití citací, většinou v původním jazyce. (v případě češtiny jsou prameny transkribovány a v případě němčiny či latiny transliterovány). Pokud ale byl dostupný kvalitní překlad, užila jsem jeho. Sama taková svědectví v jiných pracích vítám a nemyslím si, že by je bylo nutné „schovávat pod čarou“.

1.1. Prameny a literatura

Pro popis rekatolizace bylo zásadním studium fondu Stará manipulace a především materiálů Archivu pražského arcibiskupství, kde bylo potřeba probírat se hlavně přijatou korespondencí (Recepta) z vybraných let a to s nutnými přesahy na obou stranách. Přínosné informace přinesly také oddíl Historica a Registratura. Zajímavý materiál k rekatolizaci jilemnického panství je uložen ve fondu Archivu zrušených klášterů.

Cenné a zajímavé informace poskytuje vedle zmiňovaného Národního archivu také Okresní archiv Semily. Zde je dostupná pamětní kniha jilemnického děkanství, ta byla vedena teprve od roku 1836, svoji pozornost ale obrací i k významným událostem z historie města. Kvůli časovému odstupu od popisovaných událostí je nutný určitý kritický přístup. Přínosné informace přináší také pamětní kniha farního úřadu Horní Branné, vedená od roku 1671. Jako jediná se zmiňovaného období týká Stará pamětní kniha města Jilemnice, vedená od roku 1637, ta ale přináší informace především o „světském dění“ ve městě.

Za pomoci edice Berní ruly² jsem nastínila životní podmínky místního obyvatelstva. Jiným významným edičním počinem byl Soupis

² PEŠÁK, Václav, Berní rula 13. Kraj Hradecký II. díl, Praha 1954.

poddaných podle víry, který, jak již bylo řečeno, se zachoval pouze pro jilemnické panství.³ Soupis pro jilemnické panství vydali již v roce 1974 v rámci své edice „Quellen zur Geschichte der Herrschaft Starkenbach im Riesengebirge im 17. Jahrhundert“ Franz Donth a Hans Donth. Navzdory názvu jsou zde obsaženy všechny nejdůležitější prameny od 15. do 18. století.⁴

Literatura k tématu rekatolizace v českém prostředí je velmi početná. Na tomto místě si dovoluji její stručné shrnutí. Při jejím studiu je třeba, zvláště u předválečných autorů, zohlednit náboženský názor autora. Ten se promítal nejednou do výběru archivních materiálů, kde byla věnována pozornost především pramenům církevní provenience, ale velmi často i do zapálené obhajoby celého rekatolizačního procesu a naopak. Z autorů, zařaditelných mezi „katolické“, byla pro práci použita biografie Arnošta Vojtěcha z Harrachu od Františka Krásla, kde jsou osudy pražského arcibiskupa a branského pána zasazeny do "rekatolizačního kontextu". Bohužel o Branné, kterou Harrach spravoval, zde není mnoho zpráv.⁵ Dále bylo užito drobného příspěvku jezuitského pátera Josefa Svobody, jenž své sympatie ke katolické, konkrétně tedy jezuitské, straně již na začátku proklamuje. Zabývá se rekatolizací ve východní části Hradeckého panství a přes nepopiratelnou neucelenost, je významný proto, že otiskl pro téma zajímavé archivní dokumenty.⁶ Zajisté netřeba pominout studie a edice Antonína Podlahy, který byl pro dějiny západních Krkonoš zvláště významný, neboť pro ně v Lobkovické knihovně

³ MATUŠÍKOVÁ, L., KUKÁNOVÁ, Z., ZAHRADNÍKOVÁ, M., Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Hradecko-Bydžovsko I., II., Praha 2000.

⁴ DONT, H., DONT, F., Quellen zur Geschichte der Herrschaft Starkenbach im Riesengebirge im 17. Jahrhundert, München 1974; DONT, Hans, Rochlitz an der Iser und Harrachsdorf in der frühere Neuzeit. Quellen zu Herrschaft und Alltag in einer ländlichen Industriesiedlung im Riesengebirge, Mnichov 1993.

⁵ KRÁSL, František, Arnošt hrabě Harrach. Kardinál sv. církve římské a kníže arcibiskup pražský. Historicko-kritické vypsání náboženských poměrů v Čechách od roku 1623-1667, Praha 1885.

⁶ SVOBODA, Josef, Z kraje hradeckého. K dějinám katolické reformace, Praha 1892.

objevil relaci jezuitského misionáře Kašpara Diringa.⁷ Z řad historiků, kteří nejsou řazeni již výběrem typu pramenů mezi historiky katolické, vyniká Tomáš Bílek a jeho *Reformace katolická*.⁸

Mladší badatelé již nejsou většinou ve vleku svého náboženského názoru, výjimkou může být snad jen Jan Fiala, u kterého již jen názvy příspěvků vypovídají o jeho zaujatosti.⁹ Vysoký respekt si svým zpracováním rekatolizace vydobyla Eliška Čáňová.¹⁰ Z řad současných badatelů se tématu rekatolizace věnuje především Jiří Mikulec.¹¹ Dále bylo pro tuto práci využito i řady historických studií týkajících se přidružených témat, například útěků poddaných do nekatolických zemí, misí, lidové zbožnosti atd.

Vedle syntetických prací o rekatolizaci bylo nutné prostudovat v první řadě odbornou literaturu věnující se regionální historii. Obdivuhodný kus práce na poli regionální historie podnikli zdejší sudetoněmečtí badatelé napojení na tzv. Krkonošský spolek a publikačně činní ve spolkových sbornících a časopisech jako "Das Riesengebirge im Wort und Bild" a "Jahrbuch des deutschen Riesengebirgsvereins" nebo „Heimat“. "Jahrbuchy" vycházely mezi lety 1912-40 ve Vrchlabí a jejich celý název odrážel státoprávní změny v první polovině 20. století.¹² Zde velmi aktivně publikovali výhradně němečtí badatelé.

⁷ PODLAHA, Antonín, Misie P. Kašpara Dirigna v Horách krkonošských 1679-1680, Praha 1900.

⁸ BÍLEK, Tomáš, *Reformace katolická neboli obnovení náboženství katolického v Království českém po bitvě bělohorské*, Praha 1892.

⁹ FIALA, Jan, *Hrozná doba protireformace*, Heršpice, 1997.

¹⁰ ČÁŇOVÁ, Eliška, *Rekatolizace severních Čech*, in: *Sborník příspěvků k době poddanského povstání roku 1680 v severních Čechách*, Praha 1980, s. 9-42; ČÁŇOVÁ, *Vývoj správy pražské arcidiecéze v době násilné rekatolizace Čech (1620-1671)*, in: *Sborník archivních prací 35*, Praha 1985, s. 486-551.

¹¹ MIKULEC, Jiří, *31.7.1627 - Rekatolizace šlechty v Čechách: Či je země, toho je i náboženství*, Praha 2005; MIKULEC, Jiří, *Metody a techniky pobělohorské rekatolizace v Čechách – jedna z možností výzkumu náboženských dějin*, in: *Limity a možnosti historického poznání. Sborník z cyklu přednášek. Olomouc-Pardubice 2008*, s. 115-123; MIKULEC, Jiří, *Pobělohorská rekatolizace v českých zemích*, Praha 1992.

¹² Mezi lety 1912 a 1918 se jmenoval *Jahrbuch für Österreichischen Riesengebirgsvereins*, do roku 1938 *Jahrbuch für Deutschen Riesengebirgsvereins*, a poté již nebyla třeba další specifikace a jméno se zkrátilo na *Jahrbuch für Riesengebirgsvereins*.

Ti se v první řadě věnovali dějinám jazykově německé východní části Krkonoš, které byly dobře pramenně podloženy.

Z těchto autorů musím vyzdvihnout faráře z Horní Brusnice, Dr. Franze Xavera Kuhna (1888-1932). Jeho životním tématem byla rekatolizace v Krkonoších, a na základě velmi pečlivého studia nejen centrálních archivů publikoval řadu článků uveřejněných ve zmíněných časopisech. Jeho klíčovými pracemi jsou „Heimatgeschichte Nordböhmens im 17. Jahrhundert“, která se omezuje na registry nejdůležitějších archivních pramenů a jejich zhodnocení, a souhrnná práce „Riesengebirge zur Zeit der Rekatholisierung“. Oba tituly se dočkaly nového vydání v roce 2003.¹³

V reakci na aktivitu německých badatelů, ale i vyprovokován konkrétní situací koncem 30. let, vzniká sborník, kam přispívají pouze čeští odborně školení badatelé, učitelé a jiní místní intelektuálové. Cílem bylo *"sjednocovati k národní práci všechny, kdož mají své Krkonoše a svůj krásný kraj opravdu rádi"*.¹⁴ Velkým trumfem tohoto časopisu byla účast a spolupráce J.V. Šimáka. Sami vydavatelé si uvědomují výjimečnou ochotu tohoto historika, který projevil tak *„vzácnou přízeň a lásku k našemu kraji, za níž mu bude Jilemnicko trvale vděčno."*¹⁵ a o to více smutní nad jeho nečekaným odchodem v roce 1941. Sborník se dlouho neudržel a vycházel pouze v rozmezí let 1937-1940.

¹³ KUHN, Franz, Xaver, Riesengebirge zur Zeit der Rekatholisierung, Garbsen 2003; KUHN, Franz, Xaver, Heimatgeschichte Nordböhmens im 17. Jahrhundert. Garbsen 2003.

¹⁴ Závěr prvního svazku časopisu Krkonoše, Železný Brod 1938.

¹⁵ Redakce sborníku Krkonoše I., Železný Brod 1938, s. 105; ŠIMÁK, J., V., Co lze říci o počátcích Jilemnice, in Krkonoše I., Železný Brod 1937, s. 9-12, 41-44, 65-68, 103-104; ŠIMÁK, J., V., Misie P. Kašpara Diringa z Tovařystva Ježišova v horách krkonošských roku 1679-1680, in: Krkonoše II., Železný Brod 1939, s. 15-16, 31-32, 47-48, 79-80, 109-112; ŠIMÁK, J., V., Z dějin náboženských v horách krkonošských, in: Krkonoše I., Železný Brod 1937-38, s. 147-148, 152-154.

Velkou službu popularizaci krkonošských dějin učinila práce Theodora Lokvence „Toulky krkonošskou minulostí“. Autor sice není školeným historikem, ale lesním inženýrem, přesto je jeho čtivá publikace podložena studiem široké škály odborných prací na téma krkonošských dějin.¹⁶

Regionu a jeho historii se věnuje i celá řada sborníků a časopisů. Co se odbornosti týče, na prvním místě stojí sborníky současných muzeí v Liberci, v Trutnově a sborníky Státního okresního archivu v Semilech, kam přispívají zdejší odborně školení pracovníci z regionálních muzeí a okresních či oblastních archivů.¹⁷

I časopisy zaměřující se na popularizaci Krkonoš nezdědka obsahují i články týkající se kapitol z regionální historie, z nich můžeme připomenout časopis Krkonoše-Jizerské hory. Ač jeho příspěvky bývají bez jakýchkoli odkazů na zdroje informací, mívají mnohdy vysokou úroveň.

V posledních letech vyšlo i několik moderně a profesionálně zpracovaných publikací zabývajících se komplexně územím celých Krkonoš, nebo se zaměřující na jednotlivá města. Na mysli mám práce Jana Luštince, regionálního historika a ředitele Krkonošského muzea v Jilemnici, který se dlouhodobě zabývá historií tohoto regionu. Z roku 2000 pochází kniha „Jilemnice - historická zastavení“, o sedm let mladší je knížka „Jilemnice“ z řady Zmizelé Čechy. Poslední knihou, na které pracoval spolu s ostatními odborníky a pracovníky zdejších i polských společenskovedních institucí je kniha „Krkonoše – příroda, historie, život“ z roku 2007.

¹⁶ LOKVENC, Theodor, Toulky krkonošskou minulostí, Hradec Králové 1978.

¹⁷ Sborníky „Z Českého Ráje a Podkrkonoší“, které vydává SOkA Semily, „Krkonoše a Podkrkonoší“ s řadou „Supplementa“ vydávané Muzeem Podkrkonoší v Trutnově a „Sborník Severočeského muzea“ v Liberci, řada Historia.

K dispozici jsou i práce nepublikované, z nichž nemůže zůstat neoceněna několikaletá práce Josefa Jandy (1887-1954), písmáka a kronikáře z Horní Branné. Jeho velmi bohaté sběratelské a literární dílo čítá 92 svazků a zahrnuje kroniky obce, místní katolické a evangelické církve, dále kroniky spolků, opisy matričních knih, záznamy krkonošských tradic, ale i vlastní krkonošský slovník.¹⁸ Své údaje čerpal jednak z knih v té době již publikovaných, jako je třeba Bílkova Reformace katolická, knihy Antonína Rezka,¹⁹ studie J. V. Šimáka a dalších, ale i z pramenného materiálu jemu snadno přístupného, například z branské farní kroniky nebo matriky.

¹⁸ Pro práci jsem použila Jandovu „Pamětní knihu obce Horní Branná“, „Pamětní knihu katolické církve v Horní Branné“ z roku 1952 a „Obyčeje, zvyky, pověry a věštby českého Krkonošska“ z roku 1934.

¹⁹ REZEK, Antonín, Dějiny Čech a Moravy nové doby I., Praha 1892.

„Od časů však, co jsou opět obývány, neudržely hory obecně určité víry do doby naší, nýbrž navřely mnohými a rozličnými bludy. Obzvláště poněvadž hojně lidí, jimž nebylo jinde dopuštěno setrívati v zatvrzelosti, tuto obstálo poněvadž vždy se mohli ihned utéci do lesů, a tak se vysmívali úsilí přemnohých pracovníků. Z těch někteří mínili, že každá víra je spásí, jiní žili vůbec mimo všecku víru. Někteří hleděli k sektě Lutherově, jiní Husově, jiní Píkhartově, někteří k sektě Kalvínově, většinou k vyznání augsburskému.“²⁰

²⁰ Relace Kašpara Diringa v překladu J. V. Šimáka: ŠIMÁK, J., V., Missie P. Kašpara Diringa z Tovařystva Ježíšova v horách krkonošských r. 1679-1680, in: Krkonoše. Vlastivědný sborník českého podhoří, Železný Brod 1938-1939, s. 15.

O

2. O Obřích horách, jež Němci nazývají Riesengebirge, Češi jim podle řeckého názvu říkají Krkonošské hory²¹

Nejprve je třeba představit jeviště historických dějů, které budou v této práci nastíněny, tedy sociální a přírodní prostředí, neboť je do značné míry dalším historickým činitelem. Naše práce se bude zabývat pouze nejzápadnější českou částí Krkonoš, kterou je možné geograficky vymezit na západě Novosvětským průsmykem a na východě v horních partiích hřebenem hory Žalý. Mezi nimi se rozkládala panství jilemnické a branské, která se z poloviny rozbíhají i do podhůří.²²

Svahy západních Krkonoš se svým charakterem od těch středních a východních liší, jsou více zvrásněné a jejich stoupání je pozvolnější, díky čemuž

²¹ Název kapitoly je vypůjčen z: BALBÍN, Krásy a bohatství české země, Praha 1986, s. 60.

Balbín zdejšímu kraji věnuje jednu ze svých kapitol (s. 60-69), zpravidla ho ale zajímají věci rázu senzačního. V první řadě je to Rýbrcou a zlato a drahokamy, kterými tyto hory dle zaručených zpráv, hlavně italských dobrodruhů, nadmíru oplývají.

²² V současné době jsou Krkonoše geograficky vymezovány na západě Novosvětským průsmykem, odkud pomyslná hranice postupuje na východ podél řeky Jizery a po jižním a východním úpatí Krkonoš po linii Kořenov, Dolní Rokytnice, Horní Sytová, Hrabačov, Vrchlabí, Čistá, Mladé Buky, Křenov a Žacléř. Na severní straně vede hranice přes Przlec Kowrska, Podgórzyn, Karpacz, Sosnowka, Dolna, Sobieszów, Piechowice, Szklarska Poręba a údolím řeky Kamienna se vrací zpět do Novosvětského průsmyku.

je linie místních vesnic posunuta více do hor, kdežto na východě je horský masiv více předsunut, jeho svahy stoupají zprudka a vesnice se drží v údolích a více v horách jsou jen osamocená stavení bud.

Co se místních horských stezek týká, kritické pojednání o tom vydal J.V. Šimák, který zpochybnil ranou existenci několika z nich.²³ V celých Krkonoších se dvě nejvýznamnější stezky, o jejichž existenci netřeba pochybovat, nacházely na samých koncích pohoří. Při západním okraji Krkonoš byla stezka vedena podél Jizery a dále Novosvětským průsmykem,²⁴ na opačném konci pohoří vede přes Žacléř a dále po tzv. Libavském sedle druhá významná stezka, kde podle tradice měl přejít hranici i J.A. Komenský. Hůře prokazatelné jsou drobné stezky, jako tzv. Česká a Slezská cesta. Česká cesta (Böhmsteig) vedla od Semil přes Vysoké do údolí Jizery, kde se pod Sklenařicemi stočila a směřovala na Kotel a poté přes Labskou louku do slezské Sklárské Poreby. Druhou stezkou protínající západní část pohoří byla tzv. Slezská cesta, která vedla přes Jilemnici na Strážné, Výrovku a kolem Luční boudy do Slezska, a to buď do Kowar nebo vzdálenější Jelení Góry.

Zdejší hory nebyly obyvateli vnímány jako neproniknutelná hranice, styky se Slezany byly zvláště mezi místními německo jazyčnými lokalitami běžné a časté. Důkazy nalézáme i v Soupisu poddaných podle víry, konkrétně v německé Rokytnici, kde čeládka rokytnické sklárny pocházela výhradně ze Slezska.²⁵ Velmi blízké styky se Slezskem měla i sklárna ve Vítkovicích, jejíž majitelé ze Slezska pocházeli.²⁶ Jiný důkaz nalezneme v matrice nedaleké

²³ ŠIMÁK, J., V., Co lze říci o počátcích Jilemnicka, in: Krkonoše. Vlastivědný sborník českého podhoří, Železný Brod 1937-1938, s. 10-11.

²⁴ Blíže: PROSTŘEDNÍK, J., ŠÍDA, P., Novosvětský průsmyk. Přechod přes západní Krkonoše v pravěku a středověku, in: Z Českého Ráje a Podkrkonoší 15, Semily 2002, s.7-22.

²⁵ KUKÁNOVÁ, Z., MATUŠÍKOVÁ, L., ZAHRADNÍKOVÁ, M., Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Hradecko-Bydžovsko 2, s. 448.

²⁶ POCHOP, Petr, Z historie sklárny ve Vítkovicích, in: Krkonoše-Jizerské hory, Vrchlaby 1998.

farnosti Lánov, kde jsou četné záznamy o přeshraničních česko-slezských sňatcích a o zaměstnávání slezských děveček.²⁷ Hory byly tedy protnuty příbuzenskými vztahy, které mohly ve chvílích nejistoty představovat určitou záruku.

Nepominutelným faktorem ovlivňujícím život místních obyvatel bylo zdejší klima, drsnější než ve zbytku Čech. Se stoupající výškou dochází k poklesu průměrných teplot, uvádí se, že každých 100 metrů klesne teplota o 0,5 až 1°C. Teplota má samozřejmě nepříznivý vliv na místní vegetaci, jejíž vegetační období je zkrácené. Jedná se i o území bohaté na srážky, a to především sněhové. Jejich roční úhrn závisí na lokalitě a rok od roku kolísá, zpravidla ale napadaný sníh vydrží v nejvyšších polohách 160 dní. Ve vyšších polohách drsnost podnebí umocňuje západní vítr, který na hřebenech dosahuje nejvyšší rychlosti.²⁸

Dalším významným rysem byly zdejší lesy. Ale bylo tomu dávno, kdy tvořily neproniknutelný hraniční hvozd. Během místní kolonizace docházelo ke spontánní a náhodné těžbě dřeva, v 16. století v souvislosti s prudkým rozvojem hornictví a sklářství byly obětovány nemalé lesní plochy. Jsou to obory na dostatek dřeva životně závislé, a tak v blízkosti hornických lokalit a sklářských pecí, například v Rokytnici nad Jizerou a ve Vítkovicích, docházelo k mýcení okolních lesů. Ve střední a východní části Krkonoš, které dlouho zásobovaly dřevem kutnohorské doly a hutnické a železářské podniky Kryštofa z Gendorfu a později stejné podniky Albrechta z Valdštejna, se projevil

²⁷ KUHN, Kaspar Langs Beitrage zur Heimatgeschichte des 17. Jahrhundert, in: Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgsvereines 15, Vrchalbi 1926, s. 81-100.

²⁸ LOKVENC, Theodor, Toulky krkonošskou minulostí, Hradec Králové 1978, s. 10.

důsledky neuvážené těžby a ta musela být výrazně omezena.²⁹ I přes to zde lesy představovaly bezpečný úkryt v případě pocitu ohrožení.

Co se úrodnosti zemědělské půdy týká, území hor zvedajících se již od Lomnice a Bělohradu je v berní rule zařazeno do II. a III. bonitní třídy. Půdy označené za úrodné, tedy půdy první bonitní třídy, končí na úrovni zmíněných měst. Půdy na východních krkonošských panstvích jako Vrchlabí, Hostinné, Heřmanovy Sejfy, Horní a Dolní Čermná a Žacléř jsou označeny čistě jako neúrodné, patří do III. bonitní třídy.³⁰ Nízká kvalita zdejší jílovité půdy, vyšší nadmořská výška a chladné počasí rozvoji zemědělství nepřály. Z obilí se zde pěstovalo hlavně žito a oves, ve kterých se vyplácel i církevní desátek, naopak pšenici a ječmenu se zde příliš nedařilo. Krkonoše byly obilím zásobovány trhy v Jičíně, mladé Boleslavi a v Hradci Králové.³¹

Při pohledu na mapu vidíme, že na obou panstvích je zastoupena oblast hornatá a v jejich spodních polovinách podhorská zvlněná krajina. Jilemnické panství je více na západě a většina jeho vesnic se rozprostírá v podhůří, v horách jsou jen vsi Rokytnice, Jablonec, Bratrouchov a Jestřabí. Kdežto na branském panství je poměr mezi oběma typy krajin více vyrovnaný, osm vesnic se nachází v údolích nebo na svazích hor a sedm jižněji ve podhorské krajině. Hranice mezi bonitními třídami přibližně kopírují zvrásnění povrchu, přičemž na jilemnickém panství mírně převažují vsi s prostředně úrodnými půdami a na branském panství tomu je opačně.

Ze záznamů berní ruly víme, že na branském panství přibližně 44 % veškerých usedlostí náleží sedlákům, jen o něco méně, zhruba 41 % zahradníkům, tedy osobám bez pozemkového majetku a odkázaných na jiné

²⁹ TAMTÉŽ, s. 29-34.

³⁰ PEŠÁK, Václav, Berní rula 13. Kraj hradecký II. díl, Praha 1954, s. 31.

³¹ POLIŠENSKÝ, Josef, Třicetiletá válka a český národ, Praha 1960, s. 47.

zdroje obživy. Chalupnickým usedlostem náleží jen kolem 14 % obdělávané půdy na panství. V devíti vsích z patnácti³² náleží k selským usedlostem více než 90 % veškeré obdělávané půdy.³³ Průměrný rozsah osevu uvedený v rule je 11,10 strychů na selský statek. Nejvyššího průměrného osevu bylo dosaženo v Dolní Branné, 17,9 strychů na selské stavení, dále ve Víchové 12,2 strychů. V průměru patří jednomu statku 1-2 koně a 3-4 krávy, obou je nejvíce v Jilmu a Dolní Branné. Chov ovcí je doložen ve Valteřicích a Dolní Branné, kde se chovalo ještě několik prasat stejně jako v Jilmu.³⁴

Jilemnické panství má trochu jiný charakter, mírně zde převažují především chalupnické usedlosti, jejichž počet činí zhruba 37 % půdy panství, 33 % náleží sedlákům a 30 % chalupníkům. Rozsah osevu selských usedlostí klesal směrem na sever a pohyboval se v rozmezí 12,3 strychů, které připadly na jednu usedlost v Jilemnici, a 3,6 v Bratrouchově, průměrným číslem je tedy 7,3 strychů na selskou usedlost. Pro uživení rodiny je to nedostatečné, počítáme-li, že jedna osoba potřebuje ročně k výživě 4-5,5 strychů žita a pšenice. A zatímco ve vnitřních Čechách z 1 strychu výsevu vzejde 4-6 strychů, v málo úrodných Krkonoších vzešly pouze 3-4 strychy.³⁵ Co se domácího zvířectva týká, na jeden statek vychází v průměru 2-3 krávy a 1-2 koně. Ovcí se chovalo jen v Hrabačově a to 12 kusů, 2 kusy prasat jsou zaznamenány zase v Jilemnici.

³² Panství je v Berní rule uváděno pod celým jménem "panství Branná-Stěžery", do této práce ale Stěžery, které zakoupili Harrachové roku 1632 a nacházejí se 3,5 km západně od Hradce Králové, nebyly zahrnuty.

³³ Poniklá 92 %, Štěpanice 96 %, Horní Branná 95 %, Klášterská Lhota 90 %, Mrklov 91 %

³⁴ Chovu prasat se týká i zápis v branském urbáři z roku 1642. "*Sviní žádných, žádný soused na polích svých nepase, neboť jimi velké škody jeden druhému děláte, obilí peskujete. Kdo chce je chovati nebo chová, žeňte je na ves nebo si louku zjednejte.*" SOKA Semily, MA Jilemnice, Stará pamětní kniha obce Jilemnice od roku 1637, č. 856.

³⁵ DONT, Hans, Rochlitz an der Iser und Harrachsdorf in der frühere Neuzeit. Quellen zu Herrschaft und Alltag in einer ländlichen Industriesiedlung im Riesengebirge, Mnichov 1993, s. 12.

3. Lidé

Administrativně tato panství spadají do Hradeckého kraje a obě jsou svým rozsahem zařaditelná mezi panství střední velikosti. Na základě údajů z Berní ruly z roku 1654 víme, že na panství Jilemnice, bylo 15 vesnic s celkovým množstvím 357 usedlostí. Editor Berní ruly Pešák se pokusil v úvodním pojednání vypočítat pravděpodobný počet místních obyvatel pro rok jejího vypracování. Vynásobil tedy počet stavení odhadovaným průměrným počtem osob na jednu usedlost (6) a došel k číslu 2142 jako pravděpodobnému počtu obyvatel.³⁶ Ale o tři roky mladší Soupis poddaných podle víry uvádí pro jilemnické panství 1240 osob starších desíti let, přičteme-li i mladší děti, které v soupisu uvedeny nejsou, dostaneme se k číslu kolem 1600. Rozdíl 500 osob mezi oběma roky je vysvětlitelný jednak vysokou natalitou, zvýšeným přistěhovalectvím nebo i nevhodností editorem zvoleného indexu.

Panství Branná má 16 vesnic s 479 staveními. Pokud se průměrný počet osob na stavení pohyboval kolem 6, celé branské panství by roku 1654 obývalo 2395.³⁷ Bohužel pro toto panství nemáme k dispozici pro porovnání Soupis poddaných podle víry.

Panství branské je více na východ a jeho hranice s panstvím jilemnickým procházela napříč městem Jilemnice dále na sever, pak se stáčela k západu a ubíhala podél řeky Jizerky, dále podél Jizery, to až za Poniklou, která je nejzápadnější vsí panství Branná, za ní se pak nachází Jablonec a Rokytnice, které náležejí k jilemnickému panství. Hranice protínala kromě města Jilemnice i

³⁶ BERNÍ RULA, s. 9.

³⁷ TAMTÉŽ, s. 9.

vsi Roztoky a Víchová. Pro rozdělenou Jilemnici, chtěl-li pisatel vyjádřit, o jakou část města se jedná, užíval výrazů „*strana dolejší*“ pro branskou část a „*strana hořejší*“ pro část jilemnickou. Pod trestem smrti bylo nakázáno hranici panství respektovat a mezníky neposouvat: „*Mezníky, kde který od starodávna jest, žádný nehýbej!*“³⁸

Kromě zemědělství poskytovalo zdejším lidem obživu i sklářství, hornictví a tkalcovství. Právě neporušenost zdejších ploch lesů zapříčinila v 16. století vznik a rozvoj sklářství. Na území každého z panství najdeme významné sklárny. Sklárna vítkovická, soudě podle archeologických nálezů, vznikla již v 15. století, svoji konjunkturu zažila za sklářských mistrů z rodiny Preislerů, kteří spravovali hutě od Sklářské Poreby až sem. Zanikla krátce po třicetileté válce. Naopak sklárna rokytnická vzniká zhruba o sto let později, ale prosperuje až do 19. století.³⁹

Krátkou ale významnou kapitolou v dějinách jilemnického panství je rokytnická těžba stříbra a mědi. Doly zde vznikaly již asi v éře Kryštofa z Gendorfu a na ně navázal ve 20. letech 17. století Albrecht z Valdštejna, který si do Rokytnice povolal zahraniční experty. Doba Valdštejnova znamenala pro rokytnickou těžbu stříbra zlatou éru. Po jeho smrti byl ale podnik zastaven a o jeho obnovu se Rokytničtí marně pokoušeli až do začátku 19. století.⁴⁰ S cílem vydobýt si práv hornických měst se uchýlili i k podvodu. Jeho odhalení a následný strach z hrozících trestů významně přispěl roku 1680 k úspěchu rekatolizace v Rokytnici.⁴¹

³⁸ Zaznamenáno v urbáři panství štěpanického a branského, jeho opis se nachází v: SOkA Semily, Stará pamětní kniha města Jilemnice, č. kn. 856.

³⁹ POCHOP, Petr, Z historie sklárny ve Vítkovicích, in: Krkonoše 11, Vrchlabí 1998.

⁴⁰ Kolektiv, Krkonoše, s. 451.

⁴¹ Zprávu o tom zanechal Kašpar Diring. KUHN, Franz, Xaver, Jesuitenmissionär Caspar Diring in Rochlitz. 1679-1680, in: Volksbotkalender, Vrchlabí 1926, s. XXXVII-XLV.

Co se tkalcovství týká, Jilemnice ani Poniklá na branském panství nepatřily mezi jeho významná centra a místní produkty mířily spíše do Prahy než na velké trhy v Lužici a Slezsku.⁴² V Berní rule je na jilemnickém panství⁴³ zaznamenáno 16 tkalců a na branském 46,⁴⁴ přitom tkalci představovali v některých vsích jedině zástupce řemesel.⁴⁵

⁴² DONTN, Rochlitz, s. 16.

⁴³ BERNÍ RULA, s. 184-201.

⁴⁴ TAMTÉŽ, s. 72-90.

⁴⁵ Bylo tomu například v Mrklově a Žalém, TAMTÉŽ, s. 87.

4. Uvedení do náboženské situace

První zdejší osady podél stezek nebo podél brodů byly doplněny organizovanou kolonizací ve 13. století, která přicházela jak z českého území, tak z německého Slezska. Ač pro oblast západních Krkonoš, kterým je tato práce věnována, nemáme takové bohatství zpráv jako pro jejich část východní,⁴⁶ podle názvu jednotlivých vsí se můžeme domnívat, že první kolonizační vlna byla českou záležitostí⁴⁷ a vlna, která ji následovala, přivedla kolonisty německé. Tato německá kolonizace ale neměla takovou sílu, jako na území východních Krkonoš a příchozí obyvatelstvo se rychle počestilo, což dokládají i počestilá jména zdejších vesnic – jména obcí Mrklov, Rychlov, Valteřice jsou odvozena od jmen německých lokátorů Merkela, Reichela a Valtera.⁴⁸ Převažující český charakter samotné Jilemnice se projevuje i ve faktu, že pro historické a správní centrum oblasti je v latinské formě užíván především český název Jilemnice – Gilemnicze, Gylemnicz a německá forma Starkenbach se v latinsky psaných pramenech objevuje velmi výjimečně.⁴⁹ Ale jména rychtářů a farářů napsaná v německé formě dokazují na druhé straně i nemalý vliv německý, ten byl pak ale ve většině vsí přemožen.⁵⁰

Během husitských bouří se začíná štěpit náboženská homogenost českého obyvatelstva a více či méně tato diferenciací kopíruje jazykové

⁴⁶ Východní Krkonoše kolem královského města Trutnova byly královskou doménou, roku 1241 bylo u dnešního Vrchlabí opatovickými benediktýny založeno probošství a jisté množství pramenů na sebe váže i nedaleký broumovský klášter.

⁴⁷ Příkladem jsou vsi Martinice, Štěpanice. ŠIMÁK, Co lze říci o počátcích Jilemnice, in: Krkonoše I., Železný Brod 1938, s. 68.

⁴⁸ TAMTÉŽ, s. 67.

⁴⁹ TAMTÉŽ, s. 68.

⁵⁰ TAMTÉŽ, s. 103.

rozdělení českých zemí. České obyvatelstvo má ke kališnictví blíže než obyvatelstvo německé, které až do nástupu německé reformace zůstává věrné katolictví.⁵¹ Šíření husitských myšlenek tak v oblasti vyznání rozdělí Krkonoše na jejich východní katolickou německou část a na část západní, kdy kališnictví dosáhlo značných ohlasů.

Na západě Krkonoš měli ve středověku své dominium Valdštejnové, panství se podle hradu Štěpanice říkalo štěpanické a zahrnovalo v sobě jak pozdější jilemnické, tak branské panství. Páni z Valdštejna sice i po husitských válkách zůstávají oficiálně katolíky, přitom ale stojí věrně při kališnickém králi Jiřím z Poděbrad, lze tedy tušit jisté sympatie nebo alespoň toleranci vůči utrakvistu.⁵² Náboženský postoj a názor vrchnosti se stává dalším prvkem s velkým vlivem na vyznání obyvatelstva.

Roku 1492 bylo štěpanické panství rozděleno mezi Heníka a jeho strýce Hynka z Valdštejna. Vznikly dvě zhruba stejné poloviny a dělení neuniklo ani městečko Jilemnice, do té doby hospodářské centrum panství.⁵³ Hynek z Valdštejna se stal pánem jilemnického panství, k němu náležela horní polovina městečka, která mu dalo jméno. Heník získal dolní polovinu městečka a panství štěpanické, později, podle nového sídla vrchnosti v Branné, zvané branské. Zhruba v této podobě zůstala panství až do roku 1701, kdy byla opětovně sjednocena.⁵⁴

⁵¹ KRYŠTŮFEK, František, Xaver, Protestantství v Čechách, Praha 1906, s. 38.

⁵² LUŠTINEC, Zmizelé Čechy. Jilemnice, Praha 2007, s. 9.

⁵³ Každá polovina města měla svou vlastní správu, své vlastní purkmistry, konšely, vrchnostenský soud i pečeti se znakem. Toto rozdělení města velmi výrazně zbrzdilo jeho nadějný rozvoj z 16. století. Ten pak zastavily švédské vpády za třicetileté války. NAVRÁTIL, ČINOVCOVÁ, AM Jilemnice, inventář, Semily 1998, s. 8.

⁵⁴ Směrem na jih k jilemnickému panství patřily tyto vsi: Kruh, Martinice, Roztoky, na jihozápadě Kunčice, které později koupil Kryštof z Gendorfu, městečko Purklín, Přední Ždírnice, Čistá a na západ od Jilemnice vsi Kunratice, Sytová, Roprachtice, Smířično (dnešní Mříčná) a na sever pod horami ještě Hrabačov, Jestřábí a Jablonec nad Jizerou. Heník získal druhou, jižní část městečka

Koncem 15. století vstoupil do náboženského kolbiště další hráč – jednota bratrská, která se zvláště ve východních Čechách těšila velké oblibě a v Mladé Boleslavi se utvořilo hlavní českobratrské centrum.⁵⁵ Brzy již přestala být sdružením nižších společenských vrstev a její sbory lákaly i bohaté měšťany a šlechtice.⁵⁶

Jilemnické panství bylo již roku 1522 prodáno pánům z Újezdce a Kúnic, kteří se krátce poté začali psát „*Jilemničtí z Újezdce*“. Roku 1530 bylo postavení jednoty bratrské v západních Krkonoších posíleno slavnostním přestupem Arnošta z Újezdce a Kúnic v Mladé Boleslavi.⁵⁷ A stal se tedy ochráncem a podporovatelem jinde pronásledovaných českých bratří, kteří v nemalém počtu hledali útočiště na jeho panství a tím přispívali k hospodářskému vzestupu.⁵⁸

Od dvacátých let do Čech pomalu prosakuje luteránství, nejdříve se uchytilo v oblasti severních Čech, kde zdejší němečtí patroni neváhali do svých kostelů dosazovat luteránské kněze.⁵⁹ Se zpožděním několika let se dostává i do krkonošské oblasti.⁶⁰ Dalším, z hlediska náboženských dějin nepřímo

Jilemnice, vsi Jilem, Brannou, dále Víchovou, Poniklou, Lhotku, Křižlice, Štěpanice, Štěpanickou Lhotu, Slemeno, Zadní Ždírnice, Borovnice a Rabné. LUŠTINEC, Jilemnice, s. 7.

⁵⁵ Už koncem 15. století v Čechách existovalo 300 až 400 českobratrských obcí, především v hradeckém, boleslavském a chrudimském kraji. Mezi prvními, kteří se přihlásili k jednotě, byli Krajířové z Krajku a Kostkové. KRYŠTŮFEK, s. 13.

⁵⁶ MACEK, Josef, *Víra a zbožnost jagellonského věku*, Praha 2001. s. 303.

⁵⁷ Spolu s Kurátem Krajířem, Bedřichem z Donína, Janem třineckým, Burjanem Špetle z Janovic a dalšími. NAVRÁTIL, ČINOVCOVÁ, *AM Jilemnice*, s. 8, 9.

⁵⁸ TAMTÉŽ, s. 9.

⁵⁹ Dělo se tak na panství pánů ze Salhausenu – Děčíně, Benešově nad Ploučnicí a České Kamenici. Nad luterány držel ochrannou ruku i Šebastián Šlik na Loketsku. MACEK, *Víra a zbožnost*, s. 339.

⁶⁰ Roku 1539 byl v Hostinném na sousedním panství vyhnán katolický farář a nahrazen luteránským. KRÁMSKÁ, Bohunka, *Duchovní život v době barokní v západních Krkonoších*, in: *Sborník Severočeského muzea/Historia*, Liberec 2006. s. 5. Neocenitelným svědeckým postupného prosazování luteránství na Trutnovsku je kronika trutnovského měšťana Simona Hüttela. SCHLESINGER, L., *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau*, Prag 1881. Taktéž kronikářské záznamy Valéria Bayera, evangelického pastora z Lánova a z Vrchlabí. KUHN, Franz, Xaver, *Der Langenauer Pastor Valerius Bayer und seine chronick*, in: *Jahrbuch des deutschen Riesengebirgesvereines*, Vrchlabí, 1927, s. 78-108.

významným, počinem Arnošta z Újezdce a z Kúnic bylo založení vsi Rokytnice a její sklářské huti.⁶¹ Následoval příliv sklářů a jiných potřebných profesí. Tito nově příchozí vytvořili v blízkosti hutě osady a pak i vesnice. Osídlování přilehlých oblastí bylo určující z hlediska náboženského proto, že nově příchozí obyvatelstvo bylo německého původu a povětšinou již luteránského vyznání. K osídlování této nejzápadnější oblasti Krkonoš docházelo v několika vlnách. Původ příchozích obyvatel není možné s přesností určit. Na základě jazykového rozboru němčiny užívané v této oblasti lze tvrdit, že z valné části tito sklářskolonisté pocházeli z oblasti Horního Saska, kde v přilehlé krušnohorské oblasti již skončily ideální podmínky pro sklářství z důvodů rozmáhajícího se hornictví. Tito skláři s pomocníky a se svými rodinami se tedy přesouvali do oblastí Jizerských hor a Krkonoš. Skladba obyvatel této oblasti byla doplněna přistěhovalci ze Slezska, severních a východních Čech.⁶²

V bratrské tradici pokračovali i další majitelé Jilemnice, Křinečtí z Ronova, na které panství roku 1577 po smrti Závěše z Újezdce a Kúnic, přešlo. Albrecht Gottfried Křinecký roku 1598 nechal v Rokytnici postavit kostel, ten byl dle všeho evangelický a místo, kde stával, se ještě v pozdějších dobách zvalo „*lutherische Berg*“. Kostel byl dřevěný, bez věží a byl zasvěcen sv. Archandělu Michaelovi. Známe i jméno druhého místního pastora – Christopa Bienerta.⁶³ A co se týká jilemnické duchovní správy, je známo pouze jméno jediného zdejšího kněze, patrně kališníka – Jana Mýtského, který poté působil ve Vysokém.⁶⁴

Albrecht Gottfried Křinecký zemřel roku 1612 a zanechal panství své ženě Kateřině a dcerám Anně Rozině, Aleně Eustachii a Barboře Alžbětě. Dámy

⁶¹ První písemná zmínka o vsi a sklárně v Rokytnici se váže k roku 1562.

⁶² Blíže PACALTOVÁ, Jana, Obyvatelstvo Rokytnice nad Jizerou v 18. století, diplomová práce, FF UK 2000, s. 29-38.

⁶³ KUHN, Heimatgeschichte, s. 229-230.

⁶⁴ LUŠTINEC, Jilemnice, s. 9

byly roku 1624 nuceny prodat své panství Albrechtu z Valdštejna. Valdštejn za panství slíbil 70 000 kop míšeňských.⁶⁵ Nicméně majitelky své panství mohly dále užívat až do splacení celkové kupní tržové sumy. V tomto roce žily již jen dvě sestry – „*krásná šlechtična*“ Alena Eustachie, která se provdala za císařského radu a komořího, katolíka Rudolfa ze Šternberka, a dosud svobodná Alžběta Barbora.⁶⁶ Frýdlantský vévoda zemřel roku 1634, jelikož ale ke splacení tržové sumy nedošlo, získaly Křinecké panství zpět do plnohodnotného držení.

Branské panství se těšilo jisté kontinuitě, neboť až do roku 1609 byli jeho pány katoličtí, ale tolerantní Valdštejnové. O jejich tolerantním přístupu svědčí i to, že v letech 1573-1574 byl na fáře v Horní Branné farář podobojí Petr ze Sobotky. Za jeho duchovní správy se místní obyvatelé posílili ve svém nekatolictví a sami dokonce kněze žádali, aby v neděli nevystavoval monstranci. Byl to mladý kněz, který vedl prostopášný život, a tak byl svého úřadu zproštěn. Dříve než se do svého úřadu opět vrátil, působil zde krátce jakýsi kněz z Wittenberka. Následně sice Marie z Valdštejna učinila zdejším farářem katolíka a odchovance jezuitů Adama z Vinoře, nicméně krátce na to je již opět zmiňován farář podobojí Michael Kočí a poté Martin z Budína, oba kněží byli původem z Uher.⁶⁷

Branské panství koupil roku 1609 jiný českobratrský šlechtic, Václav Záruba z Hustiřan, „*upřímný Čech, k tomu pán mírné povahy*“.⁶⁸ Záruba se ale zapletl do stavovského povstání a bylo mu odepřeno dědičné vlastnictví jeho

⁶⁵ BÍLEK, Tomáš, Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618. 2. část, Praha 1883, s. 810.

⁶⁶ VYSTRČIL, Jaroslav, Syn rebelův, s. 121.

⁶⁷ KOLEKTIV, Krkonoše, s. 531; JANDA, Josef, Pamětní kniha katolické církve v Horní Branné, strojopis, s. 59-60.

⁶⁸ SEDLÁČEK, Augustin, Hrady, zámky a tvrze království Českého V. – Podkrkonoší, Praha 1995, s. 242.

branských statků a panství bylo změněno v manství.⁶⁹ I do jeho osudů zasáhl Albrecht z Valdštejna, který branský statek potřeboval k zacelení území svého frýdlantského dominia. Císař Ferdinand mu jej prodal roku 1628 s tím, že tam Václav Záruba zůstane až do své smrti. Zemřel v létě 1632 a Albrecht z Valdštejna Brannou a okolí daroval v manství i s panstvím lomnickým svému švagrovi a císařskému plukovníkovi Otovi Bedřichovi z Harrachu, jemuž bylo v roce 1638 panství změněno z manského na dědičné. Bohužel již následující rok Ota Bedřich z Harrachu zemřel, zůstal po něm dvouletý syn Ferdinand Bonaventura, a tak se správy panství musel chopit jeho strýc kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu.⁷⁰

⁶⁹ Obviněn byl z toho, že stavům platil vyžadovanou kontribuci a se svými lidmi táhl proti císaři. Před soudem se mu ale podařilo celou záležitost vysvětlit tím, že výpravy se osobně neúčastnil a celá věc byla vynucena těžkým nátlakem. BÍLEK, Tomáš, Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618. 2. část, Praha 1883, s. 925.

⁷⁰ BÍLEK, Dějiny konfiskací, s. 925.

5. Nástup rekatolizace

Českomoravská oblast byla v 16. století po náboženské stránce krajem poměrně pestrým, a to se jevílo již prvnímu z habsburských králů jako situace vyžadující řešení. Rekatolizačním směrem bylo nastoupeno již za vlády Ferdinanda I. Habsburského, kdy byl po mnohaleté sedisvakanci znovu obsazen arcibiskupský stolec, do Čech byli pozváni jezuité a roku 1583 spolu s císařským dvorem do Prahy přibyli papežští nunciové. Ale pro silnou nekatolickou opozici ve stavovské obci nebyly realizovány další kroky k posílení katolické věci, ba dokonce byly dány náboženské záruky nekatolíkům. A to ústním příslibem české konfese a následným oficiálním zaručením náboženských svobod v Majestátu Rudolfa II. Cesta k pokročení v boji za věc katolickou se uvolnila po porážce stavovského povstání (1618-1620). Tehdy dali nekatoličtí stavové, svým vystoupením proti legitimní vládě, císařskému dvoru záminku ke ztotožnění nekatolictví, vzpory a odporu a k následným tvrdým trestům. Víra se tedy stala v první řadě věcí politickou a záruka plné podřízenosti a loajality panovníkovi byla spatřována v prosazení jediného náboženství.

Po popravách předáků povstání a konfiskacích majetků se pozornost stočila k nekatolickým duchovním, kteří byli vnímáni jako jedni z rozněcovatelů povstání. A právě tento fakt byl i oficiálním důvodem k vypovězení kněží české konfese v prosinci 1621, a to z Prahy a jiných královských měst. Na kněze luteránské došlo, i přes protesty mocného saského kurfiřta, na podzim roku

1622.⁷¹ Další z královských dekretů znovu nařizoval vypovězení všech nekatolických duchovních bez rozdílů vyznání v září 1623, brzy poté následovalo vypovězení nekatolických kantorů.

Dalším rázným krokem k rekatolizaci země bylo zrušení platnosti Majestátu Rudolfa II., oslabení univerzity, která byla v listopadu 1622 svěřena jezuitskému řádu,⁷² a poslední nezbytností bylo zastavení činnosti dolní konzistoře.⁷³ Všechny tyto základní a nezbytné rekatolizační kroky byly provedeny za arcibiskupa Jana Lohelia. Po jeho smrti v listopadu 1622 nastoupil na arcibiskupský stolec Arnošt Vojtěch z Harrachu.⁷⁴

Dané zásahy měly nepochybný psychologický dopad a nekatolíkům byl vnucen pocit nejistoty, který mnohé přivedl na myšlenku konverze. Další dekreta a nařízení postihovaly obyvatele královských měst a vše shrnul císařský patent vydaný 29. března 1624, který již zcela nekompromisně vyhláší, že „*netoliko v Praze a v ostatních městech královských, ale i po veškerém království Českém na statcích panských a soukromých jakýchkoli nemělo býti provozováno jiné náboženství mimo katolické.*“⁷⁵ Od té doby se nekatolické rovná kacířské.

⁷¹ Vyhánění luteránů se odkládalo nejen z ohledů na významného spojence, ale také proto, že císař potřeboval jeho podporu na chystaném říšském sněmu, kde chtěl prosadit přenesení kurfiřtské hodnosti, vázané dříve na falckého kurfiřta, na Maxmiliána Bavorského. Proto mělo být jejich vypovězení odloženo na dobu po sněmu, nebo alespoň poté, co budou dobyty Zvíkov a Kladský hrad, poslední místa, kde se ještě udržují povstalecké posádky. BÍLEK, *Reformace katolická*, s. 14-15.

⁷² KADLEC, Jaroslav, *Rekatolizace v Čechách*, in: *Pražské arcibiskupství 1344- 1994. Sborník prací o jeho působení a významu v české zemi*. Praha 1994, s. 134-135; BÍLEK, *Reformace katolická*, s. 20. Bílek uvádí, že tak bylo o měsíc dříve.

⁷³ Přesné datum zrušení dolní konzistoře není známo, ale podle jistých indicií je možné tuto událost zařadit již do prosince 1621. ČÁŇOVÁ, *Vývoj správy pražské arcidiecéze v době násilné rekatolizace Čech (1620-1671)*, in: *Sborník archivních prací* 35, Praha 1985, s. 509 – 510.

⁷⁴ TAMTÉŽ, s. 516-517.

⁷⁵ Toto nařízení ještě opomíjelo nižší a vyšší šlechtu a vztahovalo se jen na poddané a měšťany. BÍLEK, *Reformace katolická*, s. 43. Brzy bylo doplněno nařízením o zákazu sňatků nekatolíkům, držení nemovitého majetku, shromažďování se v soukromých domech za účelem schůzí, svateb či křtů, načež bylo přikázáno svěcení svátků, účast na nedělních mších, posílání dětí do katolických škol apod. TAMTÉŽ, s. 51.

Prosadit toto nařízení pomohla reformační komise sestavená ještě téhož roku, ta se měla zaměřit na zmapování obsazenosti far, případné nekatolické kněze nahradit katolickými a bylo-li to nutné i spojit více farností v jednu.⁷⁶ Svůj vliv na našich panstvích měl jistě i fakt, že roku 1624 bylo panství jilemnické a některá sousední panství již v rukou Albrechta z Valdštejna. Ten, ač k rekatolizační činnosti přistupoval opatrně a podřídil ji svému hospodářskému prospěchu, byl přeci jen katolík a vůči císaři musel i vzhledem ke svému postavení vystupovat loajálně.⁷⁷

Jaký měl daný dekret ohlasy v krkonošském podhůří, můžeme vysledovat v kronikářských záznamech Valéria Bayera, který působil na sousedním panství, nejdříve jako pastor v Lánově a pak ve Vrchlabí. Roku 1624 píše, že „*wurde durch das kaiserliche Dekret von der kirche vertrieben, wie es auch anderen in der Nachbarschaft erging*“.⁷⁸ Poté, co takto Bayer uvolnil místo katolickému knězi, stáhl se do soukromí ke své ženě a dětem. Přirozeným negativním důsledkem vypovídání nekatolických kněží bylo uprázdňení far. Jak byl nedostatek katolických kněží, kteří by je nahradili, tíživý ilustruje i fakt, že roku 1621 v celém českém království nebylo více než 200 světských kněží.⁷⁹

⁷⁶ Každé oblasti byla přidělena komise, sestavená z osob duchovních, přímo podřízených arcibiskupovi, a z osob světských. V kraji Hradeckém, Boleslavském a Chrudimském působil minorita Michael Mantilla a Drepano. Mezi zástupci světské moci figurovali například Zdeněk z Kolovrat, Martin Hoeff Huerta, Baltasar Marradas. Komise byly jmenovány v červenci a po obdržení instrukcí začaly svoji práci v srpnu a pokračovaly v ní ještě v září. Komise měly být podporovány krajskými hejtmany a arcijáhny, těchto spojovacích článků mezi arcibiskupem a faráři bylo v celé arcidiecezi šest. Úkolem arcijáhnů bylo svolat duchovní ze svěřených okrsků a předat jim úkoly vyplývající ze zmiňovaných instrukcí. ČÁŇOVÁ, Vývoj správy, s. 518-519.

⁷⁷ Valdštejn stejného roku koupil vrchlabské panství a učinil z něj motor své válečné mašinerie, stejným způsobem využíval nerostné bohatství Rokytnicka. Roku 1628 přikoupil branské panství, aby území geograficky zacelil.

⁷⁸ KUHN, Der Langenauer Pastor Valerius Bayer und seine Chronick, s. 107.

⁷⁹ BÍLEK, Reformace katolická, s. 4.

Odchodem nekatolického duchovního se uvolnila fara v Roztokách, která do té doby zaopatřovala obyvatele jilemnického panství, i fara v Branné. Ta je v pramenech z roku 1627 i 1635 bez faráře.⁸⁰

Většinou ale nekatoličtí duchovní neodešli a zdržovali se poblíž svých dřívějších působišť, protože jejich svěřenci na nich velmi lpěli, různě je podporovali, poskytovali jim útulek a většinou jim i odevzdávali desátky.⁸¹ Právě na krácení desátků si místní katoličtí faráři velmi stěžovali, někteří z nich je neobdrželi i několik let.⁸² Roku 1630 se v této souvislosti znovu vynořuje jméno Valéria Bayera, v lánovské matrice je uveden jako jeden z predikantů tajně se zdržujících v okolí, který měl protiprávně oddat pár snoubenců.⁸³

Pro postup rekatolizace byl důležitý i hospodářský faktor konkrétního panství. Bohatí majitelé panství jednak disponovali potřebnými finančními prostředky a často bývali i nějak svázáni s vládnoucím rodem, a tak již ve vlastním zájmu sami dbali o prosazení královské politiky, k tomu disponovali potřebnými finančními prostředky. Majitelé statků drobnějších pak postrádali většinou potřebnou ekonomickou základnu a figuroval zde i strach z útěků svých poddaných a tím i citelné hospodářské ztráty. Tento pocit byl v hraničních oblastech obzvlášť silný a pramenila z něho ohleduplnější politika.

Obecně lze říci, že v oblasti s existencí církevních institucí s dlouhou tradicí, byla situace rekatolizaci příznivější. Vztáhneme-li toto na oblast Krkonoš, vidíme, že jediným větším řeholním komplexem s dlouhou tradicí zde je pouze benediktýnský Broumovský klášter, který se ale nachází v uzavřené lokalitě položené ve východním cípu Krkonoš a jeho vliv do západní části hor

⁸⁰ KUNH, Heimatgeschichte, s. 214.

⁸¹ KUHN, Riesengebirge zur Zeit der Rekatholisierung, Garbsen 2003, s. 23, 33.

⁸² KRÁMSKÁ, Duchovní život, s. 7, 11.

⁸³ KUHN, Valerius Bayer, s. 84.

téměř nezasahoval.⁸⁴ Významnější a vlivnější pro oblast západních Krkonoš byla jezuitská kolej založená roku 1624 Valdštejnem v Jičíně, ze které směřovaly do západních Krkonoš misie. Při koleji byla otevřena i nižší studia, která vzdělávala žáky i ze vzdálených valdštejnských panství.⁸⁵

V případě královských měst bylo možné přikročit k drsnějším formám a v domech neposlušných měšťanů ubytovat vojáky.⁸⁶ V Hradeckém kraji k této ryze světské metodě bylo přistoupeno na konci roku 1625 v Hradci Králové a následující rok v Jaroměři a v podkrkonošském Trutnově. Všude se vyznačovala alespoň navenek skvělými výsledky.

Z pohledu legislativy již měli být všichni obyvatelé kromě šlechty katolického vyznání, ale katolictví bylo prosazeno především v královských městech, a to často tvrdou rukou; stav na venkově a v poddanských městech záležel spíše na vyznání vrchnosti, přičemž katolictví panstva nebývalo zárukou stejného vyznání jeho poddaných. Situaci nepomáhá ani nedostatek katolického kněžstva, což dává významný prostor nekatolickým kněžím, kteří se většinou zdržovali v blízkosti svých původních působišť, nebo docházeli jiní ze sousedních nekatolických zemí.

⁸⁴ ČÁŇOVÁ, Vývoj správy, s. 525-526.

⁸⁵ KRÁMSKÁ, Duchovní život, s. 6

⁸⁶ ČÁŇOVÁ, Vývoj správy, s. 523; BÍLEK, Reformace katolická, s. 54-68.

6. Panstvo

Velký posun v tomto ohledu byl učiněn v roce 1627, kdy uspokojivá mezinárodní situace dovolila monarchii věnovat se více vnitřním záležitostem. Tehdy bylo postavení katolictví jako zemského náboženství posíleno jednak vydáním Obnoveného zřízení zemského 10. května 1627, ale i vydáním patentu proti nekatolické šlechtě z 31. července 1627 a nakonec i působením reformační komise, která se do krajů rozešla koncem roku 1627.

Obrácení nekatolické šlechty byl skutečný oříšek, situaci nešlo řešit stejně jako v případě neurozených. U nekatolické šlechty je výrazné lpění na tradici rodu, a tak zde svou roli hrála i odpovědnost za udržení víry svých nekatolických předků. Nekatolická šlechta v prvních fázích rekatolizace byla omezována různými nařízeními,⁸⁷ ale až patent z července 1627 poprvé zcela otevřeně vystupuje proti nekatolické šlechtě a nabízí jí šestiměsíční lhůtu k přestupu nebo vidinu emigrace. Lhůta pak byla prodloužena o další půlrok. Čerstvě obrácení šlechtici pak měli přestat podporovat nekatolické kněze a svým vzorem působit na své poddané.⁸⁸

I tato nařízení byla podpořena působením rekatolizačních komisí, které v jednotlivých krajích začaly působit na přelomu roku 1627 a 1628. Duchovním komisařem pro Boleslavsko a Hradecko byl Kašpar z Questenbergu a světským komisařem pro Hradecko byl krajský hejtman Otto z Oppersdorfu. Komise v tomto kraji měla k dispozici pomocníky, kteří se měli věnovat práci

⁸⁷ Mezi omezující nařízení lze řadit zákaz přijímání nekatolické šlechty do českého království, prodávání statků nekatolickým šlechticům a nařízení o katolické výchově nekatolických sirotků. MIKULEC, Rekatolizace šlechty, s. 124.

⁸⁸ TAMTÉŽ, s. 114-116.

přímo mezi lidem. Krajszí hejtmané byli zavázáni podporou těchto krajských komisí a měli sepsat seznamy nekatolických šlechticů v celém kraji. Úkolem této komise bylo znovu zjistit stav far, ale především zmapovat jejich hospodářský stav, postarat se o hospodářské zajištění a podporu ze strany patrona a snažit se o přestoupení všech obyvatel ke katolické víře. Se šlechtici se jednalo osobně, s poddanými jen v některých případech, většinou domlouvání bylo zprostředkováváno rychtáři nebo vrchnostenskými úředníky.⁸⁹ Tato komise začala svoji práci v Hradci Králové, odkud se vydala do podhorských regionů, aby se pak vrátila do Prahy.⁹⁰

To, jak špatně prosaditelné bylo nařízení o katolickém vyznání vrchnosti, dokládá případ českobratrského šlechtice Záruby z Hustiřan⁹¹ a jeho ženy Angeliky z Celtigu, která byla velkou příznivkyní jednoty bratrské a v těchto těžkých dobách pomáhala jejím příslušníkům a kněžím. Mimo jiné na svém zámku Horní Branné roku 1627 hostili i Jana Amose Komenského, biskupa jednoty bratrské, který zde krátce pobýval ještě roku 1628 a odtud odešel do exilu.

Renesanční zámek v Horní Branné

⁸⁹ K práci reformačních komisí blíže: ČÁŇOVÁ, Vývoj správy, s. 529 – 533.; MIKULEC, Rekatolizace šlechty, s. 124-130.

⁹⁰ ČÁŇOVÁ, Rekatolizace v severních Čechách, s. 20.

⁹¹ Navrátil a Činovcová uvádějí, že Záruba byla utrakvistou. NAVRÁTIL, ČINOVCOVÁ, MA Jilemnice, s. 11.

Co se týká jilemnického panství, jeho majitelkami byly sestry Alena Eustachie a Alžběta Barbora. Alena Eustachie musela před sňatkem s Rudolfem ze Šternberka opustit víru, ve které byla vychována, a to stejné se nyní požadovalo po Alžbětě Barboře, o kterou se začal ucházet Jan Vilém Harant, syn popraveného rebela Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdruzic.⁹² Otázka konverze Alžběty Barbory vyvstala zvláště, když na ni začal naléhal Ferdinand III. Tento sňatek byl pro jeho osobu zvláště palčivý, protože nekatolička Alžběta Barbora byla švagrovou Rudolfa ze Šternberka, komořího a císařského rady jeho otce, krále Ferdinanda II. A tak již korunovaný český král Ferdinand III. několik dní před plánovanou svatbou apeloval na kardinála Arnošta Vojtěcha Harracha, aby sňatku bylo zabráněno a aby Křinecká byla vyučena v katolickém náboženství anebo, v opačném případě, aby v době dosažení 25 let emigrovala.⁹³ Výsledek takového nátlaku je jasný, zvláště když víme, že se svatba nakonec uskutečnila. Od roku 1634 se tedy mění oficiální vyznání vrchnosti.

⁹² Roku 1624 byl ještě nekatolíkem, stejně jako jeho otec, pak ale započal své studium na jezuitské koleji, kde došlo k jeho konvertování. VYSTRČIL, Syn rebelův, s. 61, s. 121.

Byl nejstarším synem Kryštofa Haranta, jeho mladšími bratry byli: Václav Rudolf, pozdější převor augustiniánů u sv. Václava na Zderaze, a Leopold Jiří, který zemřel v souboji roku 1654.

⁹³ List Ferdinanda III. arcibiskupovi Harrachovi z 1.12. 1634 je uložen v Národním archivu a v českém překladu ho uvedl Vystrčil. Domnívám se, že na tomto místě je vhodné dokument odcitovat, „...*Důvěryhodně jsme se dozvěděli, že si slíbili manželství mladý Harant a Barbora Alžběta Křinecká z Ronova, která je dosud nekatolička a zdržuje se u své sestry, manželky vysoce urozeného a našeho milého věrného Rudolfa hraběte ze Šternberka na Rožďalovicích a Novém Ronově, rady a komořího jeho říms. císař. Majestátu... a že svatba se má konat v nejbližších dnech. A taky nyní, kdyby tvoje Eminence nepodnikla sama vlastní kroky k jejímu zamezení dle rezoluce, došlé od jeho císař. Majestátu..., Křinecká by nejen byla ještě více utvrzena ve svém bludu a zůstala v zemi jako nekatolička, ale byla by též uvedena do zlých následků a zmíněná císařská resoluce by byla znatelně zlehčena a znevážena. Tvoje Eminence bude již ze své strany vědět, jak tomu zabránit, aby sňatek se v žádném případě neuskutečnil, ale ona naopak byla vyučena ve svatém katolickém náboženství. Ukládáme také našim pověřeným královským místodržitelům, aby ji k svatému katolickému náboženství obrátili a přiměli, anebo, v opačném případě, až by dosáhla pětadvaceti let svého věku, emigrovala spolu s ostatními, kteří se drží tohoto náboženství.*“ TAMTÉŽ, s. 127.

Roku 1637 Jan Vilém od sester Křineckých jilemnické panství kupuje za 64 000 kop míšeňských.⁹⁴ Společného života manželům bylo dopřáno pouze 10 let. Oba zemřeli ve stejném roce 1644 a zanechali po sobě dva malé syny, Kryštofa Gotfrýda a Viléma Adolfa, a dcerku Annu Helenu Kateřinu. Poručnictví nad sirotky bylo nejdříve svěřeno sestře zemřelého Jana Viléma, dosud svobodné čtyřicetileté Alžbětě Rozině Harantové,⁹⁵ neboť postavení jeho bratra Václava Rudolfa Haranta, který byl členem řádu bosých augustiánů, výkon poručnictví neumožňoval.⁹⁶

Renesanční jádro jilemnického zámku před přestavbou roku 1895.

⁹⁴ NAVRÁTIL, ČINOVCOVÁ, A M Jilemnice, s. 10.

⁹⁵ Narodila se roku 1604. VYSTRČIL, Syn rebelův, s. 197

⁹⁶ TAMTÉŽ, s. 158. Václav Rudolf Harant se narodil roku 1612, asi ve svých 12 letech nastoupil na studia do jezuitské koleje, a po jejich ukončení se rozhodl, na rozdíl od bratra Jana Viléma, který dal přednost válečnické kariéře, pro vstup do kláštera sv. Václava na Zderaze, do řádu bosých augustiniánů. V klášteře přijal jméno Augustin od blahoslavené Kláry z Monte Falco a pro bezprostřední dějiny jilemnické oblasti bude mít velký význam.

7. Válka

Snahy o systematickou rekatolizaci byly násilně přetřhány roku 1631, kdy celé severní Čechy i Praha byly zaplaveny saským vojskem. Nekatoličtí navrátilci kvapně obnovovali nekatolickou církevní správu, vraceli se nekatoličtí duchovní, byla obnovena i dolní konzistoř a to vše morálně posilovalo všechny dosavadní nekatolíky a neupřímné čerstvé konvertity. Ale již o půl roku později v květnu 1632 byla Praha osvobozena a Sasové i většina protestantských navrátilců se začala z Čech stahovat.⁹⁷

Bohužel stav pramenů pro válečné období v západních Krkonoších je velmi špatný, a jelikož tuto dobu nesmíme jen tak pominout, využijeme pro její rekonstrukci zpráv z okolních – na prameny méně skoupých – panství. Jilemnické i branské panství stejně jako ostatní z Valdštejnovy „*terra felix*“ válku na vlastní kůži poznaly až po jeho smrti, o to bylo poznání drsnější. Švédská i saská vojska se v oblasti Slezska pohybovala již od začátku třicátých let a tlak zesílil, když oblast ztratila Valdštejnovu ochranu.

Již v červenci 1634 vypálili Švédové Liberec a Chrastavu. I z Jilemnice máme ze stejného roku podobné zprávy o požáru. Ve skutečnosti rok, kdy Jilemnice zásluhou Švédů lehla z velké části popelem, není tak jasný. Například jilemnická farní kronika hovoří o dvou válečných požárech. První se měl odehrát roku 1634 a za své měla vzít radnice a kostel, podruhé město zapálili a vyrabovali Švédové roku 1643 krátce poté, co byl dostaven nový kostel. Podle tradice, zaznamenané ve farní kronice, měl zbýt z celého městečka jen jediný

⁹⁷ ČÁŇOVÁ, Vývoj správy, s. 538-539.

dům, zvaný „*Na Pecníku*“.⁹⁸ Nicméně i tradovaný rozsah požáru je nutné brát s rezervou. Někteří badatelé na základě poznámky z pamětní knihy „*skrze voheň za připuštění Božího s domem radním i příbytky našimi v letu: 1634: ku porušení a zmaření přišla*“⁹⁹ došli k závěru, že ve farní kronice byla obě data zaměněna a město bylo zničeno již roku 1634.¹⁰⁰ Nicméně v pamětní knize není ani v nejmenším naznačeno, že by byl požár přivozen vojáky. Za války takovéto požáry mnohdy nebyly úmyslným činem, ale jen následkem neopatrnosti a nedbalosti, a dřevěné budovy požárům snadno podléhaly. Vypálení centra panství mělo jistě negativní vliv na prosperitu celého panství, které nebylo v následných válečných časech ušetřeno nájezdů švédských oddílů. Zvláště trýzněn byl během švédské války krkonošský Žacléř, ale i Trutnov a jiná krkonošská centra.¹⁰¹

Roku 1639 vpadli do Krkonoš znovu a pro dokreslení atmosféry období mezi lety 1639 a 1650 můžeme sáhnout k matrikám Kašpara Langa, děkana v Hostinném, konec konců i na jeho válečných osudech vidíme strach a obavy katolických farářů, kteří ze strachu před protestantskými švédskými vojsky utíkali do lesů, kde se po několik dní skrývali. Nikdo z nich nechtěl dopadnout jako farář z horského Pilníkova, který byl ubit, nebo farář ze Starých Buků, který byl Švédy zajat a odvečen do Žaclěře.¹⁰² S protestantskými Švédy se znovu vynořili také nekatoličtí kazatelé, kteří byli ochotni protestantské vojáky i oddávat, a to i s místními ženami, a křtít jejich děti. I kvůli válečné nejistotě se místní nechávali oddat nebo pokřtít své děti u dostupnějších

⁹⁸ SOKA Semily, DÚ Jilemnice, Pamětní kniha 1836-1931, kr. 360, s. 137.

⁹⁹ SOKA Semily, Stará pamětní kniha obce Jilemnice, kn. č. 856, s. 1.

¹⁰⁰ Například: LUŠTINEC, Jilemnice, s. 10.

¹⁰¹ KOLEKTIV, Krkonoše, s. 405.

¹⁰² KUHN, Kaspar Lang Beiträge zur Heimatgeschichte des 17. Jahrhunderts, in: Jahrbuch des Riesengebirgsvereines, Vrchlábí 1926, s. 84.

nekatolických kněží, než aby podnikli nebezpečnou cestu za nejbližším katolickým knězem.¹⁰³

Krkonoše se již po bělohorské porážce stávaly transferním územím, přes které unikali protestanti do sousedního Slezska a s jejich přechody nebo krátkodobými pobyty pojí svoje počátky několik vysokohorských bud. Jedna ze skupinek uprchlíků se nějaký čas zdržovala na Luční boudě, kterou roku 1625 přestavěla. Mezi lety 1625 a 1651 se usazovaly v osadách slezských uhlířů nebo zakládali osady nové.¹⁰⁴ Ve Slezsku byli přijímáni s otevřenou náručí,¹⁰⁵ neboť česká náboženská emigrace podporovala hospodářský a demografický rozvoj slezských podkrkonošských osad. To stejné platilo i pro emigranty do Saska, jejichž příliv byl podporován přímo saským kurfiřtem.¹⁰⁶

V roce 1644 již situace vypadá lépe a hostinský děkan Kašpar Lang pořádá, za účasti sousedních farářů, procesí za brzký mír. Ale válce stále není konec. Roku 1645 nám hostinská matrika přináší i zprávu o jakémisi Tobiasu Erbenovi, který zemřel na následky těžkých zranění. 13. září 1645 do Branné vtrhli Švédové a vyplenili místní zámek, Erbena, který se zrovna nacházel uvnitř těžce zbili a ten o tři dny později ve Fořtu zemřel. Z rozkazu kardinála Harracha, správce panství, bylo rychle započato s nutnými opravami zámeckého areálu. Zámecký dvůr musel být z části dostaven a přilehlý pivovar vystaven celý znovu.¹⁰⁷

¹⁰³ TAMTÉŽ, s. 83.

¹⁰⁴ STEĆ, Tadeusz, Karpacz i okolice, Warszawa 1966. s. 30-31.

Dodnes existuje několik osad, jejichž založení je spojeno s prchajícími českými nekatolíky. Podle tradice například Michałowice byly založeny třemi bratry z Čech v polovině 17. století. KOLEKTIV, Krkonoše, s. 408.

¹⁰⁵ Blíže BÍLEK, Reformace katolická, s. 239.

¹⁰⁶ Ze Saska bývali do Čech vysíláni lidé, kteří měli povzbuzovat a vybízet místní k protirekatolizačnímu odporu. REZEK, Antonín, Dějiny Čech a Moravy nové doby I., Praha 1892, s. 174.

¹⁰⁷ SCHMID, Ludvík, Statisticko-topografický popis velkostatku Jilemnice, Praha 1879, s. 11.

Jenže trápení zdejších obyvatel nepůsobila pouze švédská a saská vojska, ale i vojska císařská a celkové válečné strádání naznačuje ve svém dopise vrchlabský farář Johann Roecma v února 1646. Dopis je adresován Hansi Heyndrichovi Pradtlovi, domácímu kardinála Harracha: „*die Leuthe und Bauern sind von feind und Freund bis auf das Haupt verdorben und werden noch täglich von beiden Seiten Soldaten mit schwerer Kontribution, Exaction und Exekution ausgezogen, ausgemergelt und in Grund verdorben.*“ Takovéto strádání zapříčinilo to, že mu lidé nemohou platit desátek a jiné církevní poplatky. Z města Vrchlabí ho již nedostal po čtyři roky ani krejcar, z okolních vsí už dva roky dostává jen malou částku z celého desátku. Kde má tedy vzít prostředky na splnění své povinnosti, jakkoli bídné?¹⁰⁸

16. září 1646 do kraje dorazil císařský generál Montecuculi se svými vojáky, sám pobýval v Jilemnici a své vojáky rozdělil do okolních vsí. Desetidenní pobyt Montecuculiho a jeho vojáků byl typickou ukázkou chování vojska k poddaným, neboť pouhých deset dní stačilo na to, aby místní přivedl k absolutní chudobě. Vojáci spotřebovali obilí připravené na setbu a zabavili a snědli všechn dobytek, takže obyvatelé tří horských vsí museli svá políčka obdělávat sami hákem.¹⁰⁹ Následně byla krajskými komisemi do kraje poslána komise, aby vyšetřila celkové škody a navrhla snížení kontribuce.¹¹⁰ Děje se tak v době, kdy v čele panství stojí dáma středního věku, Alžběta Rozina Harantová, která panství spravuje za své malé synovce.

Roku 1648 byla válka oficiálně uzavřena a švédská vojska se začala pomalu stahovat z Čech, odsun byl ale dokončen až ke konci roku 1649. O

¹⁰⁸ DONT, Quellen zur Geschichte der Herrschaft Starkenbach, München 1974, s. 355.

¹⁰⁹ KUHN, Heimatgeschichte, s. 213.

¹¹⁰ LOKVENC, Theodor, Toulky krkonošskou minulostí, Hradec Králové 1978, s. 53.

nastoleném míru se místní dozvěděli v létě 1650¹¹¹ a přivítali ho děkovnými bohoslužbami.¹¹² Stažení švédských vojáků ale nebylo úplné, z hostinské matriky Kašpara Langa víme, že někteří příslušníci švédských i císařských oddílů se v kraji oženili a založili rodiny, zdá se tedy pravděpodobné, že zde i zůstali. V Rokytnici toho může být důkazem i jméno Kryštof Švéd,¹¹³ které se vyskytuje v soupise poddaných podle víry.¹¹⁴

Ač Krkonoše rozhodně není možné považovat za důležité válečné bojiště, strádání neušly především kvůli své poloze při horských průsmycích, které spojovaly Čechy s bojišti ve Slezsku. Během války došlo k zániku vsi Javorek a městečka Purklín na jilemnickém panství.¹¹⁵ V záznamech Berní ruly vidíme, že pusté statky – jakkoliv je tento termín ošidný – se nacházejí ve dvou pásmech vsí. První pásmo prochází oběma panstvími a začíná na západě Rokytnicí (17 % všech statků je pustých), pokračuje Jabloncem nad Jizerou (82 %), na jižní straně řeky jsou to Roprachtice (16 %), zpátky na severní straně dále Křižlice (4 %), Víchovska Lhota (8 %), Vítkovice (30 %) a Žalý (14 %). Druhý pás probíhal na jihu panství jilemnického a procházel vesnicemi Kundratice (19 %), Mříčná (16 %), Kruh (18 %) a Roztoky (11 %). Statek označený za pustý nemusel být nutně opuštěný a nevyužívaný, ale pokud jím skutečně byl, nemuselo to být zapříčiněno válkou, statky mohly být pusté už v době před ní.¹¹⁶

¹¹¹ SCHNEIDER, Karl, Kampf und Untergang der Protestanten auf der Herrschaft Hohenelbe im 17. Jh.. Jablonec n. N. 1634, s. 3.

¹¹² Jedna taková se konala v děkanském kostele v Hostinném 7. 8. 1650. KUHN, Kaspar Lang, s. 83.

¹¹³ V německé verzi Krystoff Swedd. DONT, Quellen, s. 169.

¹¹⁴ Kryštof Švéd (30), jeho žena Justýna (27) a syn Kryštof (12). MATUŠÍKOVÁ, L., KUKÁNOVÁ, Z., ZAHRADNÍKOVÁ, M., Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Hradecko-Bydžovsko I., II., Praha 2000, s. 477.

¹¹⁵ KOLEKTIV, Krkonoše, s. 406.

¹¹⁶ PLACHT, Otto, Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16.-18. století, Praha 1957, s. 82-84.

Jiné vysvětlení, v případě zdejších panství, může být hledáno v útěcích poddaných, ke kterým docházelo v souvislosti s rekatolizací.

Obecně lze říci, že válečné události výrazně bránily soustavnější rekatolizační práci, a to i z ohledů k postiženým obyvatelům. Bez drobných úspěchů ale práce katolických farářů nebyla. Ve východních Krkonoších na panství Hostinné to lze pozorovat v matrice Kašpara Langa, kde se nacházejí zmínky o přestupech místních obyvatel, přistěhovalců ze Slezska nebo dokonce vojáků. Nešlo o žádné masové konverze, nejčastěji jsou to tzv. „*Hochzeitkonvertiten*“¹¹⁷, jedinci, nebo páry, které přestoupily na katolictví před sňatkem, nebo lidé na smrtelné posteli.¹¹⁸ Samozřejmě i v těchto případech je třeba mít na mysli možnou vnějškovou, v daném okamžiku výhodnou, konverzi.

¹¹⁷ KUHN, Kaspar Lang, s. 93.

¹¹⁸ TAMTÉŽ, s. 88-96.

8. Kostely, záduší a desátky

Na obou panství bylo celkem 13 kostelů – šest na panství jilemnickém a sedm na branském. Na panství Jilemnice jsou to jmenovitě farní kostel sv. Filipa a Jakuba v Roztokách, dále jako filiální kostely jsou vedeny v materiálech konzistoře oba jilemnické kostely, tedy kostel sv. Alžběty v blízkosti zámku a kostel sv. Kříže nad městečkem v polích.¹¹⁹ Ve vsi Mříčná je další filiální kostel sv. Kateřiny, který „*před lety dávnými jest vystaven*“,¹²⁰ v Jablonci je další filiální „*kostelíček skrovný založení s[vatéh]o Prokopa*“ a v Rokytnici dřevěný filiální kostel sv. Michaela archanděla.¹²¹ Při Jilemnickém panství se kdysi nacházela i fara, tak dokazuje ve svém listu kardinálu Harrachovi jilemnický purkmistr. „*I že pak pro mor zemrouce lidé, málo jich zůstalo, a tudy potom farní kostel ve vsi Roztokách, majíce tam lepší vychování, z nařízení vyšší a snad duchovní toho času vrchnosti přenešení se stalo a z týž fary při městečku Jilemnici škola učiněna byla, do kteréž jsme mnozí z nás chodívali.*“¹²²

K branskému panství náležel farní kostel sv. Mikuláše v Branné, dále kostel v Dolní Branné označený jako filiální a zasvěcený sv. Jiří. Další kostely jsou označovány jako pouhé kaple, týká se to sv. Vavřince v Jilemnici,

¹¹⁹ Oba kostely již dnes neexistují a místa, kde kdysi stály jsou již zastavená. Na místě zámeckého kostela sv. Alžběty vznikl nízký zahradnický domek a na místě hřbitovního kostela sv. Kříže je vilová zástavba.

¹²⁰ SOUPIS PODDANÝCH PODLE VÍRY, s. 479.

¹²¹ TAMTÉŽ, s. 479..

¹²² List publikován: AMBROŽ, Jindřich, K dějinám farního kostela v Jilemnici, in: Krkonoše 1937-1938, s. 38.

kostelíčka Těla Páně v Jilmu, kostela sv. Jakuba Většího v Poniklé, Nejsvětější Trojice v Horních Štěpanicích a sv. Jana Křtitele v Křižlicích.¹²³

Mezi kostelní jmění, záduší, se řadí nemovitý majetek jako pole, louky, lesy a chalupy, dále sem patří peníze, z nichž plynou úroky, tzv. železné krávy, a často jsou významným příjmem i milodary a jiné příspěvky. Pole a louky se většinou pronajímaly za peníze, přičemž pole bývala často pronajímána i za část úrody. Účetnictví se vedlo na jilemnickém panství v kopách grošů míšeňských a na branském panství ve zlatkové měně.

Nejlepší zázemí má bývalý farní kostel v Roztokách, jehož záduší tvoří dvě role pole, louky a les, z jejichž pronajímání se každoročně získá 11 kop 16 krejcarů.¹²⁴ Filiální kostely v Mříčné a oba kostely v Jilemnici jsou založeny na jedné roli pole vynášejících jim tak 3-4 kopy grošů, jen mříčenský kostel získává i na tzv. „železném dobytku“ a to celkem 18 grošů za rok. Na opravy těchto kostelů, jinak sešlých či poškozených se ale zpravidla museli místní sousedé složit. Kostelíčky v Jablonci a Rokytnici jsou bez důchodů a na jejich opravy se lidé musí taktéž sami skládat.¹²⁵

K farnímu kostelu v Branné taktéž patří louka a pole, z něhož plyne úrok 3 zlaté.¹²⁶ Zajímavé jsou i jiné platy, které na záduší směřovaly. Každý hospodář byl, podle branského urbáře, povinen o svátcích a nedělích chodit do kostela "*na slovo Boží*". Pokud by ale v ten čas nemohl, má být do kostela místo něj vyslána jeho žena nebo čeládka. Nařízeno tak bylo pod hrozbou pokuty 6 grošů českých, které by připadly záduší.¹²⁷

¹²³ NA Praha, APA I, inv. č. 3349, sign. C 109/1, Historica, kart. 2038, Relatio Vicariatus Regino-Hradensis, ad 1650.

¹²⁴ Ve své práci ponechávám měnu, jaká byla uvedena ve zdroji.

¹²⁵ SOUPIS PODDANÝCH, s. 479.

¹²⁶ BÍLEK, Tomáš, Stav far 1650-1652 I., in: Památky archeologické XIII, Praha 1886, s. 98.

¹²⁷ SOkA Semily, AM Jilemnice, Stará pamětní kniha, kr. 856.

Branský farář spravuje taktéž faru v Roztokách, kde se mu schází jako desátek 14 korců, 3 větele, 2 str. a 2 mírky a to v žitě i v ovsu. Kromě nepatrných akcidenčních platů jako koleda nebo letníky, zde farář dostane za bohoslužbu 15 grošů míšeňských. Tato částka za bohoslužbu je platná i pro filiální kostely.¹²⁸ Zajímavostí je, že z Rokytnice plynula každý rok 1 kopa uzeneých pstruhů a tucet vinných sklenic. Ze štolových poplatků můžeme jmenovat poplatek za oddavky – roku 1662 činil pro každého 1 fl. a 30 krejcarů, poplatek za křest činil 30 krejcarů.¹²⁹

K branskému farnímu kostelu sv. Mikuláše se vázal desátek o výši 28 korců žita a ovsu, k tomu roční plat 41 kop míšeňských, z nichž vrchnost odváděla 30 kop. Dále faráři připadly z každé várky z panského pivovaru 2 konve piva, jednou ročně 60 kuřat, něco sýra, másla, lněného semínka a plátna.¹³⁰ Lněné semínko a len se odevzdávaly na obou panstvích jako koleda. Na svátek sv. Jakuba dostává farář z některých vsí omastek, jiné vsi místo něj platí z každé krávy 15 krejcarů. Ke stejnému svátku se váže i platba za slepice. Farář také dostává 15 sáhů dříví z panských lesů, odkud mu ho svážejí poddaní.¹³¹

Když se v 60. letech odehrávala pouť u kostela Božího Těla v Jilmu, dávalo se faráři za službu boží 1 fl. a oběd, v kostele Nejsvětější Trojice ve Štěpanicích je to 1 fl. a 30 krejcarů, v Křižlicích a v Poniklé farář dostane 30 krejcarů a oběd, k tomu mu jsou povinni poskytnout koně pro něho a jeho pacholka.¹³²

¹²⁸ SOUPIS PODDANÝCH, s. 479.

¹²⁹ AMBROŽ, K dějinám farního kostela, s. 40.

¹³⁰ BÍLEK, Tomáš, Stav far, s. 98.

¹³¹ SOKA Semily, FÚ Horní Branná, Pamětní kniha 1671-1836, kr. 365, s. 58-59.

¹³² TAMTÉŽ, s. 135.

Branský farář spravoval po válce ještě faru na lomnickém panství při kostele sv. Mikuláše v Lomnici. Majitelem panství byl Viktorín z Valdštejna a branskému faráři z ní plynulo 42 korců žita, 25 korců ovsa, 1 větel mouky. Rolí k lomnické faře náleželo 21 korců, které měli sedláci obhospodařovat, pak 24 korců rolí, které pak sedláci na 4. a 5. mandel obdělávali, louky na 6 vozů sena a na penězích 3 zlaté a 36 krejcar. Dále faráři plynul plat 5 zlatých a 10 krejcarů z filiálního kostela sv. Prokopa v Nové vsi.¹³³

¹³³ BÍLEK, Stav far, s. 96.

9. Faráři

Farář byl nedílnou součástí vesnického společenství a současně byl zodpovědný za náboženský stav v něm, jednak vůči patronovi a státním úřadům, ale i vůči vlastnímu svědomí. V rekatolizaci byl klíčovou postavou, na které ležela hlavní tíha „boje“ a jeho hlavní motivací měla být záchrana duší poddaných zaslepených kacířstvím.

Luteránští kněží z Branné a z Roztok byli nuceni své fary opustit roku 1624. Na faru v Branné byl po určité době dosazen katolický kněz, kterému byla přidělena do správy i roztocká fara. Jilemnický purkmistr to zpětně komentuje: *„A zatím po některých časích do Branný Ipáter katolický od J. Eminencí dosazen jsouce, bylo jest nařizeno, abychom se zatím týmž řídili a spravovali, a nemajíc tehdáž dědičné vrchnosti před rukami, a pan hejtman vedle téhož nařízení tak učinil a nás lidi k tému záduší obrátil.“*¹³⁴ V letech 1627 a 1635 je ale v pramenech zmínka o branské faře jako o neobsazené. Až 13. února roku 1640 byl na faru dosazen Maxmilián Leonhard (Maximilianus Leonardus), benediktin z Broumovského kláštera. Na starosti měl i faru roztockou, resp. jilemnickou.¹³⁵ O čtyři roky později odešel do Turnova, kde se stal děkanem.¹³⁶

Na jeho místo na branské a jilemnické faře byl roku 1644 uveden farář z Vrchlabí, Johann Roecma.¹³⁷ Duchovní kariéra této zajímavé osobnosti,

¹³⁴ AMBROŽ, K dějinám farního kostela, s. 38

¹³⁵ KUHN, Heimatgeschichte, s. 214.

¹³⁶ Horní branná, JANDA, Josef, Pamětní kniha katolické církve v Horní Branné, strojopis, 1952, s. 60.

¹³⁷ 6.IV. 1644 Joannes Roecma ord. s. Benedicti par Albipolensis acceptit conf. s. par. Brannensem et Starkenbach install. decano Arnoviensi. ŠTĚDRÝ, Franz, Stativo k podrobné historii církevní v Čechách, in: Sborník historického kroužku XII., Praha 1911, s. 39.

původem z Nizozemí, začala u vojska Rudolfa Morzina, císařského vojevůdce, který po Valdštejnově smrti získal sousední vrchlabské panství. Z postu vojenského kaplana ho roku 1641 Morzin vyzvedl na vrchlabskou faru, neboť věřil, že neutěšené poměry dá Roecma do pořádku. Krátce na to byl na žádost pražské konzistoře Roecma učiněn vrchlabským děkanem.¹³⁸

Po válce bylo v celém hradeckém kraji 109 far se 78 filiálními kostely, z těchto far ale pouze 42 bylo obsazených řádnými duchovními, ostatní byly prázdné a svěřené jiným farářům.¹³⁹ Na fary byli dosazováni příslušníci církevních řádů, cizinci a mnohdy i obrácení nekatoličtí duchovní. Tak například vrchlabský děkan Jeremias Tischardus byl ze slezského Reichenbachu, mezi benediktýny se řadili vrchlabský farář Johann Roecma, který svou korespondenci podepisuje jako „Niederlander“¹⁴⁰ nebo „Belga“¹⁴¹, a hostinský děkan Kašpar Lang původem z Porýní. V Krkonoších jako faráři působili v hojné míře i duchovní z Polska, u nich se ale často objevují stížnosti, že neovládají dostatečně jazyk svých „oveček“.¹⁴² Na panstvích, která nás zajímají nejvíce, vidíme na postu branského faráře, příslušníka řádu křížovníků s červenou hvězdou Salomona Riese, odkud pochází, nevíme, známe jen místo jeho předcházejícího působiště - kostel P. Marie na Louži, který stával při dnešním Mariánském náměstí na Starém Městě pražském. Tam byl Ries zmiňován roku 1646.¹⁴³

Ale i narychlo povolání duchovní nedokázali pokrýt všechny uprázdněné fary, a tak bylo jednomu duchovnímu svěřeno far několik. Například náhodský děkan měl na starosti 5 far a 8 filiálních kostelů, jiní faráři měli

¹³⁸ KUHN, Heimatgeschichte, s. 196.

¹³⁹ BÍLEK, Stav far, s. 102.

¹⁴⁰ KUHN, Rekatholisierung, s. 154.

¹⁴¹ NA Praha, APA I, C 83, Recepta 1648, kart. 796, 22.3. 1648.

¹⁴² KUHN, Rekatholisierung, s. 154-156

¹⁴³ SCHLENZ, Johan, Das Kirchenpatronat in Böhmen, Praha 1928, s. 391.

většinou po 3 farách.¹⁴⁴ Nebylo to jen z personálních důvodů, svou vinu na tom měl i fakt, že faráře by jedna farnost neuživila.

Překážkou významně bránící postupu rekatolizace na branském i jilemnickém panství byla místní dvojjazyčnost. Většina obyvatel obou panství hovořila česky, problémem byly ale převážně německé vsi, vedle Vítkovic, Dolní Branné a Zálesní Lhoty, které byly na branském panství, to byla na jilemnickém panství Rokytnice, kde „*lauter deutsche Leut, keiner noch ein einziger Böhm,..... was soll ein Deutscher von einem lauter Böhm lernen? Nichts.*“.¹⁴⁵ Roecma trvá na tom, že lidé proto, aby věřili potřebují kněze, kterému budou rozumět. Sami obyvatelé Rokytnice, kde kdysi žil a působil, ho prý žádali, aby jim kázal v němčině, protože česky nerozumí ani slovo. V listopadu roku 1646 mu tedy byla svěřena i duchovní správa nad německými farníky v Rokytnici.¹⁴⁶ K tomu, jak se svěřil, by rád vylepšil rokytnický kostel, dal mu vystavit kamenný a vysoký chór.

Ke správě tak rozsáhlého území měl na branském panství po ruce kaplana. Ten byl očividně českého původu a neuměl německy, neboť se Roecma podivuje: „*Es hat eine deutsche Pfarre unter Brennaw, ich will sehen, wie er wird deutsch predigen*“¹⁴⁷

Ve svém dopise z 1. února 1646 si Roecma neopomněl postěžovat na „*wenig Nutzen, grosse Sorgen und Arbeit*“¹⁴⁸ Roku 1646 rezignoval na faru

¹⁴⁴ BÍLEK, Tomáš, Stav far 1650 – 1652 v krajích, in: Památky archeologické a místopisné, Praha 1886.

¹⁴⁵ DONT, Quellen, s. 355.

¹⁴⁶ 21.11. Joani Roecmae ord. s. Benedicti parrocho Albipolensi adiuncta e. par. Rohlicensis, sui desuper conf. d. e. ŠTĚDRÝ, Franz, Stativo k podrobné historii církevní v Čechách, in: Sborník historického kroužku XII., Praha 1911, s. 196.

¹⁴⁷ DONT, Quellen, s. 355

¹⁴⁸ TAMTÉŽ, s. 355.

ve Vrchlabí a dvě léta později na faru v Branné, Jilemnici a Lomnici s odůvodněním, že je příliš starý a slabý.¹⁴⁹

Na jeho místo nastoupil 28. dubna 1648 Salomon Ries, příslušník řádu křížovníků s červenou hvězdou. Ries spravoval kromě branské fary ještě farnost jilemnickou a lomnickou.¹⁵⁰ Tato trojice měla společného faráře především kvůli nízkým příjmům. Samotný Ries se domnívá, že pokud by obě bývalé filiálky lomnické fary k ní byly znovu připojeny, byla by fara dostatečně zajištěna a mohla by se oddělit.¹⁵¹ Nicméně podle matričních knih měl Ries zaopatřovat částečně ještě panství vrchlabské a velkou část panství kumburského.¹⁵²

Co se týká ekonomické stránky farnosti, Ries si stýská nad tím, že desátky byly špatně vypláceny a nikdy je farář neobdržel v plné výši. Co se týká církevních statků, ty byly v minulosti výrazně zmenšeny, když si je pro sebe zabavovala vrchnost nebo úředníci. Například v Dolní Branné došlo v minulosti k rozebrání velké části církevního majetku místním obyvatelstvem.¹⁵³

Dobře fungující farní systém byl hlavní podmínkou úspěšné rekatolizace. Farář zaměstnaný na několika farnostech se nemohl vyhnout zanedbávání péče, neboť byl zaměstnáván dojížděním ke vzdálenějším filiálním kostelům, musel zpovídat, zaopatřovat nemocné a poskytovat další svátosti. Čím hůře se farář dostával na místo potřeby k nemocnému, tím více byla duše umírajícího v ohrožení. I když křest novorozence mohou provádět i laici, například porodní báby, zaopatření nemocných může zastat jedině kněz.

¹⁴⁹ KUHN, Heimatsgeschichte, s. 197.

¹⁵⁰ „28. IV. Salomon Ries acceptit conf. super par. Branna, Lomnicz et Starkenbach“.

ŠTĚDRÝ, Franz, Stativo k podrobné historii církevní v Čechách, in: Sborník historického kroužku XIII., Praha 1912, s. 178.

¹⁵¹ KUHN, Rekatholisierung, s. 216.

¹⁵² JANDA, Josef, Pamětní kniha katolické církve v Horní Branné, strojopis, Horní Branná 1952, s.60.

¹⁵³ KUHN, Rekatholisierung, s. 217.

V ideálním případě žádný z farníků neměl zemřít bez zaopatření, netřeba dodávat, že úmrtím nezaopatřených jednotlivců se vyhnout nešlo.

Kostel sv. Mikuláše v Horní Branné.

Těžko si nyní představit přesuny farářů za každého počasí, ve kteroukoli denní či noční dobu, nepříhodným terénem. Ze zpráv misionářů, kteří na branském i jilemnickém panství působili, víme, jaké nástrahy jim počasí kladlo v jejich pastorské práci, jak jim dva lokte sněhu nebo velký mráz bránily přístupu do vyšších poloh hor a současně znemožnily příchod farníků do kostela.¹⁵⁴ Ve farních kostelech se zpravidla bohoslužby konaly jednou týdně, ve spojení dvou nebo tří farností se interval mezi bohoslužbami protáhl na dva až tři

¹⁵⁴ Jsou to svědectví kapucínského misionáře P. Martina. KUHN, Heimatgeschichte, s. 219, a jezuitského misionáře Kašpara Diringa. Právě Diringova relace z dob, kdy působil jako misionář v Rokytnici, se těšila velkému zájmu badatelů a byla zveřejněna v původním latinském znění: PODLAHA, Antonín, Misie P. Kašpara Dirigna v Horách krkonošských 1679-1680, Praha 1900.; v německém překladu: KUHN, Franz, Xaver, Jesuitenmissionär Caspar Diring in Rochlitz. 1679-1680, in: Volksbotkalender, Vrchlabí 1926, s. XXXVII-XLV.; a nakonec v češtině: ŠIMÁK, Misie Kašpara Diringa v horách krkonošských, Krkonoše I., Železný Brod 1940, s. 9-12, 41-44, 65-68, 103-104.

týdny. Ale ve filiálních kostelech se bohoslužby odehrávaly jen několikrát v roce.¹⁵⁵

Nesmíme opomenout místní horský terén, z kterého nepřímo vyplývaly možné požadavky na fyzickou zdatnost duchovního správce. Například kostel v Křižlicích je vysoko položený a cesta k němu musela být náročná, ať pěšky, na koni či na voze. Zvláště v zimě. I jiný, štěpanický kostel na branském panství, se nachází výše v horách, rokytnický kostel sv. Michaela archanděla pro změnu dělí od farního kostela přes 15 kilometrů unavujícího stabilního stoupání. I to nahrávalo nekatolickým kazatelům, kteří byly snadněji dostupní než kněz katolický. Navíc silně demotivující byl jistě i faktor, že místní farníci dávaly často najevo, že o jejich duchovní služby nestojí.

¹⁵⁵ MAUR, Eduard, Problémy farní organizace pobělohorských Čech, in: *Traditio et Cultus*, Praha 1993, s. 172-173.

10. Predikanti

Roku 1621 byli vypovězeni z Prahy a královských měst utrakvističtí a českobratrští duchovní. Luteránské duchovní, navzdory snahám saského kurfiřta, potkal stejný osud na podzim roku 1622. V květnu roku 1624 pak byli, za nesmírného stesku věřících, vypovězeni všichni utrakvističtí, bratrští a luteránští duchovní z celých Čech a v říjnu i z Moravy.¹⁵⁶

Svoji faru opustil i pastor ze Zálesní Lhoty a lánovský pastor Valerián Bayer. Většinou ale místa svého dřívějšího působení neopouštěli, mnohdy se stáhli do soukromí, ale na svou pastorskou práci znovunavázali v příhodných chvílích, například během vpádu nepřátelských protestantských vojsk, která o jejich služby měli zájem. Jindy se zdržovali v blízkosti svého dřívějšího působiště a dále tajně kázali a utěšovali své bývalé „ovečky“. Vyhnat je z jejich far byla jedna věc, ale vytrhnout je ze srdcí jejich příznivců věc druhá.

Z jara roku 1650 máme zprávy, že poddaní z jilemnického a okolních panství podporují a navštěvují *"unum perversissimum Predicantem"*.¹⁵⁷

¹⁵⁶To jak probíhala samotná výměna kněží popisuje ve své zprávě frýdlantský superintendant/ M. Wolfgang Günther., *V pondělí 13. května jsem vykonal biblické vyučování a všeobecnou [předepsanou] modlitbu. Protože jsme slyšeli, že toho dne přijde s mnohým lidem (totiž 500 Valdštejnovými mušketýry) pan Kotva, aby uvedl nového kněze, rozloučil jsem se v kostele s mými posluchačiStarostovi a rychtáři bylo přikázáno, aby svého nového faráře doprovázeli za zvuku zvonů ze zámku do kostela... Kostel byl pak podle papežského obyčeje vysvěcen, duchovní byl za jejich ceremonii uveden v úřad a pak se konalo kázání a mše. Potom uvedli kněze na faru, a tam byl představen městské radě, která mu musela slíbit ochranu, úctu a plat... Byl mi vzat kostel i fara, jiný farář byl uveden v úřad a moji farníci nevěděli, jakým způsobem by mne mohli udržet, protože jim bylo přikázáno bez prodlení všechny luterské predikanty vykázat a nikde je netrpět.* “ V další pasáži své zprávy popisuje tesklivé loučení se svými bývalými farníky. *„Šel jsem pěšky z města v doprovodu několika úředníků, městské rady, všech měšťanů a velkého počtu venkovského obyvatelstva...Bylo jich přes 2 000 osob, které šly přede mnou, vedle mne a za mnou s velkým nařikáním a mnohými slzami až čtvrt míle cesty na kunratické návrší... “*

ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita, *Exulantská útočiště v Lužici a Sasku*, Praha 2004, s. 3.

¹⁵⁷ NA Praha, SM, R 109/12, kart. 1985, f. 310.

Dále zde figuroval i fakt, že katolický kněz spravující území několika far, nemůže své svěřence pravidelně zaopatřovat, a tak se lidé uchýlovali k dostupnějším predikantům. Z Diringovy relace víme o poměrech v izolované Rokytnici, kam katolický kněz přicházel dvakrát do roka, ale predikant pravidelně působil ve zdejším kostele nebo v domě u kostela.¹⁵⁸ A tak i významné rekatolizační úspěchy bývaly rychle mazány díky nepřítomnosti katolického duchovního a pohotovosti nekatolických kazatelů. Diring se zmiňuje o tom, že do Rokytnice dennodenně tajně a nepozorováni docházeli tři nekatoličtí predikanti z Lužice, jejichž jinak stálým působištěm byl Schwarzbüchel.¹⁵⁹

Situaci komplikovala i místní dvojjazyčnost, když ne každý katolický kněz ovládal jak němčinu tak češtinu. Pokud kněz neovládal němčinu, vhněl tím mnohdy německy mluvící svěřence do náručí nekatolických kazatelů z německého Slezska. Mnohá panství, kde vrchnost byla stále nekatolického smýšlení nebo měla na věc tolerantní pohled, nekatolické pastory v ilegalitě chránila.¹⁶⁰

Přes Krkonoše směřovaly proudy predikantských rodin opouštějících území Čech a mezi místními nekatolíky vyvolávaly pocity solidarity. Zprávy o tom mále ve vrchlabských městských účtech, kde jsou zapisovány finanční příspěvky těmto migrujícím rodinám.¹⁶¹ Kašpar Diring píše, že mnozí nekatoličtí uprchlíci se usadili i v Rokytnici a věřili, že zde dál mohou v klidu setrvávat ve své víře a v případě nebezpečí utéct do okolních lesů.¹⁶²

¹⁵⁸ KUHN, Franz, Xaver, Jesuitenmissionär Caspar Diring in Rochlitz. 1679-1680, in: Volksbotkalender, Vrchlábí 1926, s. XXVII.

¹⁵⁹ TAMTÉŽ, s. XXXVIII.

¹⁶⁰ KUHN, Rekatholisierung, s. 30-42.

¹⁶¹ KUHN, Heimatgeschichte, s. 175-179.

¹⁶² KUHN, Der Jesuitenmissionär, s. XXXVIII.

Z Žacléře se nám zachovaly zprávy o hotových procesích směřujících přes hranice na luteránské bohoslužby. Ty i samotná kázání se konávali často jen v lesích, a proto se ve Slezsku těmto predikantům říkalo „*Buschprediger*“.¹⁶³ I Kvůli této masové přízni by bylo nebezpečné dát predikanty pochyťat, neboť zdejší lidé již byli příliš podrážděni pokusy udržet je z jejich dosahu. Často predikanti scházeli až do vesnic a zůstávali zpravidla od neděle do pondělí, někdy i déle. V případě nebezpečí bývali pravděpodobně varováni některým z příznivců a včas se stáhli.

Zdá se tedy, že byli s místními v častém kontaktu a lidé s nimi mohli o věcech víry diskutovat a jistě tak mohli ovlivňovat i jejich rozhodnutí.¹⁶⁴ Jejich vliv je tedy možné spatřovat i za vzpurným chováním branských poddaných v létě roku 1650 a nevšimavostí vůči katolickému knězi.¹⁶⁵ Branský farář Salomon Ries potvrzuje, že se predikanti, kteří trvale sídlí v horách, scházejí dolů mezi lidi a navádějí je.¹⁶⁶ K nekatolickým predikantům se uchýlovali i snoubenci jejichž oddání by odporovalo církevním předpisům.¹⁶⁷

Snahu predikanty vyhnat měly i vrchnosti, například na vrchlabském panství, nesetkávala se ale s úspěchem a to především pro velkou podporu lidí, kteří je ukrývali a jinak jim pomáhali. Kardinál Harrach nařídil po predikantech pátrat, zatýkat je a posílat do Prahy.¹⁶⁸ Tresty a pokuty se vázaly i na ty, kteří by predikanty u sebe přechovávali.¹⁶⁹

¹⁶³ KUHN, *Rekatholisierung*, s. 37.

¹⁶⁴ TAMTÉŽ, s. 38.

¹⁶⁵ Jinde predikanti úmyslně vyvolávají a posilují nenávisť vůči misionářům, když je líčí jako fanatiky, kteří „*holemi, železem, pouty, žalářem, smrtí a vyhrožováním k církvi katolické nutí*“.
BÍLÝ, Jiří, *Jezuita Antonín Koniáš. Osobnost a doba*. Praha 1996.

¹⁶⁶ KUHN, *Heimatgeschichte*, s. 216.

¹⁶⁷ KUHN, *Kaspar Lang Beiträge*, s. 83.

¹⁶⁸ KUHN, *Rekatholisierung*, s. 36.

¹⁶⁹ TAMTÉŽ, s. 39.

Důležitými prostředníky mezi predikanty a poddanými byli učitelé. Z učitelských rodin vzešlo mnoho nekatolických duchovních, byla to zaměstnání úzce propojená. Školy zpravidla existovaly při každém farním kostele a vyhánění nekatolických učitelů naráželo na stejné obtíže jako vyhánění nekatolických kněží. Neměl je kdo nahradit, a tak často bývali trpěni. Například učitelé v Lánově a Černém dole na vrchlabském panství byli ještě na podzim roku 1650 nekatolíky.¹⁷⁰ Mnohdy nekatoličtí kazatelé po svém vyhnání začali působit jako učitelé. Jednoho takového, jak se zmiňuje Diring, měl i sklářský mistr Jan Kryštof Preisler za domácího učitele.¹⁷¹

Z věrnosti vyhnáním predikantům jim dále dobrovolně dávali desátky a katolickým farářům, kteří pro ně byli vetřelci, je zapírali s poukazem na svá zpustošená pole.¹⁷²

Činnost predikantů podstatně zpomalovala průběh rekatolizace a mnohdy své posluchače vyslali do náručí nekatolických kazatelů i katoličtí faráři svými neopatrnými výroky. Například P. Diring, působící jako misionář především v německé Rokytnici, zaznamenává jak jeden katolický kněz v dobrém úmyslu a se snahou si Rokytnické získat, prohlásil: „*Já nikoho nechci nutit, nechť každý je, čím jest.*“¹⁷³ Tohoto výroku se samozřejmě chopili predikanti a patřičně ho dokázali využít, tvrdíce „*Sám kněz a kazatel katolický na kazatelně veřejně vyznává, že nebloudíte a na místě, kde má vykládati slovo a pravdu Páně, učí a chce, aby každý zůstal při své víře; nemohl by toho hlásati, kdyby víra lutherská neměla podstaty.*“¹⁷⁴

¹⁷⁰ KUHN, Heimatgeschichte, s. 200.

¹⁷¹ KUHN, Jesuitenmissionär, s. XXXVIII.

¹⁷² KUHN, Rekatholisierung, s. 42.

¹⁷³ KUHN, Jesuitenmissionär, s. XXXVIII.

¹⁷⁴ ŠIMÁK, J., V., Misie P. Kašpara Diringa z Tovaryšstva Ježíšova v horách krkonošských roku 1679-1680, in: Krkonoše II., Železný Brod 1939, s. 16.

11. Úředníci

Kromě kvalitní farní sítě a spolupráce katolické vrchnosti je ještě podstatné i vyznání osob, které poddaným zprostředkovávají vůli panstva, tedy úředníků. Mnohdy měly tyto osoby nesmírný vliv, zvláště v případě, že na panství vrchnost nesídlila, což se v našem případě týká branského panství.¹⁷⁵ Hejtmané v tom případě i přebírali císařské patenty, a panstvo o tom často ani nemělo ponětí. A pokud panští úředníci nadále odmítali oficiální státní náboženství, bylo to bezpochyby velké povzbuzení i pro nekatolické poddané. Kromě správy panství měli na starosti i vybírání daní, výkon roboty poddanými atd.¹⁷⁶

2. dubna 1650 bylo královskou rezolucí od pražských místodržících nakázáno, aby všichni vrchnostenští úředníci do třech měsíců buď přijali katolickou víru, nebo odešli ze země. Osobám vyšších stavů přitom byla nabídnuta delší lhůta k vyučování a ke konverzi, ke které se měli odhodlat do svátku Nejsvětější Trojice.¹⁷⁷

Hejtmanem na „*panství Jilemnice Harantových sirotků*“ byl staříčský Jiří Hartmann z Hartenšteina, rytíř a majitel svobodného statku Žďár.¹⁷⁸ Na branském panství je hejtmanem Václav Vejrych z Gemsenfelsu, majitel

¹⁷⁵ Předpokládá se, že zde hraběnka před svým sňatkem sídlila, jestli ale i po něm, není jasné.

¹⁷⁶ KUHN, *Rekatholisierung*, s. 66.

¹⁷⁷ BÍLEK, Tomáš, *Reformace katolická neboli obnovení náboženství katolického v království českém po bitvě bělohorské*, Praha 1892, s. 231.

¹⁷⁸ Svobodný statek Žďár se nacházel na jih od jilemnického panství, žilo tam kolem 40 obyvatel, o 5 osedlých. DOSKOČIL, ČECHOVÁ, BAUER, *Berní rula 1. K edici Berní ruly. Úvodní pojednání*. Praha 1950, s. 89.; NA Praha, SM, inv. č. 3009, sign. R 109/46, kart. 2012, Zprávy krajských úřadů o výsledcích rekatolizace 1651.

svobodného statku Jilem.¹⁷⁹ Oba hejtmané jsou uvedeni v seznamu nekatolických osob stavu vyššího, který vypracovali krajští hejtmané roku 1650. Za nekatolíky jsou v listě označeni též Hartmanova manželka a úředníci z obou panství.¹⁸⁰

Jiná zpráva, relace hradeckého vikariátu taktéž z roku 1650, uvádí na branském panství čtyři katolíky, mezi nimiž je veden i místní hejtman Václav Vejrych se synem a rychtář Jiří Kost. Na jilemnickém panství se ke katolické zpovědi dostavilo celkem pět osob, kde mezi třemi čerstvými konvertity byla uvedena „urozená panna“ Helena Hartmanová z Hartenštejna. Jestli byl katolíkem i její otec, jilemnický hejtman, nevíme jistě, neboť není v listě mezi čerstvými konvertiti jmenován.¹⁸¹ Nicméně v Soupisu poddaných podle víry z jilemnického panství, dokončeného 7. května 1651, je hejtman Hartman s celou svou rodinou uváděn mezi 37 místními katolíky. Dále je mezi nimi panský písař a téměř všichni zámeční zaměstnanci. Rychtáři a jilemnický purkmistr jsou nekatolíci.¹⁸²

O upřímnosti přestupu branského hejtmana Vejrycha kolovaly pochybnosti a mluvilo se o něm dál jako o tajném nekatolíkově. Například jeden z branských misionářů – P. Jiří Holenius o hejtmanu Vejrychovi píše jako o kacíři, který tudíž sedláky ke katolické víře nenutil. Místní farář, jak píše, o jeho kacírství věděl, ale protože se nechtěl s hejtmanem, který měl u kardinála Harracha velké slovo, dostat do sporů, raději o všem mlčel.¹⁸³ Vejrych byl skutečně velmi zajímavou postavou, jako hejtman působil již za doby Záruby

¹⁷⁹ BERNÍ RULA, s. 83.

¹⁸⁰ SVOBODA, Josef, Z kraje hradeckého. K dějinám katolické reformace, Praha 1892, s.168.

¹⁸¹ Lomnické panství, které Ries taktéž administroval, hlásí 24 katolíků, mezi kterými byl purkrabí a městský i obilní písař. NA Praha, APA I, inv. č. 3349, sign. C 109/1, Historica, kart. 2038, Relatio Vicariatus Regino-Hradensis, ad 1650.

¹⁸² SOUPIS, s. 448-449.

¹⁸³ Sama zpráva je z Harrachovského archívu ve Vídni, ve své práci ji využívá Rezek.

REZEK, Antonín, Dějiny Čech a Moravy nové doby I., Praha 1892, s. 178-179.

z Hustířan a dál setrval na svém postu i za Harracha. Roku 1620 nechal postavit v Jilmu dřevěný bratrský kostelík¹⁸⁴ a roku 1637 se nabídl, že na své náklady nechá postavit školu, kterou by užívaly obě poloviny města Jilemnice. Za to ale požadoval v dědičné vlastnictví kus obecního lesa při silnici na Roztoky. Na dohodu bylo přistoupeno a nová škola se otevřela roku 1638.¹⁸⁵ V pozdější orální tradici se přesto z bohatého hejtmana Vejrycha stal čaroděj a d'áblův spojenec.

Ze zprávy branského faráře hraběti Harrachovi z léta 1650 víme také, že branský purkrabí i písař jsou nekatolické víře věrni a „*stiženi touž nákazou svým příkladem poddané jaksi rozněcují*“.¹⁸⁶ Oba dva ale byli ještě téhož roku nahrazeni katolíky.¹⁸⁷

¹⁸⁴ LOKVENC, Toulky, s. 16.

¹⁸⁵ SOkA Semily, AM Jilemnice, Stará pamětní kniha obce Jilemnice, č. kn. 856.

¹⁸⁶ ŠIMÁK, J., V., Z dějin katolické reformace na panství Branském, in: Časopis Společnosti přátel starožitností českých v Praze XVI., Praha 1908, s. 20.

¹⁸⁷ NA Praha, APA I, inv. č. 3349, sign. C 109/1, Historica, kart. 2038, Relatio Vicariatus Regio-Hradensis, ad 1650.

12. Rychtáři, konšelé a ostatní obyvatelé všeho panství branského

Povzbuzen dalšími královskými nařízeními,¹⁸⁸ odhodlal se kardinál Harrach na svém branském panství k místní reformaci. Kolem poloviny července byli svoláni rychtáři, konšelé ale i ostatní obyvatelé branského panství na branskou rychtu a tam jim byla farářem Salomonem Riesem oznámena vůle pána Harracha, aby všichni do jednoho přešli na katolickou víru. „*Jisté poručení jest oznámeno, abychom se uznali a svaté zpovědi a také komunikování velebné svátosti přijímání hotovili a k náboženství církve svaté katolické přistoupili.*“¹⁸⁹

Rychtáři a konšelé obeznámeni s vůlí vrchnosti odebrali se do svých vsí, kde nechali svolat celou obec a nařízení jim oznámili. Následně vsi Víchová, Štěpanice, Vítkovice, Křižlice, Poniklá, Branná a Dolní Branná a branská polovina města Jilemnice sepsali prosebné a ponížené listy, aby jim v otázce náboženství bylo uleveno. Nebyli sami, podobné suppliky sepisovaly i jiné vsi na jilemnickém panství,¹⁹⁰ ale i například na panství frýdlantském.¹⁹¹ Jedná se o

¹⁸⁸ 21. června bylo královským listem nařízeno, aby poddaní byli vedeni ke katolickému náboženství vyučováním a jinými mírnými prostředky a o výsledku mají podávat hlášení krajským hejtmanům. Byly stanoveny dokonce sankce. BÍLEK, Reformace katolická, s. 231.

¹⁸⁹ ŠIMÁK, J., V., Z dějin náboženských v horách krkonošských, in: Krkonoše I., Železný Brod 1937-38, s. 148.

¹⁹⁰ „*Jakož pak poddaní téhož panství, jednomyslný spis podali, žádajice pro Boha při jejich zvyklosti zanechání býti a aby k tomu čemuž se jak živi z mládí naučili, nyní k starosti přeučovaný a donucování nebyli.*“ NA Praha, SM, inv. č. 3009, sign. R 109/12, kart. 1983, 1.10. 1650.

¹⁹¹ Jednu z nich sepsali obyvatelé Nového Města pod Smrkem a připomínali v ní své válečné zásluhy při obraně panství a hrozili, že nebude-li zbylí a bude se na ně dále tlačít, odejdou. Ve Vsi se také objevuje stejný argument pokročilého věku a přání zemřít ve víře, v které byli vychováni. ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita, Exulantská útočiště v Lužici a Sasku, Praha 2004, s. 20.

zajímavý materiál, který nás seznamuje s urputností, s jakou se bránili změně víry.

Většina z branských žádostí je datována 22. a 23. července 1651, u ostatních datování chybí. Dvě z osmi žádostí jsou psány v německém jazyce a pocházejí z Vítkovic a Dolní Branné, kde převažovalo německé obyvatelstvo. Čtyři jsou adresovány purkmistru a radě města Jilemnice, jejichž slovo mělo mít přirozeně u hejtmana i vrchnosti větší váhu. Jilemnický rychtář i rada ve svém listu tedy žádají za sebe i za vsi okolní o smilování ve věcech víry, „*poněvadž jsou se tomu z mladosti nevyučovali a náboženství katolickému nerozumějící*“.¹⁹² Skrze jilemnické konšely pak žádají pana hejtmana o přimluvu u samotné branské vrchnosti. Snad čekali porozumění od čerstvého konvertity. Takto je formulována žádost ze strany Štěpanic adresována osobě hejtmana: „*A protož pana hejtmana ponížene a slzavě pro Boha a pro milosrdenství Boží prosíme, aby pan hejtman ty naše smutné žádosti a prosby ráčil povážiti a nás politovati a za nás se přimlouvati a jakožto rozomný a rozšafný pán ty prostředky obírati tak, abychom my při témž náboženství našem a víře evangelitské zůstati a setrvati mohli...*“¹⁹³

Často se ve svých prosebných listech snaží obměkčit srdce hejtmana a vrchnosti odkazem na válečná trápení, kterými ještě nedávno byli sužováni, a během kterých stále plnili své povinnosti. Například rychta dolnobranská píše „*protože my v tak velkém válečném nebezpečí a válečných těžkostech naši milostivé Vrchnosti své, co nám možného bylo se slzami v očích jsme konali a podle možností dále konati chceme a vedle toho byli s velkou kontribucí stiženi a vydřeni, by i morek z kostí byl vymačkán, nyní však máme svou starou víru*

¹⁹² ŠIMÁK, Z dějin náboženských, s. 147 .

¹⁹³ TAMTÉŽ, s. 151.

apoštolskou katolickou evangelickou víru, jak jsme byli pokřtěny, zapřítí, a máme se hotoviti k jiné, nedovedeme se však do ní vpraviti...“¹⁹⁴

Všichni do jednoho znovu připomínají svoji stálou poslušnost a oddanost, a dále se také zavazují, že budou i stále svědomitě plnit své povinnosti. *„Co se pak dotejče povinnosti a poddanosti naší vzáctné a křesťanské vrchnosti, kontribucí a jiných podělků a poručení od pana hejtmana, to poslušně a s bedlivostí vykonávati slibujeme...“* Zůstanou tedy věrnými poddanými, a to jen za malý ústupek vrchnosti ve věcech víry.

V případě, že vrchnost dále bude trvat na jejich přestupu, jsou odhodláni odejít, tak to tvrdili například ve Víchově: *„Pokudž by pak jináče býti nemohlo a my vždy k tomu přinucováni býti měli, tehdy bychme raději to všecko pánu Bohu poručiti museli a ode všeho my bychme odešli.“*¹⁹⁵ Jinde tvrdí, že jsou ochotni za svou víru položit i život, stojí to například v listu z branské rychty: *„Proti jistému od JMsti C. poručení a patentům i naší milé dědičné virchnosti přísnému poručení kdybychom měli to činiti, jistě bychom tomu souce nuceni s pláčem a s velkým naříkáním všecko oželeť museli a od všeho se přeč odebrati a oželeť. Všickni se na tom snášejí a jedním slovem praví, že raději své hrdla na to chtějí vynaložiti a chtějí raději umřítí, nežli k tomu, k čemu nejsou od svých předkův vynaučení, přistoupiti a to učiniti.“*¹⁹⁶

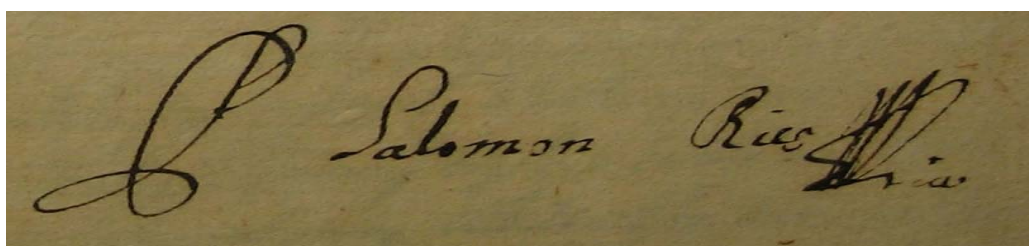
Na celou záležitost známe i pohled z opačné strany, konkrétně máme na mysli zprávu branského faráře Salomona Riese kardinálu Harrachovi. Ten ve svém listu z 30. července vyjadřuje zklamání nad marností své práce. *„Čím víc usiluji kázáním i hojnými pobídkami se snažím vyvésti je z bludů kacířských a pan hejtman, jakožto rameno světské se namáhá je přinutiti, tím víc se zatvrzují,*

¹⁹⁴ TAMTÉŽ, s. 149. Originální list je psán v němčině: ŠIMÁK, Z dějin katolické reformace, s. 16.

¹⁹⁵ TAMTÉŽ, s. 146.

¹⁹⁶ TAMTÉŽ, s. 148-149.

takže není žádné naděje přivésti je na dobrou cestu prostředky tak chabými.“ Mnozí i veřejně prohlašovali, že pokud dál farář bude zlehčovat luterské náboženství vyvracováním písma, nebudou již dál chodit do kostela a na jeho kázání. Je přesvědčen, že se chystají v případě, že jim nebude dovoleno svobodně vyznávat víru luterskou, sklidit obilí, sebrat svoje svršky a pak utečou do hor, kde se hodlají bránit proti všemu útlaku. Zmiňuje jejich napadání a vyhrožování jeho osobě i hejtmanovi panství. Toto dramatické líčení poměrů na panství zakončuje: „A tak, nebude-li následovati důraznějších prostředků k potlačení těchto hořlavin, dřív nežli vzplane požár, vyznáváme, že já, ani hejtman, nestačíme a nejsme schopni způsobiti, aby byli donuceni, přivedeni a přesvědčeni u víře katolické.“¹⁹⁷

A photograph of a handwritten signature in dark ink on aged, yellowish paper. The signature is written in a cursive script and reads "Salomon Riech". The first letter 'S' is large and stylized, followed by 'alomon' and 'Riech'.

Ale rekatolizační působení na branském panství se neminulo alespoň malého účinku, neboť již z 1. srpna máme list rychtáře Václava ze vsi Víchové, který na jednu stranu přiznává, že konšelé ani lid nechtějí od své víry ustoupit, ale dodává, že on sám je již katolíkem a že se této víry nikdy nevzdá.¹⁹⁸

¹⁹⁷ TAMTÉŽ, s. 153-154.

¹⁹⁸ TAMTÉŽ, s. 154-155.

13. Stav katolického náboženství v soupisu poddaných podle víry z jilemnického panství

Předpokladem efektivní rekatolizační činnosti byla opět znalost aktuálního rozsahu nekatolictví a stavu farní sítě. 4. února 1651 zveřejnili místodržící patent nařizující krajským hejtmanům provedení soupisu poddaných podle jejich náboženského vyznání, to mělo být následně do šesti měsíců odesláno České kanceláři. Evidenci měli podléhat všichni poddaní, měšťané královských a poddanských měst, svobodníci, úředníci vrchnostenské správy ale i vrchnost. Evidováni neměli být vojáci a duchovenstvo. V jilemnickém soupisu poddaných jsou přesto v evidenci zahrnuti i vojáci, těch najdeme pět v Rokytnici a jednoho ve Mříčné.¹⁹⁹ Soupis uzavírá popis stavu farnosti, kostelů a záduší.²⁰⁰

Pro panství branské Soupis poddaných podle víry nemáme, otázkou je, jestli vůbec vznikl. Některé vrchnosti či jejich hejtmané jej nevypracovali s obavou, že se podráždění poddaní rozutečovou a „*výnos statku scrvkne na částku nejmenší*“.²⁰¹ V případě branského panství je třeba zohlednit i poddanské nepokoje, které zde v březnu proběhly. Přesto se můžeme na základě jiných pramenů odvážit tvrdit, že statistika nekatolíků by byla na obou panství velmi podobná. Na základě císařského patentu z 3. června 1651 bylo upuštěno od podrobné verze soupisu a byl požadován již jen sumární výkaz nekatolických osob.

¹⁹⁹ MATUŠÍKOVÁ, L., KUKÁNOVÁ, Z., ZAHRADNÍKOVÁ, M., Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Hradecko-Bydžovsko II., Praha 2000, s. 448-480.

V Rokytnici jsou jako vojáci vedeni: Gabriel Palmsterský (22 let), Jan Donath (25), Jiřík Riger (22), bratři Tomáš Ževr (22) a Jiřík Ževr (18). Ve Mříčné jím byl David Kopecký (26).

²⁰⁰ TAMTÉŽ s. 3.

²⁰¹ REZEK, Dějiny Čech a Moravy, s. 169.

Tuto náboženskou statistiku vypracovávala vrchnostenská kancelář, která si k sobě zvala vesnické rychtáře a jiné hodnověrné osoby, které jim potřebné údaje poskytly.²⁰² Na jilemnickém panství byl soupis dokončen 7. května 1651, vychází velmi v neprospěch katolického náboženství, na celém panství se nachází pouhých 37 katolíků a jen 3 lidé, u kterých je naděje na obrácení.²⁰³

Nepřekvapí zjištění, že 20 z těchto 37 osob působí přímo ve vrchnostenské správě a nacházeli se tedy přímo u centra rekatolizačního tlaku. Jsou jimi jilemnický hejtman Jiřík Hartmann z Hartensteina, jeho žena a dcera, dále panský písař, zahradník, maštalíř, vozka, sládek, myslivec, vrátný, všechny jejich manželky ale dál vzdorovaly. Naopak ženy zaměstnány jako kuchařky, děvečky, klíčnice již katoličkami byli. Jediným nekatolickým zaměstnancem byl mládek. Pět katolíků se zapsáno v Hrabačovském dvoře, přičemž šafář se šafářkou jsou nekatolíky, stejně jako na všech ostatních dvorech – Mříčenském, Kundratickém, Karlovském i Jilemnickém. Dalších osm katolických osob je přímo z části městečka Jilemnice k panství náležející. Samotný purkmistr i rychtář jsou nekatolíci, ale jejich děti jsou již vedeni jako katolíci nebo s nadějí na obrácení. Věk těchto potomků se pohybuje od 13 do 18 let. I ostatní katolíci jsou 3 mladí ve věku 14, 16 a 21 let. Dva katolíky nacházíme ve farní vsi Roztoky, místní krejčí a 14letý chlapec, u kterého je poznámka „*chodí do školy*“. Dále vsi Martinice a Kruh, které s Roztokami sousedí, mají po jedné mladé katoličce. V ostatních uvedených vsích – Karlově, Kundraticích, Mříčné, Jablonci, Jestřabí a Rokytnici není katolík žádný. Jediné katolíky na panství tedy

²⁰² MAUR, Eduard, Problémy demografické struktury Čech v polovině 17. století, in: ČsČH 6, Praha 1971, s. 840.

²⁰³ Všichni tři jsou z městečka Jilemnice.

nacházíme ve městě, kde sídlí vrchnostenská správa, a dále ve vsích blízkých farnímu kostelu. Obě místa lze považovat za ohniska rekatolizačního působení.

Mezi katolíky mimo zaměstnanecké vazby s vrchností vidíme 10 potomků nekatolických rodičů, dále 3 mladé lidi do 25 let bez žijících rodičů. Náboženská hranice tedy i zde protínala jednotlivé rodiny a jako méně odolní se ukázali být mladí lidé do 25ti let, kteří již nezažili období legálního působení nekatolických kněží. Samozřejmě není možné opominout fakt, který do značné míry výsledky zkresluje, že lidí do 30 let bylo na panství nejvíce.²⁰⁴ Jen 11 ze všech uvedených katolíků mělo 30 let a více. Nejstarším byl 67letý jilemnický hejtman Jiřík Hartmann. Z nich 9 z nich patřilo mezi vrchnostenské zaměstnance!

Problém vidí hejtman Hartman především u „*zadních horákův pod Krkonoši*“, tedy obyvatel vsí Jablonec a Rokytnice, kteří přes každodenní péči jim představeného pana pátera a jeho pomocníků, a i přes napomínání pana hejtmana, stále odmítají vyučit se katolické víře. „*Však se jich málo chytá, takže až posavad k zejskání malá naděje se poskytuje*“.²⁰⁵

Soupis poddaných podle víry je i v evropském kontextu mimořádným pramenem pro demografické studium. V soupisu je zaznamenáno, že na panství se nachází celkem 1240 osob starších desíti let. U 59 párů je uvedeno, že „*děti mají malý*“, u 29 manželských dvojic, které mají již i starší děti se počet těch mladších odbývá výrazem „*jinší jsou malý*“, a u dvou svobodných podruhyň z Jablonce je pro změnu uvedeno „*dítě má malý*“. Děti jsou do statistiky zanášeny od desíti let věku, výjimečně ale najdeme zapsané i děti osmileté. Předpokládá se, že počet malých dětí bývá zhruba kolem 28 % ve

²⁰⁴ 814 osob je uvedeno ve věkové skupině 10-30 let. Celkem tak činí 65 % populace nad deset let.

²⁰⁵ TAMTÉŽ, s. 480.

městě a 32,5% na vesnici.²⁰⁶ Na základě tohoto předpokladu se počet všech obyvatel v roce 1651 pohyboval lehce nad číslem 1600.²⁰⁷

Sledujeme-li počet dětí v rodině, vidíme, že nejčastěji měly rodiny dvě až tři děti. V německé Rokytnici zaznamenáváme o něco početnější rodiny, častější jsou zde rodiny se čtyřmi dětmi staršími devíti let, dále je zde u osmi páru je zaznamenáno, že mají malé děti, a u dvaadvaceti, že mají kromě starších dětí ještě děti malé.²⁰⁸

Bez zajímavosti není ani rozdělení křestních jmen, která se v soupise objevují.²⁰⁹ U českých vesnic převažují tradiční ženská jména, z nichž nejčastější byla Anna, Kateřina, Dorota, Mandalina a Mariana. Jméno Marie nosí o třetinu méně žen než jméno Mariana. A co se mužských jmen týče, mezi nejužívanější patří Jiří a Jan, dále jsou – ale v daleko menší míře - užívána jména Matěj, Mikoláš, Václav a Jakub. V hornické Rokytnici s čistě německou populací je hojně užíváno ženské jméno Justýna a Barbora, pravděpodobně v souvislosti s místním hornictvím, dále mezi nejčastější patří jméno Kristýna. Mezi mužskými jmény kraluje Hans a Kryštof.

Teoreticky by se mohlo předpokládat, že v nekatolických oblastech se budou ve větší míře objevovat jména biblická, tak jako tomu bylo v případě dětí nekatolických kazatelů. Často byla užívána jména Absolon, Samuel, Adam,

²⁰⁶ MAUR, Eduard, Problémy demografické struktury Čech v polovině 17. století, s. 344-345.

²⁰⁷ DONT, Quellen, s. 137. Podle těchto autorů je pravděpodobným počtem obyvatel 1700-1750 osob.

²⁰⁸ Rokytnici po válce zasáhl velký přírůstek obyvatel, z části je to možné přičíst přistěhovalectví, z části i relativně vysokému přirozenému přírůstku. V Rokytnici bylo zaznamenáno 288 obyvatel starších desíti let celkem se tedy mohlo jednat, vzhledem k velkému počtu dětí o 390 až 440 obyvatel. Mezi lety 1654 a 1688 se počet obyvatel velmi zvýšil a to až na 1040. DONT, Rochlitz, s. 11.

²⁰⁹ Užití křestních jmen v nekatolickém prostředí v souvislosti s rekatolizačním nátlakem se věnoval Jan Horský a Dana Štefanová. Předpokládali, že nekatolíci čelící tomuto tlaku dávali svým potomkům jména starozákonní nebo jména místních luteránských kněží. HORSKÝ, ŠTEFANOVA, Rekatolizace a rodinné, sociální a kulturní životní světy, in: Rekatolizace v českých zemích, Pardubice 1993, s. 136-139.

Sára a jiná.²¹⁰ V případě českých obcí jilemnického panství narážíme jen na starozákonní jména Salomena, Judit a v daleko větší míře je užito mužské jméno Daniel, Adam a Eliáš.

²¹⁰ KUHN, Valerius Bayer, s. 92, 94.

14. Stav katolického náboženství v roce 1650

Dá se s nadsázkou říci, že stav katolického náboženství v prvním roce po konci války odpovídal stavu před jejím začátkem. Osamocený farář i přes veškeré nasazení nedokázal poddané „vlákat do svých sítí“. Zvláště, když ještě na začátku roku jsou byli oba panští hejtmané nekatolíky. Velmi špatný stav potvrzuje taktéž hlášení královehradeckým krajským hejtmanům o stavu katolického i nekatolického náboženství za třetí čtvrtletí roku 1650. Na jilemnickém panství „*sírotiků harrantovských kromě hejtmana nic katolického není*“ hlásí zpráva.²¹¹ Stačí i vzpomenout suppliky poddaných obou panství z léta roku 1650, ve kterých žádají, aby při svém náboženství mohli zůstat.

Nahlédneme-li ale do podrobnější relace královehradeckého vikariátu, vidíme na branském panství 4 katolíky, na jilemnickém panství je pro změnu vedeno 5 katolíků, z čehož 3 jsou čerství konvertité.²¹² V obou případech se jedná především o osoby z vrchnostenské správy nebo jejich příbuzné. V seznamu čerstvých konvertitů je zaznamenán i branský hejtman Vejrych, jilemnický hejtman přímo zmíněn není, ale na jaře 1651 již je katolíkem.

Faráře těší úspěch na lomnickém panství, které mu je také z části podřízeno, a kde může nahlásit 24 katolíků. Naopak neoblomnost branských poddaných ho naplňuje beznadějí. „*De Conversione Lomnicensium habet bonam*

²¹¹ NA Praha, SM, inv. č. 3009, sign. R 109/12, kart. 1983, l. 10. 1650

²¹² Blíže kapitola „Úředníci“. NA Praha, APA I, inv. č. 3349, sign. C 109/1, Historica, kart. 2038, Relatio Vicariatus Regino-Hradensis, ad 1650.

*spem. De brannenibi omnino humanitas, nulla spes inquit Capitanei frustra movet cum ipsis omnem Lapidem.*²¹³

Sílily pochyby o možnosti donutit poddané umírněnými prostředky ke konverzi. Snaha vrchnosti působit na poddané skrze venkovské rychtáře, povětšinou nekatolické, se neukázala jako vhodná taktika.²¹⁴ Ani přítomnost misionáře P. Konstantina, o kterém se zmiňuje Ries, s tím nic nezmohla. O marnosti tohoto postupu Ries informuje hraběte Harracha a přimlouvá se za přistoupení k razantnějšímu kroku. Konkrétně navrhuje uvěznění čtyř hlavních předáků odporu.²¹⁵ Jak na to reagoval Harrach z pozice branské vrchnosti nevíme, je ale pravděpodobné, že tento krok ještě pozdržel. Na podobnou zprávu branského hejtmana odpověděl 10. ledna 1951 listem, v němž nakázal, aby byl veden přesný seznam všech poddaných, kteří se neúčastní kázání, a aby se jim zakázalo mlátit více obilí, než kolik každodenně potřebují.²¹⁶

Stejného duchu se drží i zpráva o jilemnickém panství z března roku 1651, podle které je na obou panstvích situace naprosto stejná a všichni místní jsou „*perversi haeretici*“, podporující „*perversissimum Praedicanem*“, ke kterému se utíkají i lidé z dalších panství v okolí. Zároveň je zde vyjádřeno mínění mnohých bezradných rekatolizačních činitelů, že zkrátka bez prolité krve se predikantů nezbaví a výsledku se nedosáhne.²¹⁷

²¹³ NA Praha, APA I, inv. č. 3349, sign. C 109/1, Historica, kart. 2038, Relatio Vicariatus Regino-Hradensis, ad 1650.

²¹⁴ Tak ukazují alespoň supliky z července 1650. Viz kapitola „Rychtáři, konšelé a ostatní obyvatelé všeho panství Branského“

²¹⁵ NA Praha, APA I, inv. č. 2967, sign. C 83, Recepta, kart. 799, 7. 1. 1651.

²¹⁶ CATALANO, Alessandro, Zápas o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598-1667) a protireformace v Čechách, Praha 2008, s. 533.

²¹⁷ „*In Starkenbach Dominis Dna de Harrant, amner perversi haeretici, sostenbant ibi unum perversissimum Predicanem, ad quam omnia vicina Dominia confugiunt, omnes non Solum animat ad manutenendam fidem haeticam, sud etiam eosdem confirmat et solidat, et sine atiqua effusione Sangvinis vix poterit capi.*“ NA Praha, SM, inv. č. 3009, sign. R 109/12, kart 1983, f. 310.

15. Stav katolického náboženství v roce 1651

Rok 1651 byl klíčovým pro pokrok rekatolizace na branském i jilemnickém panství. Na začátku bylo neúspěšné a do značné míry spontánní povstání,²¹⁸ které propuklo ve Vrchlabí, ale nemalého ohlasu dosáhlo v Branné. Tento odpor poddaných pomohl legitimizovat násilnější a razantnější postup rekatolizace a váhavější vrchnosti povzbudil k akci. Na straně poražených stojí pocity strachu před možným trestem, které mají v ideálním případě rozkladný účinek na zatvrzelost mnohých nekatolíků. Tam, kde nepomohla nabídka kompromisu učiněná z pozice síly, pomohli vojáci. Strach z vojáků spolu s touhou neměnit svou víru vedly k masivním odchodům, které proběhly v oblasti severovýchodních Čech.²¹⁹

Z hlediska rekatolizační politiky byla klíčovou rezoluce ze 14. dubna 1651. Rezoluce obsahovala 8 základních bodů, jeden z nich se týká zákazu pohřbů nekatolíků v posvěcené půdě, další zakazuje jejich sňatky a jiný bod nařizuje ubytování vojáků u těch nejzatvrzejších z nich.²²⁰

Celá série nepokojů měla svůj počátek na sousedním vrchlabském panství. To bylo po Valdštejnově smrti uděleno císařem generálu Rudolfovi Morzinovi,²²¹ ten pak vedl panství s cílem jej plně rekatolizovat a na pomoc si povolal jezuity z jičínské koleje. Vše se odehrávalo bez výrazných úspěchů,

²¹⁸ Výraz „povstání“ v tomto případě není nejvhodnější, neboť předpokládá nějaký plán, organizaci. V německých pramenech se místo výrazu „der Aufstand“ (povstání) používají výhradně výrazy „der Aufruhr“ (vzpouza) a „die Unruhe“ (nepokoje) vyjadřující jistou spontánnost.

²¹⁹ DVORSKÝ, František, Reformaci náboženská v království Českém r. 1651-1654, in: Památky archeologické a místopisné VII., Praha 1868, 294-299.

²²⁰ REZEK, Dějiny Čech a Moravy, s. 168.

²²¹ Více k prvním Morzinům: MILEROVÁ, Helena, První Morzinové v českých zemích. K otázce společenské legitimace válečných zbohatlíků, bakalářská práce, FF Univerzita Pardubice 2008.

zvláště když situaci komplikovaly vpády Švédů v poslední fázi války.²²² Ale s o to větší vervou se do práce pustil Rudolfův bratr, nový majitel panství, Pavel Morzin (1615-1688).

Konflikt měl kořeny již v roce 1649, kdy Morzin nařídil vrchlabským radním, aby se do Vánoc dostavili ke zpovědi a k přijímání. Ti tak ale neučinili a hrabě je později nechal předvolat před vrchnostenský soud a nakonec i zatknout. K tomu, v duchu královské rezoluce z 14. března 1651, zakázal na svém panství sňatky nekatolíků a jejich pohřby do posvěcené půdy. Obojí zapůsobilo jako rozbuška a v polovině března vypuklo ve Vrchlabí spontánní povstání.²²³ Ve městě byla, za křiku manželek uvězněných radních,²²⁴ provolávána protipapežská a jiná hesla, osobám ochotným ke konverzi bylo vyhrožováno, vzbouřenci rozezněly radniční zvon a stavěly ve městě barikády. Do čela vzpoury se postavil vrchlabský pekař Theodosius Freybrich.²²⁵ Na branském panství stačilo málo a poddaní se také chopili zbraní.

Různých zpráv, nařízeních a jiných korespondencí týkajících se vrchlabských nepokojů je velké množství. I přes obsáhlost archivního materiálu zůstává nejasné, jaký průběh mělo povstání na branském panství a na panství jilemnickém, kam jeho ohlasy údajně také zasáhly. O dění na branském panství víme jen ze zmínek v korespondenci vrchlabského pána Morzina. Z toho usuzujeme, že se nejednalo o záležitost tak dramatickou jakou byly nepokoje ve Vrchlabí. Jak se po jeho potlačení se vzbouřenci zacházelo na vrchlabském

²²² SCHNEIDER, Karl, Kampf und Untergang der Protestanten auf der Herrschaft Hohenelbe im 17. Jh., Jablonec nad Nisou, s. 4.

²²³ SCHNEIDER, Kampf und Untergang, s. 6.

²²⁴ KUNH, Heimatgeschichte, s. 202.

²²⁵ O průběhu nepokojů v samotném Vrchlabí máme k dispozici relativně velké množství archivního materiálu. V první řadě se jedná o korespondenci hraběte Morzina, žádajícího o vojenskou pomoc k potlačení povstání; dále se množství materiálu váže na činnost Mikuláše za Schönfeldu. NA Praha, SM, inv. č. 3009, sign. R 109/12, kart. 1983,1985.

panství je z pramenů jasné, ale často je v korespondenci naznačeno, že stejný postup byl uplatněn i na jiných bouřících se panstvích, tedy i v Branné.

Nějaké zprávy o branských nepokojích ale přece jen máme. Když nepokoje propukly, vyslal arcibiskup Harrach do Branné svého kancléře a spolupracovníka Františka Visintainera a komisaře Mikuláše ze Schönfeldu, aby „hleděli utišit ty venkovany, kteří se pozdvihli kvůli náboženství“.²²⁶ O Visintainerovi víme, že na panství chvíli pobývat již roku 1650 a konal zde, pravděpodobně ze své pozice kancléře arcibiskupství, vizitaci jeho statků.²²⁷ Jako doprovod dostali 50 dragounů s důstojníkem, když se ale poddaní o dragounech dozvěděli, rozutekli se ve velkém množství do hor.²²⁸

Branští poddaní byli následně předvoláni před své rychtáře, kde je Schönfeld vyzval, aby přiznali bezpráví a křivdy, kterých se na císaři i kardinálovi dopustili. Za pomoci nutného nátlaku na nich Schönfeld vymámil doznání viny a poddaní prosili o odpuštění. Schönfeld jim ho přislíbil, pokud složí zbraně a do dvou týdnů po Velikonocích přestoupí na katolickou víru, lhůta pak byla prodloužena do svátku Nejsvětější Trojice. Jilemnický purkmistr přislíbil konvertovat již o Velikonocích a zavázal, že ke konverzi přiměje i jilemnické měšťany.²²⁹ Uprchlí poddaní byli vyzváni k návratu.²³⁰ Tři z rebelujících branských poddaných byli uvězněni a ve vězení se obrátili.²³¹

Ve Vrchlabí se Schönfeldovi poddala městská rada a radní slíbili, že odevzdají zbraně, císaře se vši pokorou požádají o odpuštění a vydají vůdce

²²⁶ CATALANO, Alessandro, Zápas o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598-1667) a protireformace v Čechách. Praha 2008, s. 533.

²²⁷ NA Praha, APA I, inv. č. 3349, sign. C 109, kart. 2038. Relatio Vicariatus Regino-Hradensis.

²²⁸ KUHN, Heimatgeschichte, s. 201.

²²⁹ NA Praha, SM, inv. č. 3009, sign. R 109/12, kart. 1985, Einkohmene Schrifften daß Religions Reformation Werk im Königreich Böhem 1650 -1651, April

²³⁰ KUHN, Heimatgeschichte, s. 202.

²³¹ NA Praha, SM, inv. č. 3009, sign. R 109/12, kart. 1985. Einkohmene Schrifften 1651, April.

povstání. Termín pro konverzi byl po odkladu stanoven taktéž do svátku Nejsvětější Trojice.

Komisař Schönfeld se řídil přáním císaře, který požadoval potlačení nepokojů „*in bono modo*“.²³² Císař v doplňku své březnové rezoluce apeloval na vrchnosti, ať je násilí užito jen v případě, že mírné prostředky nepomohou.²³³ Schönfeld se v dubnu vyjadřuje k možnému užití vojska na branském panství. Z dalšího vývoje ale předpokládáme, že k tomu nedošlo.²³⁴ V květnu kardinál Harrach znovu vyzývá své branské poddané, aby uposlechli nařízení, obrátili se na katolickou víru a ze svých statků neutíkali. Aby dokázal, že dané nařízení myslí vážně, nechal z každé vesnice zatknout čtyři nebo pět osob jako rukojmí.²³⁵ Z jiné zprávy víme, že v témže měsíci byli poddaní opět svoláni do vrchnostenské kanceláře, dostavil se ale jen víchovský rychtář Václav.²³⁶ Proto bylo nařízeno, aby se tedy obyvatelé shromáždili u svých rychtářů, kam za nimi hejtman přijede. Tak se také stalo, jenže o konverzi znovu nechtěl nikdo slyšet, ač ji původně slíbili. Ze strachu z možných represí a s pocitem, že celá situace se pro ně stává velmi nejistou, mnoho poddaných, hlavně z Poniklé, Štěpanic a Křižlic, uteklo „do lesů“.²³⁷

Hejtman Vejrych si s nimi již neví rady, chybí zde pravděpodobně autorita vrchnosti. Panství sice spravuje pražský arcibiskup, tedy katolická autorita *par excellence*, ale kolikrát navštívil statky, které spravoval, nevíme. Předpokládáme, že Brannou alespoň jednou navštívil. Víme totiž, že roku 1663

²³² NA Praha, SM, inv. č. 3009, sign. R 109/12, kart. 1983, 30.3. 1651.

²³³ REZEK, Dějiny Čech a Moravy, s. 169.

²³⁴ NA Praha, SM, inv. č. 3009, sign. R 109/12, kart. 1985, Einkohmene Schriften, 1651, April.

²³⁵ SCHMID, Ludvík, Horní Branná, Jilemnice 2002, s. 53-54.

²³⁶ Ten se již v létě 1650 prezentuje jako katolík. Viz kapitola "Rychtáři, konšelé a ostatní obyvatelé všeho panství Branského".

²³⁷ REZEK, Dějiny Čech y Moravy, s. 179.

pobýval v nedalekém podhorském Hostinném, kde pro něj školní děti na přivítanou přichystaly divadelní představení.²³⁸

Následující vývoj událostí a opravdové "zlomení" vzpurnosti nekatolických poddaných popisuje branský kronikář Josef Janda na následovně: *"Když více měsíců pracovali zde misionáři bez výsledků, bylo panství obklíčeno dragouny a mušketýry pluku Valdštejnského a když se to stalo, sehnán lid pomocí mušketýrů domácích dohromady. Zde kázali jim misionáři a napomínali lid s největší horlivostí a výmluvností. Lid vida nezbytí, poddal se."*²³⁹ Janda zde vychází z Rezkova popisu potlačení opočenského povstání, ke kterému Rezek dodává, že tento scénář platil i pro Brannou. K takovému scénáři ale nedošlo. Z pramenů víme, že po dalším odporu poddaných, bylo nařízeno kvartýrování vojska, k čemuž bylo použito oněch 50 dragounů. Zároveň mělo být dbáno, aby se zabránilo zbytečným útekům poddaných přes hranice.²⁴⁰

Vkládání vojska do domů poddaných vypovídá o neúspěchu taktiky „*in bono modo*“ a o neúspěšné, ač nepochybně svědomité práci misionářů, které na panství na začátku dubna vyslal hrabě Harrach.²⁴¹ Podle Harracha představovala velkou překážku nastolení katolického náboženství na branském panství skutečnost, že na okolních panstvích jilemnickém a vrchlabském již náboženství, jak píše, ztratilo svoji hodnotu a tím svádí i jemu svěřené poddané.²⁴²

²³⁸ KRÁMSKÁ, Bohunka, Duchovní život v době barokní v západních Krkonoších, in: SbSM. Historia 14, Liberec 2006, s. 8.

²³⁹ JANDA, Josef, Pamětní kniha obce Horní Branná, s. 27.

²⁴⁰ „...die hoheneiber und andere halstarrig auffrührische bawern Ih. Mayl: vorigen resolution nach mit Quartiren zu belagen. Item dass sich die Reformation Commissarien, der 50 Dragoner bedinen mögen, undt selbe dem besten befund nach zu dislogire,“ NA Praha, SM, inv. č. 3009, sign. R 109/12, kart. 1985, Aussgefertigte Schriften 1650 -1651, 15. 7. 1651.

²⁴¹ CATALANO, Zápas o svědomí, s. 533.

²⁴² NA Praha, SM, inv. č. 3009, sign. R 109/12, kart. 1985, 28. 7. 1651.

Centrální úřady dále nabádají hraběte Harracha, aby své poddané směřoval ke konverzi a ke slibu věrnosti a poslušnosti, aby ti pak mohli být dobrým příkladem pro okolní panství.²⁴³

O ohlasech povstání na jilemnickém panství nemáme zprávy, pravděpodobně zde k žádným větším nepokojům nedošlo. Také hraběnkou Harantovou tlačily centrální úřady k větší aktivitě, aby povolala schopné duchovní, kteří by poddané instruovali v katolické víře. V dekretu je i jasně vyjádřeno, že v jiném případě by bylo nutné, na základě rezoluce ze 14. března, přistoupit k ubytování vojáků v domech zarputilých nekatolíků. A tak, aby vyloučila kvartýrování, a s tím neodmyslitelně spojené útěky poddaných, pozvala na panství svého bratra, P. Augustina. Nicméně ani tím, jak uvidíme později, se útěkům poddaných nevyhnula.

Na branském panství situace nevypadala dobře, „*die halsstärigen ketzerischen Leuth*“²⁴⁴ se podle hejtmána Vejrycha smluvili na tom, že víru nepřijmou. Ve věci rekatolizace nebylo možné postoupit bez pomoci vojenských prostředků. „*Haben bei den Gebührenden Zwang, durch Militarische mittel wegen ihrer halss Stärrigkeit aussgeprest unndt extorquiret.*“ Spojenými silami misionářů a vojáků se podařilo získat od dubna do konce srpna pouze 70 osob!²⁴⁵

Nevíme, jak dlouho se tam vojáci zdržovali a proč obrácených osob bylo podle Vejrycha tak málo. Další kvartýrování se odehrálo ještě v prosinci 1651 a za následek mělo útěky několika žen.²⁴⁶

²⁴³ NA Praha, SM, inv. č. 3009, sign. R 109/12, kart. 1983, 23. 6. 1651.

²⁴⁴ NA Praha, SM, inv. č. 3009, sign. R 109/12, kart. 1983, 24. 3. 1651.

²⁴⁵ NA Praha, APA I, inv. č. 2967, sign. C 83, Recepta, kart. 799, 4. 9. 1651.

²⁴⁶ KUHN, Heimatgeschichte, s. 218.

16. Útěky

Poddaní měli pouze dvě možnosti, jak se nátlaku vzepřít, a to formou revolty nebo útekem, přičemž mnohdy jedno následovalo druhé. Je ale třeba rozlišovat mezi útekem do ciziny a „do lesů“. Neboť opustit svůj grunt a veškeré zázemí, které si během let budovaly, rozhodně nebylo lehkým a spontánním rozhodnutím, i když obecně byla mobilita v raném novověku relativně vysoká. Přirozený pragmatismus jim mnohdy nedovolil opustit vše a vydat se vstříc velmi nejisté budoucnosti. Často je třeba vidět v odchodech za hranice i jiné pohnutky než náboženské. Vrchnosti, které se složitými manévry pokoušely dostat své poddané zpět, tvrdili, že poddaní odešli kvůli zisku nebo kvůli různým proviněním a zločinům, kterých se doma dopustili.²⁴⁷

Útěky jako reakce na blížící se vojsko byly velmi časté. Stejně tak se utíkalo před přicházejícími misionáři, což byl také důvod pro jejich přítomnost na panství vrchnost nekvitovala zrovna s povděkem. Na jilemnickém panství si v červnu 1651 hraběnka Rozina Puchheimová, rozená Harantová, postěžovala, že když se poddaní dozvěděli o jejího příchodu bratra P. Augustina, který měl na panství konat misijní službu, sebralo se na 200 osob a uteklo. *„Ob wohl derr Unterthanen, so balt sie mir Verstanden, dz gedachten mein geistlicher herr brüder wegen reformation des glaubens alldort ankommen, gleich 200 Persohne /:darüber 30 angesessene wirth, die übrige Chalupner:/ der vongehen.“*²⁴⁸ Hraběnka se obávala ještě dalších úteků, neboť výživu misionářů ve formě

²⁴⁷ NEUMANN, Prostonárodní náboženské hnutí hnutí I. Doba takzvaného temna do roku 1740. Řím 1941, s. 59.

²⁴⁸ NA Praha, SM, inv. č. 3009, sign. R 109/12, kart. 1985, 13. 11. 1651.

kontribuce měli na svých bedrech poddaní a těch nyní bylo o 200 méně. Svou roli při rozhodování o odchodu hrál tedy i motiv ekonomický, snaha ujit strádání. Důsledkem šeptandy o útěcích je hraběňčina obava, že panství, které spravuje za své synovce, zůstane zcela opuštěné. Podle hraběnky poddaní odešli do Slezska nebo Saska.²⁴⁹

Opravdu nezůstalo u 200 zběhlých, velký ohlas na panství mělo potlačení vrchlabského povstání a následná vrchlabská „cavalcada“, po které utekly další stovky osob. Podle zprávy o výsledcích rekatolizace uteklo z jilemnického panství 517 osob. V případě panství branského je hlášeno 570 uprchlíků. Zároveň zpráva dodává: „*werden ohne Zweifel meistens wider khommen sein*“ nebo „*seintd selber hoffentlich wider nach haus khommen*“.²⁵⁰

I hraběte Morzina na vrchlabském panství trápily útoky poddaných, ty byly spojeny s potlačením vrchlabských bouří. Komisař Schönfeld tehdy vrchlabským na rovinu nabídl konverzi, a to do dvou týdnů po velikonočních svátcích, nebo povolení volně z panství odejít, ale bez možnosti se vrátit. Počítal s tím, že panství tak opustí nepřizpůsobiví jedinci a ti ostatní si výměnu jistoty domova za bídu za hranicemi rozmyslí a zůstanou. Poddaní ale svůj odchod museli nahlásit a jejich jména se zapisovala.²⁵¹ Z vrchlabského panství nakonec odešlo 372 osob, a to včetně Freybricha, považovaného za vůdce nepokojů.²⁵²

Na základě císařského nařízení ze 7. července bylo na hranice vysláno 50 dragounů, také bylo nakázáno celním úřadům zběhlé poddané zadržovat a vracet jejich vrchnostem. Nápomocni měly být taktéž císařští vojáci

²⁴⁹ „*sintemahl der ort an den Schlesichen gränitz am Schneeberg oder riesengebüрге gelegen, undt also mit denen Uncatholischen allernechst benachbart, zu denen die halsstärigen Underthanen, wie auch in Sachsen ihren weg undt abschied nehmen.*“ NA Praha, SM, inv. č. 3009, sign. R 109/12, kart. 1985, 13. 11. 1651.

²⁵⁰ NA Praha, SM, R 109/46, Zprávy krajských úřadů o výsledcích rekatolizace 1651, kart. 2012.

²⁵¹ SCHNEIDER, Kampf und Untergang, s.7.

²⁵² TAMTÉŽ, s. 8.

ve Slezsku.²⁵³ Nařízení přišla včas, neboť nejvhodnější doba k útěkům byla po žních.²⁵⁴

Vzhledem k přírodním podmínkám kraje s rozsáhlými lesy a špatně přístupnými výšinami, se obyvatelé v případě náhlého nebezpečí mohli stáhnout do hor a tam v bezpečí přečkat. Dostatečnou hrozbu pro ně představovali reformační komisaři, misionáři a hlavně vojáci. Obrázek si můžeme udělat na základě zmínky P. Diringa. Asi roku 1651,²⁵⁵ přesně na svátek sv. Štěpána, byl na Rokytnici vyslán oddíl jízdy s cílem silou překvapené obyvatele donutit k obrácení. Jenže výsledek byl nulový, neboť obyvatelé jednali rychle a hned poté, co se o jejich příjezdu dozvěděli, se rozutekli. Jezdci dopadli jen několik mladých lidí, které následně přiměli k přijetí katolictví. I ti se zanedlouho vrátili ke své původní víře, neboť nebylo žádného kněze, který by je pravidelně ve víře utvrzoval.²⁵⁶

²⁵³ BÍLEK, Reformace katolická, s. 240.

²⁵⁴ ŠTĚŘÍKOVÁ, Exulantská útočiště, s. 22.; ŠIMÁK, Z dějin katolické reformace, s. 20.

²⁵⁵ Informace pochází od P. Diringa, který na začátku své zprávy popisuje, kolik neúspěšných rekatolizačních misí přečkali obyvatelé Rokytnice. Neupřesnil rok, kdy se tak mělo stát, píše „*asi před 30 lety*“. KUHN, Der Jesuitenmissionär, s. XXXVII., „*tentata fuit annos facile triginta*“ PODLAHA, misie P. Kašpara Diringa, s. 4.

²⁵⁶ KUHN, Der Jesuitenmissionär, s. XXXVII.

17. Stav katolického náboženství koncem roku

1651 a v letech následujících

V červnu 1651 byli ustanoveni noví rekatolizační komisaři, byli jimi: nejvyšší mincmistr Mikuláš ze Schönfeldu s hodností generálního komisaře pro Čechy, duchovní složku reprezentoval staroboleslavský probošt Rudolf Roder z Felsburku.²⁵⁷ Jejich prvním úkolem bylo zjistit situaci přímo mezi poddanými a zmapovat poměry na církevně-správní úrovni. Dále měly přistoupit k jednání o přestupu, vyučovat prosté obyvatelstvo katolické věrouce a nakonec jim i určit lhůty k přestupu. Pozici jim opět měla usnadnit i jednotka 50 dragounů s důstojníkem.²⁵⁸ Komise začala svoji činnost na Hradeckém panství v říjnu 1651 a na počátku následujícího roku se přesunula na sousední Boleslavské panství, kde již Schönfelda na jeho postu vystřídal Jan Karel Příchovský z Příchovic.²⁵⁹

Úspěšnost jejího působení v Hradeckém kraji byla shrnuta následovně: Celkový počet obrácených v celém kraji 4 646, z toho 1572 nových katolíků bylo jen na branském panství (33 % z celého kraje)! Na jilemnickém panství bylo nahlášeno 780 konvertitů. Podle výkazu není na obou panstvích již žádný nekatolík, vzápětí ale zpráva dodává, že z jilemnického uteklo 517 (39,9

²⁵⁷ Schönfeld měl na starosti záležitosti praktického chodu komise a politické otázky, jako například jednání s vrchností atd. Roder vystupuje jako jemu rovnocenný císařský komisař, dále plní funkci arcibiskupského vizitátora a misionáře, náleží mu rozhodování v oblasti ideologie, jedná s duchovenstvem a misionáři. Zároveň rozhodoval, které ve kterých farních osadách bude třeba misionářů. ČÁŇOVÁ, Vývoj správy pražské arcidiecéze, s. 546; KRÁSL, František, Arnošt hrabě z Harrachu, Praha 1886, s. 145.

²⁵⁸ ČÁŇOVÁ, Rekatolizace severních Čech, s. 29.

²⁵⁹ TAMTÉŽ, s. 30.

%) osob a z branského 570 (26,6 %). Můžeme se jen dohadovat, do jaké míry je možné uprchlé ztotožňovat s nekatolíky. Většina z nich se podle hlášení krajských úřadů vrátila.

Nasnadě je otázka, do jaké míry toto zběžné hlášení odráží skutečný stav, zvláště když si vedle sebe postavíme tato čísla s málo optimistickými hlášeními z panství. Pokud daná čísla skutečně představují alespoň nominální katolíky, dá se hovořit o velikém úspěchu. Porovnáme-li tyto údaje s počtem lidí účastníci se velikonočního přijímání roku 1652, nezdají se údaje tolik nereálné.

Roku 1652 přišlo k velikonočnímu přijímání 1008 lidí. Osob hlásících se ke katolickému náboženství je tedy o jednu třetinu méně než na konci roku 1651. Zpovědní výkazy nám dovolují sledovat stav katolictví na branském panství ještě roku 1653, kdy farář Salomon Ries hlásí na branském panství 854 pravověrných, z nichž je 45 osob nově obrácených.²⁶⁰ Vidíme zde tedy jakýsi stabilní úbytek, na druhou stranu se zde objevují noví a násilím neovlivnění konvertité. A roku 1658 už může panství nahlásit 2066 katolíků a pouhých 8 nekatolíků!²⁶¹

V případě panství jilemnického máme jen výkaz z roku 1653, kde Ries píše, že z Morzinského a Harantovského panství přišlo ke zpovědi dohromady 845 osob. Bohužel pro obecný charakter tohoto údaje nemůžeme uhodnout přesný počet jilemnických katolíků. Ale jistě i v tomto případě se jedná spíše o pokles jejich počtu v porovnání s koncem roku 1651. O následujícím vývoji na jilemnickém panství již nemáme zpráv.

²⁶⁰ NA Praha, APA I, inv. č. 2969, sign. C 83, Recepta 1653, kart. 803, 23. 4. 1653.

²⁶¹ ČÁŇOVÁ, Prameny pro hospodářské a sociální dějiny I., 3. svazek, Nejstarší zpovědní seznamy: 1628-1670, Praha 1983, s. 295.

18. Misionáři a venkovský lid

Nátlaková a vyjednávací práce musela být doplněna metodou „*pozitivního přístupu katolické církve*“, jak ji nazývá Jiří Mikulec.²⁶² Tato metoda využívá především tzv. vnitřní misie, katecheze obyvatelstva a klade důraz na organizaci náboženského života a na katolické školství.²⁶³ Cílem bylo vyvarovat se neupřímných, nestálých vnějškových konverzí, tak častých při užití nátlakových metod. Dobrý misionář se měl vyvarovat všeho, co by poddaný lid mohlo od konverze odradit. Musel být mravní a intelektuální autoritou a jeho postup musel být mírný a nenásilný. Současně měl dobře vycházet s místním farářem, vůči jemuž by se neměl chovat nadřazeně, nýbrž mu pomáhat a o postupu se s ním radit. Dobrý misionář by také neměl být nikomu na obtíž, a to ani jinověrcům, a neměl by se plést do světských záležitostí.²⁶⁴ Můžeme rozlišit dva typy misí. První z nich vychází z oprávněného předpokladu, že misie na panstvích nejsou vítány ani vrchností, ani farářem, jednalo se misie krátkodobé, zhruba 10denní, placené státem. Druhý typ, který se rychle rozšířil, byly misie vrchnostenské. Byly dlouhodobé a misionář žil a pracoval na náklady vrchnosti.²⁶⁵

Na jilemnickém a branském panství působila počátkem 17. století řada misionářů, jejichž řádová příslušnost byla velmi pestrá. Důkladnější

²⁶² MIKULEC, Jiří, *Metody a techniky pobělohorské rekatolizace v Čechách – jedna z možností výzkumu náboženských dějin*, in: *Limity a možnosti historického poznání. Sborník z cyklu přednášek*. Olomouc-Pardubice 2008, s. 120.

²⁶³ TAMTÉŽ, s. 120.

²⁶⁴ Tyto zásady byly pak znovu shrnuty v instrukci kardinála Harracha z 20. března 1652. KRÁSL, Arnošt Harrach, s. 145-146.

²⁶⁵ KROESS, Alois *Geschichte der böhmischen Provinz der Gesellschaft Jesu II., Die böhmische Provinz der Gesellschaft Jesu unter Ferdinand III. (1637-1657)*, Wien 1938, s. 566-567.

zprávy máme například o misii jezuity pátera Jiřího Crugera (Georg Crugerius), který v Branné se svými kolegy působil celých 23 týdnů.²⁶⁶ Poté jej nahradila misie kapucínská vedená páterem Barnabášem, který v Branné působil od svátku Nanebevzetí Panny Marie (15.8.) až do začátku nového roku.²⁶⁷ Na panství jilemnickém byl zase nejvýraznější postavou misionář a převor augustiniánského kláštera v Praze na Zderaze, páter Augustin, který později svoji působnost rozšířil i na okolní panství. Jednalo se o mladšího bratra správkyně jilemnického panství Alžběty Roziny, Václava Rudolfa Haranta z Polžic a Bezdružic.

Práci misionářů významně brzdil skupinový odpor poddaných, jednotlivci se odvolávali na mínění celé obce. Nikdo nechtěl přestoupit sám za sebe, ale dohodne-li se na obrácení celá ves, prohlašují, že se nebudou protivit.²⁶⁸ Na první konvertity se pohlíží s pohrdáním a nevráživostí. Nechyběly hrozby násilí nebo dokonce zabití druhá, který by zradil svoji víru.²⁶⁹

Stejně se odvolávají celé vsi na vesnice v okolí, pokud se obrátí, přidají se, pokud dále budou trvat na své víře, i oni na ní budou trvat. Například jilemnický hejtman Jiřík Hartman ve svém vlastním zhodnocení v závěru Soupisu poddaných podle víry připomíná, že i zdejší obyvatelé, zvláště co se týká města Jilemnice a okolních dolních vsí, „*dávajíc od sebe tu Resoluci jak se na jenších okolních panstvích jich sousedé v té příčině chovati budou, jich také*

²⁶⁶ Významnou osobností církevního intelektuálního prostředí by P. Jiří Crugerius (narozen 1608 v Praze - zemřel 1671 v Litoměřicích), jezuitský historik, profesor a kazatel, autor "Sacerrimae memoriae inclytae regni Bohemiae coronae" a "Sacri pulveres". Oba spisy jsou uloženy ve Strahovské knihovně. Zda-li se v našem případě jedná o náhodnou shodu jmen, nebo jde dokonce o jednu a tutéž osobu, si na základě mě dostupných informací, netroufám odhadnout.

²⁶⁷ KUHN, Heimatgeschichte, s. 217.

²⁶⁸ ŠIMÁK, Misie P. Kašpara Diringa, s. 47.

²⁶⁹ „...coniurarunt interficere primum quemq de suis, qui fidem id est haeresim relinquat“ . NA Praha, APA I, inv. č.3349, sign. C 109/1, Historica, kart. 2038, Relatio Vicariatus Regio-Hradensis ad 1650.

že následovali, odporní nejsou.“²⁷⁰ Proto není náhodou, že se tolik dbá, aby poddaní jednoho panství představovali pro okolní panství „*guten exempel*“, a ne „*bösen exempel*“, co se víry a poslušnosti týká.²⁷¹

Právě kolektivní postup byl pro vesnice jedinou možností něco prosadit. Tato jednota proti nátlaku zvenčí byla zpočátku velmi úspěšnou obranou, dokázala v mnohých farářích i misionářích vzbudit strach z masy a vzpomínka na doby husitských bouří ho jen umocňovala.²⁷² K posílení pocitů sounáležitosti mohl pomáhat i styl protestantské bohoslužby, kde je kladen také velký důraz na kostelní zpěv a společnou modlitbu, vše může být umocněno i velkou autoritou protestantských duchovních.²⁷³ Podmínkou k prolomení hradby společného odporu bylo nalezení „slabého článku“ a poté se již tato hradba vzdoru začne povážlivě drolit. Proto se dokázali déle hájit menší lokality, kde byl silnější pocit sounáležitosti, než lokality větší.²⁷⁴

Zvláštní sounáležitost panovala mezi ženami, právě „*weibliche Geschlecht*“ představoval těžký oříšek pro rekatolizační činitele. Zvláště ze zpráv misionáře Diringa je patrné jak ženy při sobě držely. Jakmile ale polevil „nejslabší článek“ i ostatní se začaly přidávat. „*Ona jedna se dívajíc na druhou, tam se brala, kam se celý zástup uchýloval.*“ Toho využil jednoho rána, kdy na okraji vsi shromáždil několik žen, o kterých věděl, že mu jsou nakloněny a s nimi se ubíral vesnicí do kostela tak, aby je vidělo co nejvíce lidí. Když je z prahů svých domů uviděly i jiné ženy, přidávaly se, a další následovaly, „aby

²⁷⁰ SOUPIS PODDANÝCH, s. 479.

²⁷¹ Viz listy určené Harrachovi a hraběnce Puchheimové, rozené Harantové. NA Praha, SM, inv. č.3009, sign. R 109/12, kart. 1983, 23. 6. 1651.

²⁷² Obavy Salomona Riese jsou nastíněny v kapitole "Rychtáři, konšelé a ostatní obyvatelé všeho panství Branského".

²⁷³ DÜLMEN, Richard van, Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století). Náboženství, magie, osvícenství, Praha 2006, s. 61-62.

²⁷⁴ ČORNEJOVÁ, Ivana, Tovaršstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách, Praha 2002, s. 105.

nebyly někdy nuceny samy jít do kostela “. A tak, jak tvrdí, do kostela dostal tolik žen, na jejichž přivedení by mu nestačilo ani několik dní.²⁷⁵

I na branském panství si na tvrdohlavost žen stěžuje kapucínský misionář P. Barnabáš v dopise P. Basileovi D’Ayre, neboť se mu na katolickou víru nepodařilo obrátit jedinou ženu. A co víc, když byly v prosinci nařízeny vojenské exekuce a první vojáci byli vsazeni do domu rychtáře, mezi ženami zavládl velký neklid, který vyvrcholil útekem rychtářovy ženy, která se do doby sepsání zprávy o tomto incidentu nevrátila. Tu následovalo dalších pět žen z Dolní Branné. A jedna z nich sebou, kromě vybavení domácnosti, vzala i svého muže, čerstvého katolíka!²⁷⁶

²⁷⁵ ŠIMÁK, Misie P. Kašpara Diringa, s. 110.

²⁷⁶ KUHN, Heimatgeschichte, s. 218.

19. Jezuitští misionáři v Branné

Od konce března roku 1651 až do začátku září v Branné působil jezuitský misionář Pater Georg Cruger.²⁷⁷ Jeho pomocníci se v průběhu misie vystřídali, na začátku po jeho boku začínal Georg Lehmann, ale ten musel být v polovině července na posledních 7 týdnů nahrazen jiným jezuitou Danielem Frideliem. Z vyúčtování, která nám po sobě zanechali, víme, že Lehmann onemocněl nebo se zranil a jeho špatnou nohu musel léčit najatý chirurg.

O této misii máme zajímavé zprávy, jednak díky vyúčtování, které po sobě pečliví jezuité zanechali, ale i díky hodnocení, které na Crugerovu žádost sepsal branský hejtman a farář. V ní nás znovu ujišťují o neústupnosti zdejších zatvrzelých nekatolických obyvatel: "*hominibus id loci prae reliquis Bohemiae incolis vehementissime et iupta suos montes plane saxee ac lapidee in haeresi obstinatis*".²⁷⁸ Zároveň oba - jak hejtman, tak farář - vyjadřují svoji spokojenost s nasazením a pílí misionářů a uznávají nesnadnost jejich práce. Oba své listy s vlastnoručními podpisy doplnili pečetěmi a zvýšili tak jejich formálnost.

Hejtman Václav Vejrych píše, že misionáři se nikdy nepletli do světských záležitostí a s ním i s farářem vycházeli vždy v dobrém. Cruger vyučoval každou neděli a svátek katechismus, a to v Branné, v Jilemnici, Štěpanicích a v Poniklé. A na přání faráře uděloval i svátosti.²⁷⁹ Vejrych ve své

²⁷⁷ Ve zprávách z 3., 4. a 5. září je uváděno, že zde působili 23 týdnů. NA Praha, APA I., C 83, Recepta 1651, kart. 799, ad 3.9, 4.9, 5. 9. 1651.

²⁷⁸ NA Praha, APA I, C 83, Recepta 1651, kart. 799, 3. 9. 1651.

²⁷⁹ NA Praha, APA I, C 83, Recepta 1651, kart. 799, 3. 9. 1651.

zprávě dodává, že nakonec se podařilo obrátit pouhých 70 osob, ale k tomu bylo zapotřebí sáhnout i k vojenskému nátlaku. Poddaní se totiž smluvili, že v odporu setrvají a víru nepřijmou.²⁸⁰

Antonín Rezek, věnující určitou pozornost postupu rekatolizace na branském panství, tvrdí že ve stejné době "*někdy z jara do září*" působil v Branné jakýsi P. Jiří Holenius, který údajně "*neobrátil více než 70 duší*". O Holeniovi není v žádné z dostupných zpráv o této misii ani zmínka a ve vyúčtování jsou jasně jmenováni jen 2 misionáři, služebník a kuchař. Zajímavá a vtíravě podezřelá se může jevit i shoda křestních jmen Holenia a Crugera. Právě Holenius se ve své zprávě údajně vyjadřuje o osobě branského hejtmana hodně nelichotivě a nazývá ho kacířem, vůči kterému se farář nemůže vzepřít.²⁸¹

Misie byly finančně nezávislé na farnosti, jejich pobyt platila sama vrchnost, v případě branského panství, kde nebyla vrchnost přítomna, to zařizoval hejtman. Hejtman Vejrych misionářům vyhradil každý měsíc 50 florénů, a účetní záznamy byly pečlivě vedeny pro přehled o nákladech misie. Při závěrečném sčítání Crugerovi přebývalo 81. fl. a 10 grošů a aby dokázal, že zde působil skutečně proto, aby naváděl zbloudilé duše zpět k pravé víře, 31 fl. a 10 grošů poslal zpět, aby byly přenechány chudým poddaným.²⁸²

Z účetních záznamů, které Cruger vedl posledních devět týdnů, se dozvídáme o cenách nejen základních potravin, ale i jiných komodit a služeb. O zázemí se misionářům staral služebník, který stejně jako pradlena, dostal za daných 9 týdnů 1fl. a 10 grošů. Kuchař dostával několikrát vyšší odměnu, 6 fl.

²⁸⁰ NA Praha, APA I., inv. č. 3967, sign.C 83, Recepta 1651, kart. 799, 4. 9. 1651.

²⁸¹ Rezek se odvolává na Harrachovský archiv ve Vídni.

REZEK, Antonín, Dějiny Čech a Moravy nové doby, Praha 1892 s. 178.

²⁸² „...restarent ultra exhibitam summam 81 floreni omnino 31. 10 gr. Quis ego lubens ac volens pauperibus subditis.“ NA Praha, APA I., inv. č. 2967, sign. C 83, Recepta ad 1651, kart. 799, 5. 9. 1651.

Lékař, který léčil Lehmana obdržel 1 florén. Koupě bot pro oba misionáře vyšla celkem na 1 tolar a 3 fl a boty pro sluhu na 15 grošů.²⁸³

Expensa singularium septimanarum pro 2 Patribus
Cov, pneso Dominis. L

Pinta 7 vini.	2 fl. 16 gr.
Sextarij 2 pro sicuti hebdomadarij	4 gr.
Cerevisia urina 1 triticea	2 fl.
Carnis bubulae libra 10	10 gr.
Carnis veruena per partes	10 gr.
Gallina 1. uctis.	4 gr.
Pulli 2	4 gr.
Lingua Bovis, intestum intestina	2 gr.
Carici	2 gr.
Fructus plerumq; domini D. Capitanum	2 gr.
Cum	3 gr.
Lac	2 gr.
Fanis et semelle	14 gr.
Sutyr inculi libra 1	3 gr.
Salsi libra 2	6 gr.
Aromata	5 gr.
Adelumenta, milij, farina, hordei, etc	5 gr.
Caroli	1 gr.
Unguenta pro locione hebdomadum	1 gr.
Bum pro unctendo	1 gr.
Petrosettinum. Cape	1 gr.
Candela 2	1 gr.
Attensum duplex salis	6 gr.
	Fl. 98. 1 gr.

In unius ultimis 9 septimanis, quibus nobis de
bat geminam D. Capitanum, et quos unctores
ipij facibus hanc antea ob intercurrentes distractores
rei economica. Præcedentibus tribus mensibus
Laxavit idem tractatum meum 750 fl. contra 150
tando pro mese uniusum 50 fl. Nobis un

Výdaje za jeden týden pro 2 misionáře, kuchaře a 1 služebníka.

Zároveň prostřednictvím účtů můžeme nahlédnout do jejich jídelníčku. Za devět týdnů vypili 7 pint vína (za 2 fl. 16 gr.) a jeden džber ječmenného piva (2 fl.). Vedle toho do účtů pojali i mešní víno pro pravidelné týdenní mše (4 gr.). Co se týká pokrmů, objevuje se zde hovězí a skopové maso, kuřata, "stará slepice", volský jazyk a vnitřnosti, raci a ryby, které jim většinou daroval hejtman. Vedle toho se v jídelníčku objevují chléb a žemle, perník,

²⁸³ Zachovávám měnu, která byla pro záznamy použita.

solené i nesolené máslo, koření, sůl, petržel a další. Kromě potravin je zde zaneseno i jedno mýdlo pro prádleny a dvě svíce. Celková suma vydaná za tyto jmenované potraviny a komodity činila 9 fl. a 1 groš.

20. Kapucínští misionáři v Branné

Bohužel, co se týká misie kapucínů P. Barnabáše a P. Martina v Horní Branné, musíme se spolehnout na zprostředkované informace, které ve své práci „Heimatgeschichte Nordböhmens im 17. Jahrhundert“, sepsané ve 20. letech 20. století, uvádí Franz Xaver Kuhn. Práce se skládá z registů důležitých archivních pramenů a je velmi nepřehledná. Originály zpráv od zmíněných misionářů určených P. Basileovi D'Ayre se přes velkou snahu nepodařilo v archivu pražského arcibiskupství nalézt.²⁸⁴ Přesný začátek této misie není znám, nicméně od Kuhna víme, že svou činnost začali kolem 15. srpna, tedy svátku Nanebevzetí Panny Marie. Od této doby až do 28. prosince se jim podařilo pro svaté přijímání získat celkem 34 osob. Zdá se, že nejvyšší účast byla z Dolní Branné a Víchové, ale přišli i lidé odjinud.²⁸⁵

Vidíme tedy, že především branské panství bylo pro misionáře tvrdým oříškem. Kapucín P. Martin ve své zprávě uvádí, jak s nasazením kázal celých sedm hodin, ale bez výsledků, neboť ti nemnozí, kteří ho poslouchali, rozhodně nechtěli o zpovědi a svatém přijímání nic slyšet. P. Martin jim vyšel vstříc s nabídkou, že nemusejí chodit za ním do kostela v Branné, ale že si sami mohou ve vsi zvolit dům, kam on za nimi přijde a bude je vyučovat ve víře. V některých vsích se po dlouhém přemlouvání několik lidí sešlo, ale ti se stále zdráhali a žádali celý rok na rozmyšlenou. K docházení za nimi mu v zimě často

²⁸⁴ Basileus d'Ayre, původem z Belgie, byl „důvěrný rádce a přítel“ kardinála Harracha, o jeho činnosti v Čechách moc známo není. Po boku Harracha měl být klidnou protiváhou horkokrevného Valeria Magniho. RABAS, Vavřinec, Řád kapucínský a jeho působení v Čechách v 17. století, Praha 1938, s. 37.

²⁸⁵ Odpovídá to údaji, uvedeném v listopadu 1651 Alžbětou Rozinou, jen s minimální odchylkou, že hraběnka uvádí 114 osob.

zabránilo velké množství sněhu. Jinou překážkou byli predikanti, kteří se drželi v blízkosti a ke kterým čerství konvertité v noci odcházeli. P. Basilea D'Ayre žádali oba misionáři o katolické knihy, aby si čerství katolíci nemuseli, v době nepřítomnosti katolického duchovního, číst z nekatolických knížek.²⁸⁶

²⁸⁶ KUHN, Heimatgeschichte, s. 217-219.

21. Misie Pátera Augustina do hor krkonošských

Jistě stojí za to přiblížit si osudy a profesní dráhu nejvýznamnějšího misionáře pro naši oblast. Tím byl P. Augustin z řádu bosých augustiniánů, vlastním jménem Václav Rudolf Harant z Polžic a Bezdržic. Narodil se roku 1612 jako třetí syn Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdržic a když mu bylo pět let, přestoupila celá rodina k utrakvismu. Roku 1621 byl otec popraven a o tři roky později jeho matka i s dětmi přestoupila na katolickou víru. Václav Rudolf nastoupil ve svých čtrnácti letech na studia k jezuitům, kde již dříve začali studovat jeho starší bratři Jan Vilém a Jiří Leopold. Po studiích vstoupil do řádu bosých augustiniánů a dále se věnoval studiu. Ve Vídni studoval filosofii a poté teologii v Římě. Na kněze byl vysvěcen pravděpodobně roku 1639. Dva roky působil jako převor v Táboře a roku 1650 se stal převorem bosých augustiniánů v Praze na Zderaze. V této funkci působil plných pět let a paralelně s tím působil jako misionář na branském a jilemnické m panství, kde byl současně pověřen i správou.²⁸⁷

Od roku 1644 spravovala jilemnické panství za nezletilé synovce jeho sestra Alžběta Rozina. A musíme ocenit to, jak dokázala vést panství v době velmi těžké, kdy kraj byl zaplaven švédskými i císařskými vojáky, a město za sebou mělo několik požárů. Roku 1651 již Alžběta Rozina vystupuje jako vdaná paní, jejím manželem se stal František Puchheim, kdy přesně se ale sňatek uskutečnil, nevíme.²⁸⁸

²⁸⁷ VYSTRČIL, Syn rebelův, s. 186.

²⁸⁸ TAMTÉŽ, s. 186.

V květnu roku 1651 bylo na celém panství pouze 37 katolíků, z čehož 20 osob pro vrchnost pracovalo, a to nebyla nejlepší vizitka správkyně panství. A proto o měsíc později přišel z královské kanceláře dekret, nařizující Alžbětě Rozině, aby již ve věcech víry svých poddaných opustila svůj laxní přístup. Základem měl být schopný duchovní nebo misionář, který by je v pravé římskokatolické víře instruoval, aby jilemničtí nepředstavovali pro obyvatele sousedních panství „*ein böses exempel*“.²⁸⁹ Alžběta Rozina si nechala říct a na post misionáře povolala svého bratra P. Augustina. O dobrém výsledku sama v listopadu informuje místodržící. P. Augustin na panství obrátil na pravou víru 114 osob a je velká naděje, že se brzy přidají další a katolická víra zde zakoření. Ve stejné zprávě ale dodává, že na 200 lidí ještě před jeho příchodem uteklo a následovaly útky další.²⁹⁰ Na jilemnickém panství nemáme žádných zpráv, že by skutečně došlo k vkládání vojsk do domů obyvatel, proto se počet obrácených zdá být do značné míry dílem P. Augustina a ohlasem dění na okolních panstvích, kde vojáků bylo využito. Hradecký krajský úřad také velmi oceňuje práci, kterou zde odvedl P. Augustin, který u „*hartknäkigen Volks sehr gearbeitet*“, a věří, že on sám nebo jeho řádoví bratři zde v této práci budou pokračovat.²⁹¹

Zdá se, že schopnostem Augustinovy sestry Alžběty Roziny řídit jilemnické panství moc nevěřil císař Ferdinand III. a vyžádal si proto na řádových představených uvolnění převora P. Augustina pro inspekci statků po zemřelém bratrovi Janu Vilémovi. Současně mu svěřil poručnictví nad oběma nezletilými synovci a tím i správu panství.²⁹²

²⁸⁹ NA Praha, SM, inv. č. 3009, sign. R 109/12, kart. 1983, 23. 6. 1651,

²⁹⁰ Viz. kapitola „Útky“. NA Praha, SM, inv. č. 3009, sign. R 109/12, kart. 1985, 13. 11. 1651

²⁹¹ NA Praha, SM, R 109/46, Zprávy krajských úřadů o výsledcích rekatolizace 1651, kart. 2012.

²⁹² VYSTRČIL, Syn rebelův, s. 186.

Úkolem pokračovat v misiích na jilemnickém panství, „*ubi iam octingentas personas ad fidem Catholicam reduxerat*“, ho pověřil kardinál Harrach a 17. 1. 1652 mu úřední svolení jménem císaře dodali i reformační komisaři Rudolf Roder a Mikuláš ze Schönfeldu.²⁹³ Misie se měly odehrávat zvláště v době postní a velikonoční.²⁹⁴ O měsíc později jej Rudolf Roder a Jan Karel Příchovský z Příchovic doporučují ostatním hejtmanům jako misionáře na jejich panství a vydávají mu doporučující list.²⁹⁵

A tak se P. Augustin v postním období roku 1652 vydal za doprovodu jednoho ze svých bývalých žáků – P. Františka Václava od Panny Marie do Jilemnice. Jeho inspektorská činnost se jistě neobešla bez výsledků vrchnostenských úředníků a jiných zaměstnanců, nezbytná určitě byla i kontrola vrchnostenských účtů.²⁹⁶

Následně se musel, na základě svého poslání, pustit do obracení zdejších nekatolíků. Hned v následujícím roce 1653 je v pramenech zachyceno, že působí i na panství branském, lomnickém, studeneckém a poličanském,²⁹⁷ které z části navštěvoval sám nebo tam posílal jiné členy řádu.

²⁹³ NA Praha, AZK, inv. č. 2539, ŘA sv. Václav fasc. 1, kart. 6, f. 115.

²⁹⁴ VYSTRČIL, Syn rebelův, s. 186, 211.

²⁹⁵ NA Praha, AZK, inv. č. 2539, sign. ŘA sv. Václav, kart. 6, spis 119.

²⁹⁶ VYSTRČIL, Syn rebelův, s. 187.

²⁹⁷ NA, APA I, inv. č. 3388, C 112/6, Historica, kart. 2059, Catalogus Missionariorum 15. 2. 1653 O vyslání misionářů na jmenovaná panství a povinnostech vrchnosti tyto misionáře vydržovat již blíže list z 18. 2. 1653, podepsaný reformačními komisaři Rudolfem Roderem z Felsburgu a Karlem Příchovským z Příchovic.: „... hejtmanům a v povinnostech zůstávajícím. hrab. harrachovského panství branského, hrab. valdštejnského panství lomnického, harantovského panství jilemnického, panství studeneckého a poličanského přísně se v známost uvozuje, aby vysoce důstojného pana pátera Augustina, Konventu svatého Václava řádu bosáků svatého Augustina, a jeho tovaryše, a po odjezdu jeho, ty kterým jmenovaný pán páter Harant na místě svém odešle, se vši počestností a podle navržení sněmovního vyměřeného vychování jakožto vyslaný přijali všechny jim poddaný svěřené se vši pilností, k tomu měli, aby se co nejpilněji do chrámu Páně a k vykonání velikonoční zpovědi, a přijímání velebné Svátosti, dostavili a svou křesťanskou povinnost vykonali, a tudy J. M. Cz.. poručení zadosti učinili.“ NA Praha, AZK, inv. č. 2539, ŘA sv. Václav fasc. 1, kart. 6, f. 119.

Lze se domnívat, že Harantové jako tradiční česká šlechta se v oblasti těšili jisté oblibě, z které Augustin při své misijní práci mohl těžit. Což potvrzují i komisaři Roder a Schönfeld, když píší o „autoritě jména a krve“.²⁹⁸

Povolení, že P. Augustin může dál setrvat mimo klášter a působit jako misionář.

O jeho misionářském působení na jilemnickém panství máme zprávy ještě z roku 1655, hned následujícího léta dosáhl jeho synovec Kryštof Gottfried plnoletosti a převzal od strýce správu jilemnického panství. Přesto P. Augustin kraj navždy neopustil, protože i roku 1657 je v oblasti znovu zmiňován jako misionář.²⁹⁹ Roku 1660 umírá v 54 letech Alžběta Rozina a její bratr Václav Rudolf ji následuje o čtyři roky později.

²⁹⁸ NA Praha, AZK, inv.č. 2539, ŘA sv. Václav fasc. 1, kart. 6, f. 115. (viz. obrázek)

²⁹⁹ KUHN, Heimatgeschichte, s. 222.

„Obzvláště jestliže k nám jest taky přišel pan tatíček z Jilemnice.“ NA Praha, AZK, inv. č. 2539, ŘA sv. Václav fasc. 1, kart. 6, f. 154.

22. Noví katolíci

Venkov představoval tradičně velmi konzervativní prostředí bránící se jakýmkoliv změnám a novotám. Život na vesnici v 17. století byl plný stereotypních úkonů, které se každodenně bez obměny opakovaly. Výsledkem byla silná citová vazba a lpění na tom, co pro ně bylo známé, jisté a stále se opakující. Rušení starých zvyků a zavádění novot, vyvolávalo nutně pocity nejistoty.

Víra pro člověka žijícího v prostředí, které je ovlivňováno nepředpokládanými přírodními jevy, má primární význam. „*Náboženské momenty z každodennosti vesnického života pomáhaly řešit těžkosti pracovního dne a svátkům i prostým radostem dodávaly posvěcení.*“³⁰⁰ Na venkově bylo velmi málo opravdových náboženských zasvěcenců, kteří by dobře znali věroučné rozdíly mezi svou vírou a vírou katolickou. To nejdůležitější pro ně byly základní služby, které církve může zajistit, především křty, svatby, pohřby.³⁰¹

Je třeba vyvarovat se přeceňování náboženské angažovanosti prostého obyvatelstva. Neboť vedle momentů, kdy se venkovský člověk projevuje jako nábožensky zanícený, jsou zde okamžiky, kdy je v otázkách náboženství velmi laxní a pasivní. To můžeme vysledovat na příkladě Rokytnice, vesnice v údolí na západním okraji jilemnického panství. Rekatolizace zde měla vlastně podobu vln, ne nepřetržitého působení. Farář sem dorazil tak dvakrát do

³⁰⁰ KUČERA, Jan, Příspěvek k problémům lidového náboženství v 17. a 18. století, in: Sborník historický 23, Praha 1975, s. 7

³⁰¹ MIKULEC, Jiří, 31. 7. 1627 - rekatolizace šlechty v Čechách: či je země, toho je i náboženství, Praha 2005, s. 149.

roka a misionáři, kterým se zde podařilo alespoň trochu uspět, po skončení svého poslání odešli. Mezitím se do nestřežené obce vrátil nekatolický kazatel a čerstvé konvertity opět získal na svou stranu. A tak se během jedné generace stalo vícekrát.³⁰²

Oba rivalové, katolický duchovní i nekatolický predikant, byli přesvědčeni o pravosti své víry, a povzbuzováni tímto přesvědčením se o místní doslova přetahovali. Výsledkem mohlo být jakési znevážení náboženské věci a vnějšíkové přizpůsobení se nové situaci. Příkladem mohou být snoubenci, kteří před sňatkem museli složit katolické vyznání víry, ale ještě dříve než ke sňatku došlo se od přijaté víry odvrátili. „*Pročez sejevilo jejich obrácení tím nesdaňnější, čím častěji se ukázalo liché, a lidi utvrdilo víc v převrácenosti.*“³⁰³ Důležité je pro Rokytnické, jak mnozí tvrdili, dobré zaopatření ve věcech duchovních, aby pak nemuseli hledat útěchu jinde.³⁰⁴ Znamená to tedy, že se nebrání přijetí katolictví, pokud budou mít jistotu duchovní péče.

Pokud se nekatolík rozhodne pro konverzi, v ideálním případě by měl nejdříve důkladně poznat základní články katolického vyznání a vnitřně se rozejít se svou dřívější vírou. Teprve poté může postoupit k oficiální konverzi v kostele, kde během obřadu odřiká katolické vyznání víry, poté se vyzpovídá a po udělení rozhřešení konečně přistoupí ke svatému přijímání pod jednou způsobou. V našem případě ale stačila pouhá účast na mši, před kterou se dotyčný vyzpovídal a následně přijal Tělo Páně pod jednou způsobou. Poté již byl pokládán za katolíka. Nicméně tím to nekončí, dotyčný se dál musí chovat jako řádný katolík. Musí se pravidelně účastnit mší, procesí a jiných pobožností,

³⁰² KUHN, Der Jesuitenmissionär, s. XXXVII.

³⁰³ ŠIMÁK, Misie P. Kašpara Diringa, s. 16.

³⁰⁴ „*Jiní předkládali úvahu, že se nezpronevěří v přijetí víry katolické, toliko že poníženež prosí, aby byli dostatečně opatřeni ve věcech duchovních, aby jako druhdy bez učitele, opuštění, nebyli nouzí vedeni k dřívější útěše. Někteří říkali: 'Přece ani katolíci nebudou ztraceni, bývalo by lépe naší obci, kdyby dříve už byla ta věc zařizena'*“ ŠIMÁK, Misie P. Kašpara Diringa, s. 109.

světiti neděli a svátky, dodržovat půsty a alespoň jednou za rok jít ke zpovědi a svatému přijímání.³⁰⁵

Zpočátku, zvláště při hromadných obráceních, to čerství konvertité vnímají jako porážku a mnohdy odmítali dál spolupracovat. V tom bývají podporováni jedinci, kteří ještě paličatě setrvávají ve své původní víře. Veřejně čerstvé konvertity odsuzují i predikanti. Známy je jejich posměšný komentář po veleúspěšné misii Kašpara Diringa roku 1680: „*Rokytničtí dostali sud piva a docela se změnili v černé!*“³⁰⁶

Přesvědčovací metody musely být přizpůsobeny mentalitě lidu. S oblibou misionáři využívali svátků a slavností spjatých s církevním rokem a poznali taktéž sílu divadla. Takovéto kostelní produkce šikovně využíval i Diring, který o Vánocích 1679 vystavěl v rokytnickém kostele jesličky i se živými zvířaty. Do kostela to přivábilo velké množství lidí, ač se nápadu umístit do kostela zvířata někteří vysmívali s tím, že mysleli, že ovce patří do lesa.³⁰⁷ Podobnou produkci připravil i na Velikonoce, kdy v kostele připravil scénérii Božího Hrobu.

Velký důraz byl kladen na obrácení dětí, tedy generace, která teoreticky nezažila stav povoleného nekatolictví. A právě na nich byl založen úspěch rekatolizace. Dětem se misionáři i faráři věnovali především v rámci hodin katechismu, i když účinky působivých divadelních a jiných kompozicí na dětskou mysl musí působit taktéž velkolepým dojmem. Zprávy o výukách katechismu máme od kapucínského pátera Barnabáše, ale i od jezuitského pátera Diringa. Ten ho vyučoval každou neděli a pochvaloval si, jak jsou místní děti

³⁰⁵ MIKULEC, Rekatolizace šlechty, s. 146-148.

³⁰⁶ ŠIMÁK, Misie P. Kašpara Diringa, s. 111.

³⁰⁷ „*Wir gedochta, die Lämber And Schoffa gehörta in Wald And nich in die Kirche!*“ KUHN, Der Jesuitenmissionär, s. XXXIX.

pilné a v přirozené soutěživosti se předhánějí v tom, kdo se naučí z paměti celou modlitební knížku. Prostřednictvím svých dětí se s katolickou vírou seznamovali i jejich rodiče.³⁰⁸

Na jednu stranu vidíme, jak prostý člověk důsledně trvá na jistých věroučných a liturgických rozdílech. Ale protože mu záleželo především na základním zaopatření, které mu mohou poskytnout obě církve, nebyl v rozlišování, co je katolické a co protestantské, tolik zásadový. I na našich panstvích vidíme, že se nekatolíci nevyhýbali katolickým kázáním Salomona Riese. Ale v momentě, kdy se jim zdálo, že farář vyvrací jejich učení, svoji nelibost dali jasně najevo.³⁰⁹ I Diring zanechává svědectví, že i jeho adventní kázání rokytničtí nekatolíci navštěvovali, ale samotné mši se vyhýbali „*hůř než psu a hadu*“ a raději ji přečkali v prosincovém mrazu před kostelem, než aby jen zdáli zahlédli oběť u oltáře.³¹⁰

Ale konverze lidí vyrůstajících v protestantské víře bývala někdy těžkým vnitřním bojem a dlouho trvalo, než sami přijali některé katolické věroučné články. Například víra v přímluvnou úlohu Panny Marie byla přijímána ztěžka. Půvabné zprávy o tom zanechal Kašpar Diring. Píše, že místní nekatolíci navštěvovali jeho kázání, ale v momentě, kdy po otčenáši spustil „*Zdravas Maria..*“, lidé si zacpávali uši, jen aby nic neslyšeli.³¹¹ Dodává, že by raději třímali v rukou žhavé uhlí než růženec. Menší problémy byly s úctou k Nejsvětější Trojici, kdy čerstvé konvertity učil pokřizovat se. Zpočátku byli, jak

³⁰⁸ KUHN, Jesuitenmissionär, s. XLIV.

³⁰⁹ ŠIMÁK, Z dějin náboženských, s. 154.

³¹⁰ ŠIMÁK, Misie P. Kašpara Diringa, Krkonoše II., s. 47.

³¹¹ Luteráni odpírali Panně Marii její přímluvnou funkci vyjádřenou v závěrečné větě: „*Ōrā prō nōbīs peccātōribus, nunc et in hōrā mortis nostrae*“. „*Pros za nás hříšné, nyní i v hodinu smrti naší.*“

píše, velmi neohrabaní, ale během několika týdnů se tento katolický zvyk ujal.³¹² V případě katolického učení o očistci, musel Diring vyvracet, že by katolíci učili dvěma peklům. „*Ist doch an einer Helle genug. Gott der Herr behütt vor zween!*“ Díky Diringovým záznamům víme, jakou trpělivostí musel být obrněn misionář, který se Rokytnické snažil naučit líbat předložený kříž. Většina tak činila s neskrývaným odporem a namítala, že by to dělali rádi, kdyby to byl pravý Kristus. Nato jim Diring začala vysvětlovat, že políbení nepatří tomu dřevu, ale přece tomu, koho to dřevo představuje.

K tomu musel být jistě každý misionář konfrontován s „lidovou modifikací“ různých křesťanských zvyků. Za všechny představím uvedení šestinedělek do chrámu. První cesta ženy po narození dítěte měla vést, po vzoru evangelia, do chrámu. V Rokytnici se ale dělo jinak, ženy nechávaly dítě doma a samy se v doprovodu několika stařen vydaly do kostela, kde několikrát oběhly oltář! S těmito nešvary se Diring pokusil skoncovat a šestinedělkám bez dítěte zakázal vstoupit do chrámu. Především staré ženy byly nepřičetné a své staré zvyky bránily.³¹³ Ještě v 19. století se v mnoha vsích udržela pověra, že pokud první cesta ženy po porodu nepovede do chrámu, přivolá tím žena na ves krupobití a jiné pohromy. Byla to pověra natolik silná, že žena byla pod doslovnou kontrolou celé vsi.³¹⁴

³¹² KUHN, Der Jesuitenmissionär, s. XLIV.

³¹³ KUHN, Der Jesuitenmissionär, s. XXXIX.

³¹⁴ „*Na Jestřabí, vyšla si jedna nezúvodněná šestinedělka jen přes dvůr k sousedce; ten den odpoledne strhla se velká bouře nad dědinou a způsobila mnohé škody. Vinu toho nesla neopatrná matka. Nechybělo mnoho, že by byla pobožnými, rozhorlenými ženami zbita.*“ JANDA, Josef, Obyčeje, zvyky, pověry a věštby českého Krkonošska. III. díl, strojopis, Horní Branná 1934, s. 133.

23. Závěr

Snážila jsem podat ucelený obraz rekatolizace v regionu, který má sice svá určitá specifika, ale jinak je do značné míry srovnatelný s oblastmi severovýchodních Čech. Konkrétně se jedná o území jilemnického a branského panství. Dle mého názoru by nebylo možné zvolit jenom jedno z nich, neboť obě panství spolu měla hodně společného, společné hospodářské centrum v městě Jilemnici, o které se dělila, společného faráře i shodné přírodní a sociální podmínky. Obě je také pojila společná minulost, neboť do roku 1492 tvořila štěpanické panství a po dvou staletích se opět sjednotila v jediné panství. Od krkonošských panství na východě je odlišoval i jejich převážně český charakter.

Pokusila jsem se vysvětlit, jaký význam pro udržení nekatolictví mělo přírodní prostředí a sociální vztahy s nekatolíky ve Slezsku. Dále jsem se snažila ukázat tradici nekatolictví, a to nejen v řadách obyvatelstva. Ani vrchnost se v 15. století neprojevovala jako přísně katolická a později se na obou panstvích zcela otevřeně postavila na „nekatolickou stranu“. Nicméně po roce 1627 i šlechta musela sklonit hlavy a přijmout katolickou víru. Dědička jilemnického panství tak učinila až po zásahu arcibiskupa Harrachu roku 1634.

Sejdeme-li v rámci hierarchie na panství o stupeň níže, setkáme se s nekatolickými úředníky. Ti ve správě panství působili ještě v dobách legálního nekatolictví, a nekatolíky zůstali až do roku 1650. Těžko si tedy představit pocity katolického faráře v této nekatolické „jámě lvové“. Zvláště když se nekatoličtí poddaní nezdráhají vyjádřit nelibost nad jeho výroky o náboženství a uchylují se i k výhrůžkám násilí. Sami mezi sebou se dokonce zapřísahali zabít prvního, kdo

by na katolickou víru přestoupil. Těžko si také představit nároky, které na faráře jistě byly kladeny ve spojitosti se správou tří podhorských farností.

Nemožnost vést kvalitně duchovní správu usnadňovala pozici nekatolickým predikantům, kteří lidem, potřebujícím duchovní útěchu a základní církevní služby, ochotně vycházeli vstříc. Nekatolictví zde mělo hluboce propracované zázemí, to bylo podporované styky a vztahy s nekatolickými oblastmi. V tomto případě hory nepředstavovaly pro obyvatelstvo žádnou hranici, vždyť i pro velkou část obyvatel nebylo Slezsko jazykově odlišné. Až rekatolizace z nich onu hranici učinila a rozdělila je na tolerantní sever a katolický jih.

Relativně časté styky s nekatolíky ze Slezska a aktivita nekatolických predikantů posilovali v místních rezistenci vůči katolictví. Rekatolizace zde, stejně jako jinde ve venkovském prostředí, narážela na lidový konzervatismus a z toho pramenící vůli bránit víru, ve které byli zrozeni a vychováni. Svou roli v udržení nekatolictví hrála u některých vsí vzdálenost od farního kostela, ale i jistá vzájemná izolovanost jednotlivých vesnic. Toho je dobrým důkazem ves Rokytnice, spolu s Jabluncem a Bratrouchovem, které, daleko od centra panství, vzdorovaly rekatolizaci až do roku 1680.

Nekatolíci zde vydrželi vzdorovat také díky jisté snaze vrchnosti řešit záležitost nenásilně. Jak hraběnka Harantová, tak hrabě Harrach svá panství pouze dočasně spravovali za své nezletilé synovce a očividně jim chtěli předat panství nepoznamenané útěky poddaných. Ale tento přístup se ukázal jako silně neúčinný. Poddaní sepisovali suppliky a jinak vzdorovali.

Na jaře 1651 tedy jilemnické panství může nahlásit jen tři desítky katolíků. A centrální úřady se snaží vyvinout na hraběnkou jistý tlak, aby situaci řešila. Po takovém nabádání a hrozbách vojenskou exekucí hraběnka pozvala na

panství svého bratra, P. Augustina. Ten zde dosáhl velkých úspěchů v počtu obrácených a poté dokonce převzal po své sestře post správce panství. V misiích zde pokračoval i v dalších letech.

Na branském panství situaci zvrátilo ve prospěch katolického náboženství neúspěšné povstání, po kterém již nebylo třeba váhat s užitím vojenských prostředků. Od jara 1651 na branském panství působí jezuitští misionáři, jejichž práce, doplňována politikou dragonád, zaznamenává první výsledky. Na jezuity navázala misie kapucínská. Ale i přes všechno nasazení misionářů i hejtmana se údaje o počtu obrácených, uvedených reformačními komisaři, zdají být přehnané. Jistou daní za viditelné úspěchy rekatolizace byly útoky poddaných. Z obou panství uteklo více než 500 osob. Většinu z nich se ale podařilo vrátit zpět do jejich domovů.

Jako horní hranici své práce jsem si zvolila rok 1651 proto, že zde představoval skutečný zlom. Poddaní byli již více než rok konfrontováni s přímým rekatolizačním nátlakem a v pevnosti jejich odhodlání setrvat při své původní víře se objevovaly první trhliny. A hlášení o výsledcích rekatolizace za rok 1651, podle kterého jsou obě panství bez nekatolíků, pro tuto práci představují symbolickou hranici. Bylo by možné pokračovat v dalším líčení dějů spojených s rekatolizací a to až do obrácení obyvatel Rokytnice, „bašty luteránství“, a přilehlých vsí počátkem 80. let. Zcela jistě i toto období skýtá mnoho zajímavého.

Archív

SOkA Semily

FÚ Horní Branná, Pamětní kniha 1671-1836, kr. 365.

DÚ, Pamětní kniha 1836-1931, kr. 360.

MA Jilemnice, Stará pamětní kniha obce Jilemnice 1637-1890, č. 856.

NA Praha, APA I

NA, APA I, inv. č. 3388, C 112/6, Historica, kart. 2059, Catalogus Missionarium, 15. 2. 1653.

NA Praha, APA I, inv. č. 2967, sign. C 83, Recepta 1651, kart. 799, 5. 9. 1651.

NA Praha, APA I, inv. č. 2967, sign. C 83, Recepta 1651, kart. 799, 4. 9. 1651.

NA Praha, APA I, inv. č. 2967, sign. C 83, Recepta 1651, kart. 799, 3. 9. 1651.

NA Praha, APA I, inv. č. 3349, sign. C 109/1, Historica, kart. 2038, Relatio Vicariatus Regino-Hradensis, ad 1650.

NA Praha, APA I, inv. č. 2969, sign. C 83, Recepta 1653, kart. 803, 23. 4. 1653.

NA Praha, APA I, inv. č. 2967, sign. C 83, Recepta, kart. 799, 7. 1. 1651.

NA Praha, SM

NA Praha, SM, inv. č. 3009, sign. R 109/46, , kart. 2012, Zprávy krajských úřadů o výsledcích rekatolizace 1651.

NA Praha, SM, inv. č. 3009, sign. R 109/12, kart. 1983, 23. 6. 1651.

NA Praha, SM, inv. č. 3009, sign. R 109/12, kart. 1985, 13. 11. 1651.

NA Praha, SM, inv. č. 3009, sign. R 109/12, kart. 1983, 23. 6. 1651.

NA Praha, SM, inv. č. 3009, sign. R 109/12, kart. 1983, 24. 3. 1651.

NA Praha, SM, inv. č. 3009, sign. R 109/12, kart. 1985, 28. 7. 1651.

NA Praha, SM, inv. č. 3009, sign. R 109/12, kart. 1985, Ausgefertigte Schriften die Religions Reformatin im Königreich Böhem 1650 -1651.

NA Praha, SM, inv. č. 3009, sign. R 109/12, kart. 1985, Einkohmene Schrifften daß Religions Reformation Werk im Königreich Böhem 1650 -1651.

NA Praha, SM, inv. č. 3009, sign. R 109/12, kart. 1983, 30. 3. 1651.

NA Praha, SM, inv. č. 3009, sign. R 109/12, kart 1983, f. 310.

NA Praha, SM, inv. č. 3009, sign. R 109/12, kart. 1983, 1. 10. 1650.

NA Praha, AZK

NA Praha, AZK, inv. č. 2539, ŘA sv. Václav fasc. 1, kart 6, f. 119.

NA Praha, AZK, inv. č. 2539, ŘA sv. Václav fasc. 1, kart. 6, f. 154.

NA Praha, AZK, inv. č. 2539, ŘA sv. Václav fasc. 1, kart. 6, f. 115.

Nepublikované studie

NAVRÁTIL, ČINOVCOVÁ, MA Jilemnice (1596-1945 [1955]), inventář, Semily 1998.

JANDA, Josef, Obyčeje, zvyky, pověry a věštby českého Krkonošska. III. díl, strojopis, Horní Branná 1934.

JANDA, Josef, Pamětní kniha katolické církve v Horní Branné, strojopis, Horní Branná 1952.

JANDA, Josef, Pamětní kniha obce Horní Branná, strojopis, Horní Branná 1940.

PACALTOVÁ, Jana, Obyvatelstvo Rokytnice nad Jizerou v 18. století, diplomová práce, FF Univerzita Karlova 2000.

MILEROVÁ, Helena, První Morzinové v českých zemích. K otázce společenské legitimace Válečných zbohatlíků, bakalářská práce, FF Univerzita Pardubice 2008.

Edice

MATUŠÍKOVÁ, L., KUKÁNOVÁ, Z., ZAHRADNÍKOVÁ, M., Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Hradecko-Bydžovsko I., II., Praha 2000.

DONTH, H., DONTH, F., Quellen zur Geschichte der Herrschaft Starkenbach im Riesengebirge im 17. Jahrhundert, München 1974.

DONTH, Hans, Rochlitz an der Iser und Harrachsdorf in der frühere Neuzeit. Quellen zu Herrschaft und Alltag in einer ländlichen Industriesiedlung im Riesengebirge, Mnichov 1993.

PEŠÁK, Václav, Berní rula 13. Kraj Hradecký II. díl, Praha 1954.

Seznam literatury

AMBROŽ, Jindřich, K dějinám farního kostela v Jilemnici, in: Krkonoše II., Železný Brod 1940, s. 38-40.

BÍLEK, Tomáš, Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618. 2. část, Praha 1883.

BÍLEK, Tomáš, Reformace katolická neboli obnovení náboženství katolického v Království českém po bitvě bělohorské, Praha 1892.

BÍLEK, Tomáš, Stav far I. 1650-1652. Kraj královehradecký, in: Památky archeologické XIII, Praha 1886, s. 91-102.

BÍLÝ, Jiří, Jezuita Antonín Koniáš. Osobnost a doba. Praha 1996.

BŮŽEK, KRÁL, Člověk raného novověku, Praha 2007.

- ČÁŇOVÁ, Eliška, Rekatolizace severních Čech, in: Sborník příspěvků k době poddanského povstání roku 1680 v severních Čechách, Praha 1980, s. 9-42.
- ČÁŇOVÁ, Vývoj správy pražské arcidiecéze v době násilné rekatolizace Čech (1620-1671), in: Sborník archivních prací 35, Praha 1985, s. 486-551.
- ČÁŇOVÁ, Prameny pro hospodářské a sociální dějiny I., 3. svazek, Nejstarší zповědні seznamy: 1628-1670, Praha 1983.
- ČECHURA, Jaroslav, Panství Frýdlant po třicetileté válce, in: Historická Olomouc 13, Olomouc 2002, s. 83-97.
- ČORNEJOVÁ, Ivana, Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách, Praha 2002.
- DÜLMEN, Richard van, Kultura a každodenní život v raném novověku (16. - 18. století). Náboženství, magie, osvícenství, Praha 2006.
- DVORSKÝ, František, Reformací náboženská v království Českém r. 1651-1654, in: Památky archeologické a místopisné VII., Praha 1868, s. 294-299.
- FIALA, Jan, Hrozná doba protireformace, Heršpice 1997.
- GRULICH, Josef, Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16. až 18. století, České Budějovice 2008.
- HORSKÝ, ŠTEFANOVÁ, Rekatolizace a rodinné, sociální a kulturní životní světy, in: Rekatolizace v českých zemích, Pardubice 1993, s. 131-140.
- KADLEC, Jaroslav, Rekatolizace v Čechách, in: Pražské arcibiskupství 1344- 1994. Sborník prací o jeho působení a významu v české zemi. Praha 1994, s. 129-149.
- KALIVODOVÁ, Eva, Odlesk resistencí aneb bipolarita protireformačních politik mezi Českým královstvím a Francií, in: Čeští nekatolíci v 18. století. Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí, Ústí n. L., s. 233-253.
- KOLEKTIV, Krkonoše – dějiny, příroda, lidé. Praha 2007.
- KRÁMSKÁ, Bohunka, Duchovní život v době barokní v západních Krkonoších, in: Sborník Severočeského muzea/Historia, Liberec 2006.

- KRÁSL, František, Arnošt hrabě Harrach. Kardinál sv. církve římské a kníže arcibiskup pražský. Historicko-kritické vypsání náboženských poměrů v Čechách od roku 1623-1667, Praha 1885.
- KROESS, Alois Geschichte der böhmischen Provinz der Gesellschaft Jesu II., Die böhmische Provinz der Gesellschaft Jesu unter Ferdinand III. (1637-1657), Wien 1938.
- KUČERA, Jan, Příspěvek k problémům lidového náboženství v 17. a 18. století, in: Sborník historický 23, Praha 1975, s. 5-31.
- KUHN, Franz, Xaver, Der Langenauer Pastor Valerius Bayer und seine chronick, in: Jahrbuch des deutschen Riesengebirgsvereines, Vrchlabí 1927, s. 81-100.
- KUHN, Franz, Xaver, Ein Missionsbericht über Branna aus dem Jahre 1651, Heimat – Beilage des „Volksbote“ 4., Vrchlabí 1926, 178-179.
- KUHN, Franz, Xaver, Heimatgeschichte Nordböhmens im 17. Jahrhundert. Garbsen 2003.
- KUHN, Franz, Xaver, Jesuitenmissionär Caspar Diring in Rochlitz. 1679-1680, in: Volksbotkalender, Vrchlabí 1926, s. XXXVII-XLV.
- KUHN, Franz, Xaver, Riesengebirge zur Zeit der Rekatholisierung, Garbsen 2003.
- KUHN, Kaspar Lang Beiträge zur Heimatgeschichte des 17. Jahrhunderts, in: Jahrbuch des Riesengebirgsvereines, Vrchlabí 1926, s. 79-108.
- LOKVENC, Theodor, Toulky krkonošskou minulostí, Hradec Králové 1978.
- LUŠTINEC, Jan, Zmizelé Čechy – Jilemnice, Praha 2007.
- LUŠTINEC, Jan, Jilemnice. Historická zastavení, Jilemnice 2000.
- MACEK, Josef, Víra a zbožnost jagellonského věku, Praha 2001.
- MAUR, Eduard, Problémy demografické struktury Čech v polovině 17. století, in: ČsČH 6, Praha 1971, s. 839-869.
- MAUR, Eduard, Problémy farní organizace pobělohorských Čech, in: Traditio et Cultus, Praha 1993, s. 163-176.

- MIKULEC, Jiří, 31. 7. 1627 - rekatolizace šlechty v Čechách: Čí je země, toho je i náboženství, Praha 2005.
- MIKULEC, Jiří, Metody a techniky pobělohorské rekatolizace v Čechách – jedna z možností výzkumu náboženských dějin, in: Limity a možnosti historického poznání. Sborník z cyklu přednášek. Olomouc-Pardubice 2008, s. 115-123.
- MIKULEC, Jiří, Pobělohorská rekatolizace v českých zemích, Praha 1992.
- MIKULEC, Jiří, Poddanská otázka v barokních Čechách, Praha 1993.
- PLACHT, Otto, Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16.-18. století, Praha 1957.
- PODLAHA, Antonín, Misie P. Kašpara Dirigna v Horách krkonošských 1679-1680, Praha 1900.
- PODLAHA, Antonín, Dopisy reformační komise v Čechách z let 1627-1629, Praha 1908.
- POLIŠENSKÝ, Josef, Třicetiletá válka a český národ, Praha 1960.
- PROSTŘEDNÍK, ŠÍDA, Novosvětský průsmyk. Přejít přes západní Krkonoše v pravěku a středověku, in: Z Českého Ráje a Podkrkonoší 15, Semily 2002, s. 7-22.
- RABAS, Vavřinec, Řád kapucínský a jeho působení v Čechách v 17. století, Praha 1938.
- REZEK, Antonín, Dějiny Čech a Moravy nové doby I., Praha 1892.
- SCHLENZ, Johan, Das Kirchenpatronat in Böhmen, Praha 1928.
- SCHLESINGER, L., Simon Hüttels chronik der Stadt Trautenau, Prag 1881.
- SCHMID, Ludvík, Statisticko-topografický popis velkostatku Jilemnice, Praha 1879.
- SCHNEIDER, Karl, Kampf und Untergang der protestanten auf der Herrschaft Hohenelbe im 17. Jh., Jablonec nad Nisou 1934.
- STEĆ, Tadeusz, Karpacz i okolice, Warszawa 1966.
- STUHLÁ, Pavla, Prachatický vikariát. Vybrané otázky církevní správy, Praha 2004.
- SVOBODA, Josef, Z kraje hradeckého. K dějinám katolické reformace, Praha 1892.

ŠIMÁK, J., V., Co lze říci o počátcích Jilemnice, in: Krkonoše I., Železný Brod 1937, s. 9-12, 41-44, 65-68, 103-104.

ŠIMÁK, J., V., Misie P. Kašpara Diringa z Tovaryšstva Ježíšova v horách krkonošských roku 1679-1680, in: Krkonoše II., Železný Brod 1939, s. 15-16, 31-32, 47-48, 79-80, 109-112.

ŠIMÁK, J., V., Z dějin katolické reformace na panství Branském, in: Časopis Společnosti přátel starožitností českých v Praze XVI., Praha 1908, 14-21.

ŠIMÁK, J., V., Z dějin náboženských v horách krkonošských, in: Krkonoše I., Železný Brod 1937-38, s. 147-148, 152-154.

ŠTĚDRÝ, Franz, Stativo k podrobné historii církevní v Čechách, in: Sborník historického kroužku XI., Praha 1910, s. 1-10.

ŠTĚDRÝ, Franz, Stativo k podrobné historii církevní v Čechách, in: Sborník historického kroužku XII., Praha 1911, s. 193-200.

ŠTĚDRÝ, Franz, Stativo k podrobné historii církevní v Čechách, in: Sborník historického kroužku XIII., Praha 1912, s. 76-83.

ŠTĚDRÝ, Franz, Stativo k podrobné historii církevní v Čechách, in: Sborník historického kroužku XIV., Praha 1913, s. 165-171.

ŠTĚDRÝ, Franz, Stativo k podrobné historii církevní v Čechách, in: Sborník historického kroužku XV., Praha 1914, s. 132-137.

ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita, Exulantská útočiště v Lužici a Sasku, Praha 2004.

VÁLKA, Josef, Česká společnost v 15. - 18. století II., Praha 1983.

VOCELKA, Karl, Habsburská zbožnost a lidová zbožnost. K mnohvrstevnatosti vztahů mezi elitní a lidovou kulturou, in: Folia Historica Bohemica 18, Praha 1997, s. 225-239.

VYSTRČIL, Jaroslav, Syn rebelův. Kulturní obraz ze 17. století, Olomouc 2005.

WOLF, Jiří, Katolické misie u luteránů ve východní části Krušných hor mezi léty 1660-1730, in: Čeští nekatolíci v 18. století. Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí, Ústí n. L., s. 220-231.